

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrlometodějská teologická fakulta

Katedra křesťanské sociální práce

Charitativní a sociální práce

Bc. Lucie Vymětalová, Dis.

*Akulturacy a identita první generace bývalých jugoslávských
uprchlíků v České republice*

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Agnieszka Zogata Kusz, Ph. D.

2020

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a veškeré použité prameny a informace uvádím v seznamu použité literatury.

V Olomouci dne 22. června 2020

Podpis .....

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. et Mgr. Agnieszce Zogatě Kusz, Ph. D. za vedení práce, především za její cenné rady, odbornou pomoc a hlavně velkou trpělivost. Děkuji také všem svým respondentům za jejich ochotu a poskytnutí rozhovorů. Dále velké díky patří mojí rodině a přátelům, kteří mi byli po celou dobu oporou. Tato diplomová práce byla podpořena z projektu IGA_CMTF_2018_001 Inovace služeb pro rodiny v České republice.

Anotace

Diplomová práce se zabývá jugoslávskými uprchlíky, kteří přišli do České republiky během války v Bosně a Hercegovině a zůstali zde žít natrvalo. Práce je zaměřena zejména na identifikaci faktorů, které ovlivňují proces akulturace, ale zabývá se i samotným odchodem uprchlíků z Bosny a Hercegoviny a okolnostmi jejich příchodu do České republiky. V konceptuální části jsou vymezeny pojmy související s akulturací, identitou, migrací a to v návaznosti na studovaný obor sociální práce. Dále se konceptuální část zabývá válkou v bývalé Jugoslávii (konkrétně v Bosně a Hercegovině). Tato část se věnuje etnickému konfliktu, předválečné situaci, průběhu válečného konfliktu a následky konfliktu. Poslední kapitola je zaměřená na uprchlíky z bývalé Jugoslávie, reakcí České republiky na válečný konflikt a život uprchlíků z bývalé Jugoslávie (Bosny a Hercegoviny) v České republice. V empirické části jsou zkoumány faktory ovlivňující akulturaci a to na základě kvalitativního výzkumu s využitím metody polostrukturovaného interview.

Klíčová slova: akulturace, identita, migrace, uprchlíci, sociální práce, válka v Bosně a Hercegovině

Annotation

The diploma thesis follows up the refugees from Yugoslavia who came to the Czech Republic during the war in Bosnia and Herzegovina and stayed here to live permanently. The work is mainly focused on the identification of factors that affect the process of acculturation, but also it looks into the actual leaving of the refugees from Bosnia and Herzegovina, as well as into the circumstances of their arrival to the Czech Republic. The conceptual part defines the concepts related to acculturation, identity and migration in relation to the studied field of social work. Furthermore, it deals with the war in former Yugoslavia (specifically in Bosnia and Herzegovina). This part also offers an insight into the ethnic conflict, the pre-war situation, the course of the war and the consequences of the conflict. In the last chapter, the thesis focuses on the refugees from former Yugoslavia, the response of the Czech Republic to the war and the lives of the refugees from former Yugoslavia. In the empirical part, the factors that affect the process of acculturation are studied. It is done on the basis of the qualitative research with the use of the semi-structured interview method.

Key words: Acculturation, Identity, Migration, Social work, War in Bosnia and Herzegovina, Refugees from Bosnia and Herzegovina in Czech Republic

Seznam zkratek:

ADRA	Adventistická agentura pro pomoc a rozvoj
IFOR	Vojenská mise NATO v Bosně a Hercegovině 1995–1996
JLA	Jugoslávská lidová armáda
NATO	Severoatlantická aliance
OSN	Organizace spojených národů
OUIIC	Odbor pro uprchlíky a integraci cizinců
SDS	Srbská demokratická strana
SFOR	Mezinárodní mírová mise NATO v Bosně a Hercegovině
SIMI	Sdružení pro integraci a migraci
SRJ	Svazová republika Jugoslávie
UNHCR	Úřad vysokého komisaře OSN pro uprchlíky
UNPROFOR	United Nations Protection Force

Obsah:

Úvod	8
1 Akulturace	10
1.1 Pojetí akulturace	10
1.2 Akulturační strategie.....	12
1.3 Faktory ovlivňující akulturační proces	15
2 Identita	18
2.1 Pojem identita	18
2.1.1 Etnikum a etnická identita	19
3 Migrace v kontextu sociální práce	24
3.1 Definice pojmů migrace a imigrant	24
3.2 Uprchlík	26
3.3 Sociální práce s cizinci	27
4 Válka v Bosně a Hercegovině	29
4.1 Etnický konflikt	29
4.2 Jugoslávie a předválečná situace v Bosně a Hercegovině	30
4.3 Průběh válečného konfliktu v Bosně a Hercegovině	31
4.4 Následky konfliktu v zemi.....	33
5 Uprchlíci z Bosny a Hercegoviny v České republice	35
5.1 Národ Bosňáků	35
5.2 Reakce České republiky na válečný konflikt v Bosně a Hercegovině	35
5.2.1 Legislativa v České republice	37
5.3 Život uprchlíků z Bosny a Hercegoviny v České republice	37
6 Výzkumná část	41
6.1 Formulace výzkumného problému	41
6.1.1 Cíl výzkumu a výzkumné otázky.....	41
6.1.2 Operacionalizace.....	42

7	Metodologický rámec výzkumu	44
7.1	Výzkumný design	44
7.2	Výběr a popis výzkumného souboru	45
7.3	Metoda sběru dat	47
7.4	Metoda analýzy dat.....	48
7.5	Etika výzkumu.....	49
8	Výsledky analýzy dat	50
8.1	Faktory předcházející akulturaci	51
8.1.1	Motivy pro opuštění původní kultury	51
8.1.2	Motiv výběru cílové země	53
8.1.3	Forma příchodu do hostitelské společnosti.....	54
8.2	Faktory ovlivňující akulturaci	55
8.2.1	Otevřenost hostitelské kultury	55
8.2.2	Kulturní a jazyková blízkost	57
8.2.3	Instituce.....	58
8.2.4	Sociální podpora	61
8.3	Kulturní identita.....	62
8.3.1	Etnická identita	62
8.3.2	Vazby se zemí původu a mateřský jazyk.....	64
8.3.3	Návrat.....	65
9	Diskuze	66
10	Závěr.....	73
	Seznam literatury	76
	Seznam obrázků, grafů a tabulek	83

Úvod

Tématem mé diplomové práce je „Akulturace a identita první generace bývalých jugoslávských uprchlíků v České republice“. Hlavním důvodem výběru tohoto tématu je můj dlouhodobý zájem o poznávání jiných kultur a zemí. Ten mě motivoval k zapojení se do projektu IGA, jehož část byla zaměřena na uprchlíky z bývalé Jugoslávie, konkrétně z území Bosny a Hercegoviny, kteří žijí v České republice. Tento projekt mi umožnil poznat nejen historii válečného konfliktu v bývalé Jugoslávii, ale také dějiny a kulturu samotné Bosny a Hercegoviny. Součástí IGA projektu byly také rozhovory s uprchlíky z Bosny a Hercegoviny, kteří se natrvalo usadili v České republice. Během těchto rozhovorů jsem měla možnost poznat nejen jejich osobní příběhy z období válečného konfliktu v Jugoslávii, ale také jejich pohled na proces akulturace v České republice. A právě toto všechno mě přivedlo k tématu mé diplomové práce. Ačkoliv v názvu práce uvádím uprchlíky z bývalé Jugoslávie, pro větší specifikaci se budu zaměřovat pouze na oblast Bosny a Hercegoviny.

Cílem práce je identifikovat faktory ovlivňující akulturaci první generace jugoslávských uprchlíků žijících v České republice. Odchod ze své vlasti v důsledku válečného konfliktu a následná snaha o přizpůsobení se (adaptaci) novým kulturním podmínkám v jiné zemi je pro uprchlíky velmi náročný proces. Jedním z oborů, který se zabývá usnadněním tohoto procesu, je právě sociální práce. Jejím cílem je pomoci migrantům/uprchlíkům lépe se začlenit do většinové společnosti přijímající země a více proniknout do její kultury. Sociální práce zaměřující se na sociální začleňování cizinců může nejen výrazně přispět k usnadnění procesu samotné integrace cizinců, ale také zvýšit citlivost společnosti vůči tématu uprchlictví.

Posledních několik let především vlivem migrační krize se vyznačuje negativním postojem společnosti vůči uprchlíkům. Zajímavostí je, že v minulosti byl tento postoj opačný. Na začátku 90. let byli lidé mnohem otevřenější a přívětivější k přijímání uprchlíků z válečných oblastí. Celkový přístup společnosti byl velmi solidární se snahou co nejvíce pomoci válkou postiženým lidem. V diskuzi bych proto ráda uvedla názory samotných uprchlíků na změnu přístupu současné společnosti k uprchlíkům.

Diplomová práce je rozdělena na konceptuální a empirickou část. Konceptuální část bude z hlediska obsahu rozdělena na dvě základní části. První se bude zabývat základní odbornou terminologií vztahující se k tématu diplomové práce. Terminologie zahrnuje pojmy akulturace, etnická identita a migrace v kontextu sociální práce. Dále se konceptuální část soustředí na válku v bývalé Jugoslávii a život uprchlíků z bývalé Jugoslávie v České republice.

V druhé části se zaměřím na popis cílové skupiny výzkumu, kterou jsou bosenští uprchlíci v České republice, včetně okolností, které ovlivnily jejich odchod ze země původu.

V empirické části budu prezentovat vlastní výzkum zaměřený na uprchlíky z Bosny a Hercegoviny, kteří se trvale usadili v České republice. Výzkumník si klade otázku, jak vypadal proces akulturace bývalých jugoslávských uprchlíků a jaké faktory ho ovlivnily. Odpovědi se budu snažit získat pomocí metod kvalitativního výzkumu. Na základě osmi polostrukturovaných hloubkových rozhovorů se samotnými uprchlíky z Bosny a Hercegoviny se budu snažit odpovědět na hlavní výzkumnou otázku.

Účelem práce je zprostředkovat pohled samotných uprchlíků na proces akulturace sociálním pracovníkům na základě výsledků této práce. Výsledkem práce budou identifikované faktory, které ovlivnily nejen proces akulturace, ale také samotnou sociální integraci uprchlíků v České republice. Na sociální integraci budu v rámci této práce nahlížet jako na jednu z forem akulturace, která je jejím výsledkem. Akulturace významně ovlivňuje sociální fungování lidí a je úzce spojená s jejich životní situací. Ne každý uprchlík potřebuje pomoc sociálního pracovníka, je však nezbytné, aby sociální pracovníci znali pohled a vnímání procesu akulturace samotných uprchlíků. Sociální pracovník pracující s cizinci nebo komunitami může tento proces výrazně ovlivnit.

1 Akulturace

V následující kapitole se budu zabývat charakteristikou základních pojmů, které jsou spojené s tématem práce a jejich vysvětlení je nezbytné pro její pochopení. Cílem této kapitoly je poskytnout ucelený přehled o pojmu akulturace a jejím významu v sociální práci. Ačkoli je pojem akulturace používán spíše v antropologii, čím dál více nachází uplatnění i v ostatních společenských vědách. Je proto podstatné, aby sociální pracovník rozuměl průběhu akulturace, která ovlivňuje sociální fungování lidí, a byl tak schopen tyto znalosti využít v pomoci cizincům a usnadnit jejich sociální začlenění do většinové společnosti.

1.1 Pojetí akulturace

Pojem akulturace (acculturation) je odvozen z anglických slov kultura a akce (culture + action). Slovo původně pochází z latiny (a = při; cultus od colere = pěstovat). Jedná se o proces sociálních a kulturních změn, které vznikají vlivem kontaktu dvou odlišných kultur. (Sociologická encyklopedie 2017, [online])

Akulturace úzce souvisí s kulturou, Murphy (dle Průcha, 2010, s. 46) definuje kulturu jako: *Celistvý systém významů, hodnot a společenských norem, kterými se řídí členové dané společnosti a které prostřednictvím socializace předávají dalším generacím.* Keller (1995, s. 179) charakterizuje kulturu jako: *Souhrnné označení pro všechno, čím se člověk odlišuje od zvířete. Je to soubor činností a výtvořů této činnosti, které lidem umožňují přežít v přírodním prostředí, spolu se souborem věr a představ, které tomuto přežití chtějí dát smysl.* Kulturu lze také definovat jako složitý celek, který zahrnuje umění, právo, morálku, vědění a zvyky, tedy vše, co si člověk osvojil jako člen společnosti. Kultura zahrnuje ideje, vzory i hodnoty a je selektivní, což znamená, že se jí lze naučit. Jde o plastický a mnohovýznamový program činností sociálních skupin a jednotlivců, který je pevně spojený se sociokulturní samoregulací a kulturními stereotypy. Tento program je předáván jako kulturní dědictví. (Artslexikon, 2012)

Pojem kultura jako první ve svých odborných pracích využil antropolog Tylor v roce 1871. Tylorova (dle Berry, 2002, s. 225) definice kultury zní následovně: *Kultura je celistvý komplex, který zahrnuje znalosti, víry, umění, morálku, zákony, obyčeje a jiné schopnosti a zvyky, které člověk získává, aby mohl být začleněn do společnosti.*

Nyní jsme si definovali pojem kultura a dostáváme se k ústřednímu pojmu této diplomové práce, kterým je akulturace. Jak uvádí Berry (2002), je nutné rozlišovat mezi

akulturací a enkulturací. Enkulturací se rozumí osvojování si kultury vlastní – je to proces učení, jímž si člověk v dětství a dospívání osvojuje hodnoty, normy a zvyky vlastní kultury. Kdežto akulturace souvisí s kontaktem jedince, společnosti nebo komunit s novou kulturou. (Berry, 2002) Klasické vydefinování pojmu akulturace předložil americký antropolog Robert Redfield se svými kolegy v roce 1936. Tato definice říká, že akulturace je kulturní změna, která je výsledkem přímého a dlouhodobého kontaktu mezi dvěma rozdílnými kulturními skupinami. (Berry a kol. 2006, s. 11) Tento termín je úzce spjatý s pojmem adaptace, kterým se rozumí přizpůsobení se jedince nebo skupin novému sociálnímu prostředí. Jde tedy o proces, při kterém se jedinec nebo skupina adaptuje na jiné kulturní prostředí. (Berry, 2002, s. 370). Akulturaci dále definoval Chirkov jako proces, který se odehrává při setkání kulturní komunity ve společnosti. Toto společenství je nutno odlišit od toho, kde byl jedinec primárně socializován. Tento proces jedinci pomáhá přiblížit se nové kultuře a pochopit ji s ohledem na to, jak vnímal svět dříve. Akulturace je podle něj otevřený proces, který je ovlivněn mnoha faktory, a nelze předem s jistotou říct, jaký bude jeho průběh a výsledek. (Chirkov, 2009, s. 177–180.)

Antropologové, sociologové, historici i političtí vědci se shodují, že akulturace je skupinový fenomén. Nicméně jedinci zde hrají velmi důležitou roli. Tento fakt si uvědomili interkulturní psychologové, kteří se začali v polovině 90. let pojmem akulturace zabývat (Berry a kol., 2006, s. 13). Díky tomu se začaly objevovat nové definice, které se snažily odlišovat akulturaci jako skupinový jev a akulturaci jedinců. Graves (1967) rozlišuje akulturaci jako skupinový fenomén (zde probíhají změny především v kultuře dané skupiny) s psychologickou akulturací (zde jsou změny v psychice jedince). (Berry, 2002, s. 350) Akulturaci dále definuje Berry, emeritní profesor psychologie na Queen's University v Kanadě, který je považován za zakladatele dnešních koncepcí akulturace a tomuto tématu se věnuje od 70. let 20. století. Definice Berryho (dle Berry a kol., 2006, s. 305) zní: *Akulturace je proces kulturní a psychologické změny, ke kterému dochází na základě interkulturního kontaktu.* Berry tuto definici o dva roky později vylepšil a zdůraznil duální složku procesu. Toto vysvětlení spočívalo v tom, že akulturace má vliv na obě skupiny (ne pouze na tu početnější) a poukazuje na psychologické změny jedince. Nová definice dle Berryho (2005, s. 698) tedy zní: *Akulturace je duální proces kulturní a psychologické změny, ke kterému dochází v důsledku kontaktu mezi dvěma nebo více kulturními skupinami a jejich jednotlivými členy.* Berry definuje kolektivní akulturaci jako vzájemný kontakt skupin (které pochází z různých kultur), kdy je možné, že dojde ke změně kulturních vzorců u jedné nebo obou skupin. Pravděpodobnější změna je u skupiny minorit. Individuální či psychologická akulturace se týká změn, které nastanou, pokud je jedinec v kontaktu s odlišnou kulturou. Berry (1990) uvádí, že je nutné rozlišovat

tyto akulturace především proto, že u psychologické akulturace se jedná o změny hodnot a postojů, oproti tomu v kolektivní akulturaci se jedná o změny spíše sociální struktury či politického rázu. Změny jsou v tomto případě rozděleny na dva hlavní druhy – v prvním případě se jedná o přijímání nových vzorců a v druhém případě o zbavení se starých vzorců. (Berry, 2002, s. 350) Je uváděno 5 kategorií změn, které jedinci mohou zažívat při kontaktu s jinou kulturou. Jedná se o: fyzické změny (ubytování, nové město), biologické změny (čistota prostředí, jiné jídlo), kulturní změny (jazyk, politika, náboženství apod.), navázání nových sociálních vztahů a psychologické změny. Tyto změny se projevují v prožívání či chování, případně přehodnocení životního stylu jedince. (Berry, 2002 s. 235) Akulturace byla již mnohokrát předefinována, například Brouček definuje akulturaci následovně: *Akulturace je sociální proces, v němž dochází ke kulturním změnám trvalým stykem dvou nebo více kultur. Akulturace zahrnuje jak přebírání jedněch prvků z jiné kultury, tak produkci jiných prvků nebo jejich přetváření.* (Průcha 2010, s. 55)

Důležitým pojmem v rámci procesu akulturace je akulturační stres. Tento jev je velmi častý a doprovází uprchlíky v průběhu procesu akulturace. Berry ve své teorii používá termín akulturační stres, což je synonym pro termín kulturní šok. Dle Berryho je termín kulturní šok negativní a považuje svoji teorii za výstižnější. Označení stres používá proto, že se jedná o určitou reakci na zátěž, kterou jedinci zazívají v novém prostředí. (Berry, 2002, s. 362) Akulturační stres může zahrnovat psychologické, somatické a sociální symptomy, které doprovází akulturační proces a často vyústí ve formě úzkosti, deprese a jiných psychických problémů. (Berry, 2002, s. 362)

1.2 Akulturační strategie

Je velmi důležité uvědomit si na samotném začátku komplikovanost termínů akulturace a adaptace. Například Průcha (2010) používá termín adaptace a akulturace jako synonymní, dle literatury v nich tedy nespátřuje žádný rozdíl. Kdežto Berry a kol. (2002) tyto termíny rozlišují. Akulturace podle nich znamená změny v kulturní skupině jednotlivců či skupin, které jsou výsledkem jejich kontaktu s jinou skupinou. Adaptaci vnímají jako proces vycházející ze zkušeností získaných akulturací. Nebo lze adaptaci označit také jako výsledek akulturačního procesu. (Berry, 2002, 475)

Akulturaci jedinců chápeme jako proces sociálních a kulturních změn. K těmto změnám dochází díky střetu minoritní a majoritní společnosti, jinými slovy kontaktem imigračních skupin s dominantní kulturou. Berry definuje čtyři akulturační strategie dle toho, do jaké míry se jedinci podílejí na každodenních interakcích s většinovou společností neboli majoritní

společností. První z akulturačních strategií je integrace. O integraci mluvíme, když je do jisté míry zachována kulturní integrita jedince, ale zároveň se jedinec stává součástí multikulturní společnosti. Druhou strategií je asimilace. O této strategii se mluví v případě, že se jednotlivci vzdají své kultury a plně přijmou kulturu majoritní společnosti. V případě, že menšinová společnost nemá zájem o kontakt s majoritní společností a nechce se podílet na kulturním dění, jedná se o separaci. Tito jedinci jsou stále velmi úzce spojeni s vlastní kulturou. Poslední strategií je marginalizace, k níž dochází tehdy, jestliže menšinová společnost nemá zájem o zachování vlastní kultury, ale zároveň nemá zájem ani o interakci s majoritní společností. Ačkoli by se mohlo zdát, že je pouze na minoritní společnosti, jakou strategii si zvolí, není tomu tak. Strategii migrantů mohou dále ovlivňovat také politická rozhodnutí, nastavení systému zdravotnictví, školství i obecný názor společnosti. (Berry, 2002, s. 353)

Berry tyto strategie popisuje také z pohledu dominantní skupiny, tedy majoritní společnosti. Integrace minoritní skupiny do majoritní společnosti je možná pouze tehdy, jedná-li se o multikulturní společnost. Strategie integrace je plně kompatibilní se strategií multikulturalismu. Důležité je, aby byla majoritní společnost vůči minoritní skupině otevřená, nikoliv diskriminující a ovlivněna negativními předsudky. Musí si zachovat a udržovat svou vlastní kulturu, ale zároveň do jisté míry přijmout i kulturu cizí. (Berry, 2002, s. 353) Strategie asimilace minority je synonymem strategie *melting pot* (tavicí kotel), kde se kultury v podstatě „přetaví“ a vzniká nová kultura. Pro tuto kulturu je důležité, aby byla věnována pozornost interakcím mezi jednotlivci – je zde důraz na komunikaci mezi lidmi. Přijaté kultury v důsledku této strategie zanikají a dohromady vytvářejí kulturu zcela novou, složenou z kombinace jednotlivých prvků původních kultur. Dále se jedná o strategii separace, se kterou je významově shodný termín segregace. Zde jsou minoritní skupiny izolovány od skupiny majoritní. Obě skupiny mají zájem o zachování svých kultur a komunikují pouze skrze prostředníky. Strategie marginalizace je totožná se strategií exkluze neboli sociálního vyloučení. (Berry, 2002, s. 354–357)

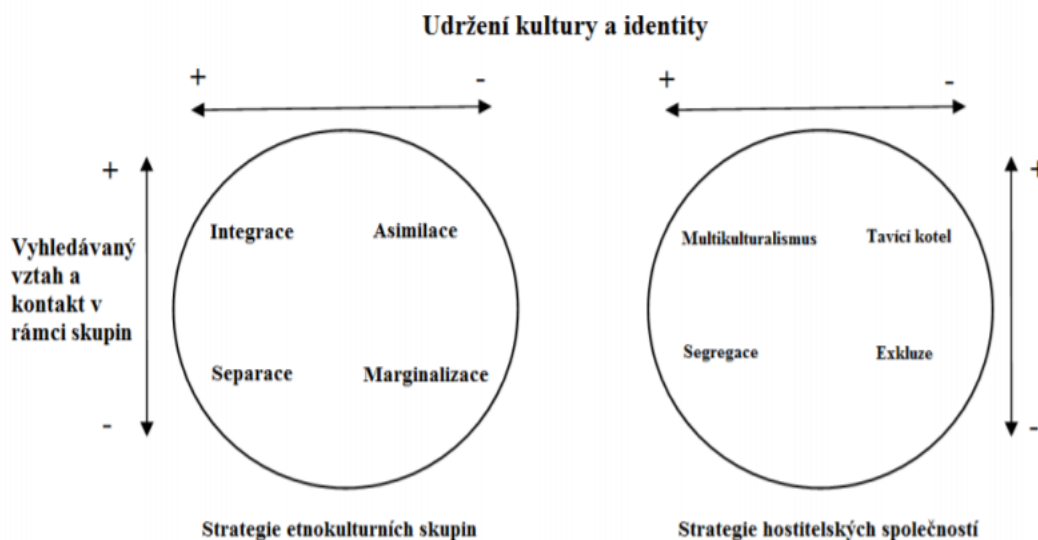
Sociální integrace

Sociální integrace je jednou z forem akulturace. Tomuto konceptu se nejvíce věnuje Berry, jak je již uvedeno výše. Integrace je považována za vícevýznamový, multidimenzionální a velmi těžce uchopitelný pojem, je tedy nutné na něj nahlížet z několika úhlů pohledu. Integrace je definována jako oboustranný psychosociální proces, při kterém dochází k začleňování cizinců do většinové společnosti. Integrace cizinců je popisována jako jejich včleňování, do již existujícího společenství. Toto společenství má již vytvořené určité hodnoty a normy. (Uherek, 2005, s. 3)

Sociální integrace může být definována jako začlenění a přijetí imigrantů do klíčových institucí, vzájemných vztahů a pozic přijímající společnosti. Integrace je interaktivní proces mezi imigranty a hostující společností. Pro cizince (uprchlíky) integrace znamená proces učení se kultuře v zemi, ve které pobývají, nabývání určitých práv a povinností, vytváření vztahů se členy přijímající společnosti, vytváření pocitu sounáležitosti a identifikace a také získávání přístupu k pozicím a sociálnímu statusu. Pro přijímající společnost to znamená vytváření nových institucí a zajišťování rovných příležitostí pro cizince. (Bosswick, Heckmann, 2006, s. 11) Jak uvádí Rákoczyová, Trbola: „*Sociální integrace se pozitivně promítá do kvality života přistěhovalců i příslušníků majority a přispívá k zachování sociální soudržnosti ve společnosti. Naopak její selhání představuje riziko sociálního vyloučení přistěhovalců, tlaku na sociální systémy hostitelské společnosti, radikalizace a ohrožení sociálního smíru.*“ (Rákoczyová, Trbola, 2012, s. 9) Tito autoři vnímají pojem akulturace jako jednu z forem sociální integrace. Což se velmi liší od pojetí akulturace z perspektivy Berryho, který nahlíží na akulturaci jako na nadřazený pojem.

Formy sociální integrace dle Rákoczyové a Trboly: Jako první formu sociální integrace autoři uvádí umístění. Tato forma znamená získání určité pozice ve společnosti, například v ekonomických, vzdělávacích systémech či zaměstnání. Dále značí nabytí práv, s čímž je spojena možnost navázání sociálních vztahů a získání sociálního, kulturního či ekonomického kapitálu. Dále uvádí právě již zmíněnou akulturaci. Akulturaci definují jako proces, při kterém cizinec získává znalosti o kulturních zvyklostech a kompetence potřebné pro interakci ve společnosti. Následně zmiňují interakci, jako proces, při kterém se vytváří vztahy a sociální sítě, vznikají zde přátelství, milostné vztahy a jiné. Jedná se o členství v určité sociální skupině. Identifikace je nejvyšším bodem celého procesu. Jedná se o identifikaci se sociálním systémem, jedinec se vnímá jako součást celku. (Rákoczyová, Trbola, 2012, s. 25)

Obrázek 1: Interkulturní strategie imigrantů v hostitelské společnosti

Zdroj: BAKIŠ Zuzana. 2015. *Proces adaptace českých občanů na cizí kulturu* (bakalářská práce). Brno: MENDELOVA UNIVERZITA V BRNĚ, Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií.

Na závěr této části bych ráda uvedla, že terminologie spojená s akulturací může být pro čtenáře zavádějící. Například pojmy akulturace a asimilace bývají ve starší literatuře považovány za synonyma. Antropologové spíše používali termín akulturace, kdežto sociologové dávali přednost pojmu asimilace. (Gordon, 1964) Jiné zdroje uvádí, že asimilace je pouze jedním z druhů procesu akulturace. (Berry a kol., 2006) Například Gordon (1964) naopak vnímá akulturaci jako fázi asimilace. V návaznosti na to se pojmem adaptace označují relativně stále změny, které probíhají u lidí jako reakce na požadavky vnějšího prostředí. Adaptací se rozumí shoda mezi jednotlivcem a kulturním prostředím. (Berry a kol., 2006, s. 48) Pro účely této práce budeme pracovat s termínem akulturace podle Berryho.

1.3 Faktory ovlivňující akulturační proces

Průběh akulturace ovlivňuje mnoho faktorů. Tyto faktory můžeme dělit na endogenní (vnitřní) a exogenní (vnější). Endogenní faktory působí na migranta zevnitř a exogenní z vnějšího prostředí. Mezi endogenní faktory řadíme například osobnostní charakteristiky jedince (charakter jedince). Charakter jedince určuje jeho vztah k prostředí, které ho obklopuje. Součástí osobnosti daného jedince jsou i jeho schopnosti. Lépe se akulturuje člověk, který se učí rychleji novým věcem, tedy například jazyku. Tyto faktory zahrnují i osobní historii migranta (úspěchy, traumata, zážitky) a také zahrnují jeho temperament. Naopak mezi exogenní faktory patří fyzikální podmínky v nové zemi, jako je například strava, jiný životní rytmus atd.

Vliv má také ekonomická a politická situace v zemi. Dále záleží na tom, jaké hodnoty daná země uznává – čím více jsou si kultury podobné, tím lepší je proces akulturace. (Tesařová, 2005)

Leung (1988) identifikoval šest základních faktorů, které ovlivňují akulturaci, a to: čas strávený v hostitelské kultuře, blízkost původní kultuře, věk, místo narození, pohlaví (s tím, že ženy jsou více otevřené procesu akulturace než muži) a smíšená manželství. Někteří autoři k tomuto výčtu přidávají ještě tyto faktory: osobnost, hodnoty, vzdělání a náboženství. (Hubená, 2015, s. 42) Wardová (1996) dělí faktory na osobní (např. motivy pro opuštění původní kultury a důvody pro případný návrat, znalost jazyka, akulturační strategie, kulturní identita) a situační faktory (např. délka kontaktu, míra osobního kontaktu s hostitelskou komunitou, sociální podpora a kulturní vzdálenost). Zároveň zahrnuje i nejvýznamnější politické, sociální, ekonomické a kulturní faktory obou kultur. Dalším z významných faktorů je také otevřenost imigrantů. Imigranti s vyšší otevřeností lépe navazují přátelské vztahy s dominantní kulturou. (Ward et al., 2004)¹

Berry a kol. (2006), Stefanenko (2009) zkoumali faktory, které nejvíce ovlivňují schopnost přizpůsobení se jedince nové kultuře. Faktory se podle nich dělí na individuální a skupinové.

Za jeden z individuálních faktorů je považován *věk jedince* – z výzkumů vyplývá, že největší schopnost adaptace je u mladých dospělých v produktivním věku a u dětí předškolního a mladšího školního věku. Dalším faktorem je *vzdělání a inteligence* – vysokoškolské vzdělání a vyšší inteligence jsou považovány za faktory přispívající k rychlejšímu procesu akulturace. *Pohlaví* nemá velký vliv na úspěšnost adaptace. Výjimku tvoří pouze ženy z tzv. tradičních kultur. Důvodem může být to, že ženy mají nižší úroveň vzdělání ve srovnání s muži v daných kulturách. Dalším faktorem je *absence vážných závislostí*, jako alkoholismu nebo drogové závislosti, duševních nemocí, vážných psychických problémů. Jeden z nejvýznamnějších faktorů je *znalost kultury a jazyka* přijímající kultury. Tento faktor významně usnadňuje proces adaptace, motivaci migranta a jeho rozhodnutí adaptovat se v nové kultuře. (Berry, 1990, s. 15)

Mezi skupinové faktory řadíme *kulturní distanci* – čím blíže jsou kultury dvou skupin, tím jednodušší může být adaptace. Dalším faktorem je *historická propojenost národností a etnických skupin* a *rovnost postavení dvou kultur* – přijímající a přicházející kultury se

---

¹ Otevřenost – souvisí s ochotou vyzkoušet různé aktivity, dále zahrnuje intelektuální zvědavost (myšlenky) a připravenost zkoumat sociální, politickou a náboženskou ideologii (hodnoty)

navzájem vnímají jako rovnocenné. Dalším významným faktorem jsou *specifika výchozí kultury*. Adaptace kultur, ve kterých jsou vzorce chování vysoce ritualizovány a tradice mají velkou moc ve společnosti, není tolik úspěšná. Jestliže výchozí kultura má přesvědčení o etnické a kulturní nadřazenosti, příslušníci zmíněných kultur mají nízkou motivaci k adaptaci a přizpůsobení se novým podmínkám a učení se. Posledním faktorem je *otevřenost hostitelské kultury* – tento faktor ukazuje, nakolik je hostitelská společnost tolerantní vůči odlišným normám a hodnotám, zkrátka, nakolik je ochotná a otevřená přijmout cizince. Přijetí ze strany hostitelské společnosti je spojeno s nižší úrovní akulturačního stresu a pozitivním sebepojetím jedince. (Berry, 1990, s. 18)

Dalším důležitým faktorem ovlivňujícím akulturaci jsou tzv. charakteristiky původní společnosti. Zde patří například socioekonomická situace v rámci původní společnosti. Ekonomická, společenská a politická situace v zemi původu ovlivňuje akulturační proces v zemi hostitelské. Pokud je stav ekonomiky v zemi původu špatný a v hostitelské společnosti je dobrý, bude přechod do země s lépe fungující ekonomikou jednodušší a akulturační proces bude probíhat lépe. Stejně tak akulturační proces ovlivňuje i politická situace v zemi původu, zejména stupeň dobrovolnosti při rozhodování ze země odejít. (Berry a kol 2006 s. 44) Tento proces ovlivňují tzv. „push“ a „pull“ faktory. Tyto faktory určují důvody k migraci a k motivaci výběru cílové země a jsou to faktory předcházející akulturaci. Push faktory jsou zejména nepříznivé ekonomické, sociální, environmentální a demografické podmínky v zemi (například nedostatek ekonomických příležitostí, špatné zdravotnictví a vzdělání). Jedná se o situace, kdy jsou lidé doslova vytlačeni z jejich domovů neúnosnou politickou, náboženskou či ekonomickou situací. Pull faktory označují naopak relativně příznivější podmínky v cílové zemi (mnoho pracovních příležitostí, dostupnost přírodních zdrojů, příznivé podnebí, lepší zdravotnické služby, politická svoboda). (Berry a kol., 2006, s. 45)

Pojem akulturace se úzce pojí s identitou jedince. Samotná etnická identita je aspektem akulturace, který vyjadřuje subjektivní pocit sounáležitosti se skupinou nebo kulturou. (Phiney, 1990; Phiney a kol., 2002, s. 495) Etnická identita je v akulturačních významech často zmiňovaným pojmem, proto jí bude věnována následující kapitola. Proces akulturace může vést ke změně etnické identity, ale k tomu dochází až v samotném závěru tohoto procesu. (Jasinskaja–Lahti, Liebking, 2000)

2 Identita

Tato kapitola se bude zabývat definicí etnika a identity, jejíž součástí je etnická identita, která se bezprostředně vztahuje k cíli mé práce. Etnickou identitu lze považovat za významný faktor procesu akulturace.

2.1 Pojem identita

Pro pochopení významu etnické identity je zapotřebí nejprve vysvětlit samotný termín identita. Identita je velmi obecný a abstraktní pojem vycházející z latinského slova „identicus“, které značí totožnost, stejnost či shodu. Tento termín je využíván v řadě vědních oborů. Nejčastěji se s tímto termínem můžeme setkat v psychologii, sociologii, etnologii či kulturní antropologii, která jej používá v mnoha významech. Obecně lze pojmem identita vysvětlit totožnost neboli příslušnost k nějaké kategorii (např. pohlaví, národnost, povolání). Základní dělení identity je na identitu sociální, psychologickou a fyzickou. (Nakonečný, 2009, s. 110)

Pod pojmem identita si můžeme představit odpověď na otázku „Kým jsme?“. To, kým jsme neboli to, kým se cítíme být, je vnímání naší identity. Identita obecně má mnoho charakteristik. Může se jednat o identitu na základě genderových rolí, sexuální orientace nebo etnické příslušnosti. Dále může být také definována pojmem autenticita, integrita nebo sebedefinování. Svoji identitu si můžeme uvědomit i na základě toho, jakým způsobem se odlišujeme od ostatních. (Bačová, 2008, s. 110) V angličtině se používá termín „I“ z terminologie W. Jamese. V tomto případě je tedy jedincem ten, který poznává sám sebe. Na druhé straně je anglický termín „Me“, kde je člověk vnímán jako předmět poznání. (Nakonečný, 2009, s. 110)

Identitu můžeme dále rozlišit na základě sociálního aspektu do tří různých kategorií – sociální, interpersonální a intrapersonální. Sociální aspekt značí příslušnost k dané sociální skupině. Do této skupiny se můžeme sami dobrovolně přihlásit, nebo jsme zde přiřazeni. Interpersonální aspekt nastavuje naše vztahy s ostatními skrze určité sociální role. Intrapersonálním aspektem se rozumí uvědomění si vlastní autenticity skrze naše vlastní hodnoty. (Bačová, 1996 s. 76–78)

Dle Osterwegelové (dle Macek, 2003) „...se každý člověk snaží najít rovnováhu mezi vlastním pocitem jedinečnosti a sociální příslušností“. Bačová (1996) rozlišuje také mezi „subjektivní“ a „objektivní“ identitou. Do objektivní identity řadíme to, jak nás definují druzí lidé, kdežto subjektivní identitou rozumíme vlastní přesvědčení o nás samotných. Tyto dva

pohledy jsou provázány, jelikož naše přesvědčení o sobě samotných je často velmi ovlivněno tím, co si o nás myslí druzí. (Bačová, 1996)

Na základě výzkumu o meziskupinových vztazích a skupinových procesech Henryho Tajfela a jeho spolupracovníků vznikl koncept teorie sociální identity. Podle této teorie se rozlišují dva typy identit, a to identita osobní (personální) a identita sociální. Osobní identita je charakterizována jako názor na schopnosti, dovednosti a vlastnosti jedince. Sociální identita se odráží od členství v určité sociální skupině a zároveň se projevuje citovou angažovaností a hodnotovým významem spojeným s tímto členstvím. Člověk má tendenci sebe i ostatní jedince klasifikovat do sociálních skupin z důvodu porozumění své pozici ve společnosti. (Berry, 2002, s. 357–359) Sociální identitu můžeme též nazvat jako kulturní identitu, Berry používá tyto termíny jako synonyma. (Berry, 2002, s. 357) V adaptaci hraje velmi významnou roli to, zda si jedinci zachovají svoji původní kulturní identitu nebo ne. Při kontaktu minoritní skupiny s dominantní kulturou dochází k řadě změn u příslušníků minoritní skupiny – tyto změny jsou označovány jako výše zmíněný akulturační stres. (Průcha, 2010 s. 104) Řada autorů se věnuje vlivu kulturní identity na akulturační stres u dlouhodobě nebo krátkodobě migrujících jedinců. Průcha dále popisuje: *„Čím více imigranti trvají na své etnické identitě, čím více se cítí vázáni ke kultuře, tím spíše u nich dochází k psychologické tísní v je obklopující kultuře majoritní společnosti.* (Průcha, 2010 s. 106) V literatuře je také diskutováno o propojení mezi kulturní identitou a kulturní vzdáleností. Migranti se více identifikují se svojí původní kulturou, čím větší je kulturní vzdálenost těchto zemí, tedy čím větší je rozdíl mezi původní a hostitelskou kulturou. (Berry a kol., 2006, s. 173) Kulturní identita zahrnuje také koncept etnické identity.

2.1.1 Etnikum a etnická identita

Termín „ethnos“ je řeckého původu a znamená etnikum, tedy kmen, národ, ve smyslu příbuzenského vztahu. Je to společenství založené na rodovém základě. Termín „etnikum“ je téměř synonymní s termínem „etnická skupina“. Lze jej definovat jako společenství lidí, kteří mají obvykle společný jazyk, společný rasový původ a sdílejí společnou kulturu. (Linhart a kol., 1996, s. 277) Phinney (1990) definuje etnické skupiny jako podskupiny v širším kontextu. Tyto podskupiny mají společný původ a zpravidla sdílejí jeden nebo více z následujících prvků: kulturu, náboženství, fenotyp, jazyk, příbuznost nebo místo původu. Na první pohled se jeví, že slova jsou téměř synonymní, přesto je mezi nimi rozdíl. Etnikum je vnímáno jako společenství na úrovni národa (např. Češi, Slováci), kdežto za etnickou skupinu se považuje společenství, které se doposud nepovažuje za národ (např. Romové). (Průcha, 2010, s. 51) Dříve byla etnická skupina totožná se skupinou kulturní – každá skupina sdílející stejnou kulturu byla

považována za etnickou skupinu. Později se však ukázalo, že více skupin může sdílet jednu kulturu, jelikož etnické hranice mohou být jinde než ty kulturní. (Eriksen, 2002, s. 137) V dnešní době se již převážná většina etnik nevyskytuje ve zcela uzavřených kolektivech, ale členové těchto etnik mohou být rozmístěni po celém světě. Tato etnika jsou označována jako tzv. etnická společenství. Zde není důležité sdílení stejného prostoru, ale vědomí společné etnicity. Při definici pojmu etnikum je tedy důležité mít na paměti, že za určitých okolností se etnické společenství může stát národem či národností, v žádném případě se ale nejedná o synonymum. (Barth, 1969, s. 18–19) V sociologickém slovníku je uvedeno, že etnikum je „*společenství lidí, kteří mají společný rasový původ, obvykle společný jazyk a sdílejí společnou kulturu*“. (Linhart a kol., 1996, s. 47) Podle F. Bartha (1969) je etnikum schopné se zachovat, nevymřít. Etnikum podle Bartha sdílí základní kulturní hodnoty, které jsou tvořeny viditelně v kultuře skupiny, tvoří prostor pro komunikaci a interakci, má členství, které identifikuje skupinu a je identifikováno ostatními jako konstituující kategorie odlišitelná od jiných kategorií stejného uspořádání. (Linhart a kol., 1996, s. 277)

Slovem etnikum je také označováno seskupení lidí se společnou etnicitou, které se svými rysy odlišuje od etnicity ostatních lidí. Hlavním společným rysem etnika je stejný jazyk. Existují však jazyky, kterými hovoří více etnik (angličtina, španělština, němčina). Nebo také jedno etnikum hovoří více jazyky, tzv. bilingvistická etnika (např. v Kanadě, Indonésii, Vietnamu). Proto je nezbytné znát i další rysy, jimiž se etnikum charakterizuje. Lze tedy říci, že etnikum se vyznačuje svou vlastní etnicitou. (Linhart a kol., 1996, s. 277)

Samotné slovo etnicita není jednoznačně definováno. Od šedesátých let je užíváno ve společenskovedním kontextu, často nahrazuje koncept rasy. K etnicitě se váže několik různých definic, tyto definice se ovšem nesjednocují a neustále vznikají nové. Podle Eriksena (1997) se kritéria etnicity různí. Lze nalézt různá pojmání etnicity jak z hlediska antropologů, tak z hlediska členů samotných skupin, ale vždy zde najdeme teorii sdílené kultury – v tom se etnická skupina liší od konceptu společenské třídy. (Eriksen, 2002, s. 38) Etnicitu obecně chápeme jako něco, co dělí lidi na skupiny na základě odlišností. Je založená na kategorizaci „My“ a „Oni“ – bez uvědomění si této odlišnosti by etnicita nemohla existovat. Na základě této kategorizace mezi sebou tyto skupiny rozlišujeme. Hlavními odlišujícími prvky jsou podle antropologů jazyk, teritorium, stejná historie, kultura atd. Nicméně kulturní rozdílnost mezi dvěma skupinami není rozhodující znak etnicity. (Eriksen, 2002, s. 24) Dle Eriksena (2002, s. 37): „*Etnicita je aspekt sociálního vztahu mezi zástupci skupin, kteří sami sebe považují za kulturně odlišné od členů jiné skupiny, se kterou mají minimum pravidelných interakcí...pokud*

kulturní rozdíly pravidelně způsobují rozdíl v interakci mezi skupinami, tento sociální vztah má etnický element.“

Richard Jenkins ve své knize *Rethinking Ethnicity* definuje antropologický model etnicity těmito charakteristikami. Jako první charakteristiku uvádí, že etnicita se týká kultury a kulturní etnicity a vyznačuje se sdílením významů. Významný podíl na utváření etnicity mají sociální interakce. Etnicita jako sociální identita je kolektivní i individuální, externalizována v sociálních interakcích a internalizována v osobní sebeidentifikaci. (Jenkins, 1997, s. 47–49)

Pojem etnicita je užíván pro označení systému rasových, kulturních, jazykových a teritoriálních prvků, které jsou vzájemně propojené. Důležité je nejen to, že tyto prvky existují, ale i to, že jsou hromadné, trvalé (předávání mezi generacemi), obecné, srozumitelné a vzájemně propojené. (Thompson, 1989, s. 12) Lze tedy říci, že etnicita je systém znaků, které se vzájemně ovlivňují. Prostředí, kde tyto znaky vznikají, označujeme jako kulturní společnost. Tyto znaky můžeme rozdělit do dvou skupin, a to na subjektivní a objektivní. Mezi objektivní znaky etnicity řadíme teritorium (území) a jazyk, mezi subjektivní tradice a hodnoty. Etnické vědomí člověka je výsledkem samotné existence a propojení těchto znaků, které formují jeho identitu a jeho orientaci ve společnosti, z čehož vyplývá, že nositelem etnicity je člověk a samotným projevem je sounáležitost ve skupině lidí se stejným etnickým původem (eticitou). V mnoha případech je etnicita považována za prvek pospolitosti v rámci určité společnosti. Tato společnost naopak poskytuje svým členům pocit bezpečí i v případě jistého nebezpečí. Na etnicitu se můžeme také podívat z jiného úhlu a považovat etnicitu za nástroj diference, tedy rozdělování společnosti na skupiny, přičemž mezi těmito skupinami důsledkem diference vznikají spory a nepokoje. (Linhart a kol., 1996, s. 278) Etnicita je vzájemně provázaný systém kulturních (materiálních a duchovních), rasových, jazykových a teritoriálních faktorů, historických osudů a představ o společném původu působících v interakcích a formujících etnické vědomí člověka a jeho etnickou identitu. (Linhart a kol., 1996, s. 275)

V řadě odborných článků byla etnická identita definována také jako etnická složka sociální identity. Tajfel a jeho kolegové definovali identitu z hlediska pocitu sounáležitosti se skupinou a z hlediska postojů a pocitů, které doprovázejí smysl pro členství ve skupině. Teorie sociální identity předpokládá, že identita skupiny je nezbytnou součástí sebepoznání. Člověk nemá pouze jedno osobní *self*, ale mnoho druhů *self* a identit spojených se skupinou, do které patří. Jedinec tak bude jednat odlišně v různých sociálních kontextech podle skupiny svého náležení, tj. podle rodiny, národnosti, oblíbeného sportovního týmu atd. Lidé obecně přikládají hodnotu skupinám, ke kterým patří, a odvozují své sebevědomí od pocitu k jejich

příslušnosti. Na základě teorie sociální identity předpokládáme, že etnická identita zahrnuje sílu pocitu sounáležitosti s etnickou skupinou a míru pozitivních postojů k členství ve skupině. (Tajfel & Turner, 1986) Z provedených výzkumů vyplývá, že vlastní etnická identita jedincům pomáhá vyrovnat se s požadavky, které jsou na ně kladeny v rámci odlišnosti nového kulturního prostředí, a pomáhá tím snižovat stres těchto jedinců. Dále podle Tajfelovy teorie sociální identity je velkým přínosem silné etnické identity vysoká míra autoreflexe při akulturačním procesu. Navíc vysoká míra ztotožnění se s vlastní etnickou skupinou je spojená s pocitem „externí opory“ (vlastní etnikum) v procesu adaptace na nové prostředí. (Průcha, 2010)

Lidé potřebují být součástí určitého celku, mít pocit, že někam patří. Jedním ze způsobů, jak tuto potřebu naplnit, je získání vlastní etnické identity. Samotná etnická identita vzniká tím, že sdílíme společné složky v rámci etnické skupiny. Může se jednat o historický osud, názor, původ, povahu vlastního etnika ve srovnání s jinými etniky. (Brouček et al., 1991, s. 223) Etnická identita je zároveň nositelem etnického vědomí. Za etnické vědomí lze považovat sounáležitost s určitou etnickou skupinou na základě společně sdílených objektivních prvků etnicity nebo rodového původu. (Brouček et al., 1991, s. 244)

Česká psycholožka Dana Bittnerová (2005) rozlišuje etnickou identitu deklarovanou a žitou. Deklarovaná identita znamená uvědomění si příslušnosti k sociální skupině na základě charakteristických znaků, např. jazyka. Žitá identita funguje na základě vnitřní reflexe a používá se v každodenním kontaktu. Díky tomuto rozlišení byl koncipován výzkum, jehož hlavním cílem bylo zmapovat konstrukci skupinové identity imigračních skupin a národnostních menšin. Výzkum byl proveden na 13 imigračních skupinách. Sestavení jejich skupinové identity bylo posuzováno na základě různých faktorů. Jednalo se například o délku pobytu v ČR, okolnosti a motivace k příchodu do ČR, stav výchozí skupinové identity, míra zapojení do skupinových struktur majoritní společnosti nebo také ekonomický úspěch, míra odlišnosti výchozí kultury a další. (Bittnerová, 2005, s. 413–426) Díky tomuto výzkumu bylo zjištěno, že míra kulturní odlišnosti nehraje ve vztahu k majoritní společnosti primární roli. Vymezení se vůči majoritě je především spojeno s tím, jak důležitá tato majoritní skupina je pro příslušníky národnostních menšin. Ti, kteří vnímají Českou republiku jako ceněnou společnost, zahrnují její prvky do své identity. (Bittnerová, 2005)

Etnické vědomí je psychickým stavem, který se skládá ze dvou složek, a to kognitivní a emocionální. (Průcha, 2010, str. 52) Kognitivní složka je souborem názorů a znalostí jedinců, které se týkají odlišností a jejich původu. Emocionální složka se soustředí na vlastní pocity a názory, které se vztahují k vlastnímu etniku, může se jednat o hrdost apod. Velmi významný je pro formování etnické identity vývojový model J. Phinneyové (1989). Autorka navrhla

trojstupňový model vývoje etnické identity. Její model vychází z prací E. Eriksona a J. Marcii. Autorka ve výzkumech využívá testovací metodu MEIM (Multigroup Ethnic Identity Measure – Mnohoznačná etnická identita), prostřednictvím které zkoumá konceptualizaci a měření identity jako multidimenzionálního a dynamického konstrukt. (Phinney, Ong, 2007) Ukazuje, jakým způsobem jedinec dospěje k porozumění své etnické identitě ve třech stádiích. (Holcomb–McCoy, 2005) Za první stádium – „nezkoumané“ – považujeme adolescenci. V období adolescence se jedinec o otázku své identity příliš nezajímá. Děje se to z toho důvodu, že přebral hotové postoje od rodičů, nebo proto, že ho tato otázka nezajímá. „Moratorium“ je druhým stádiem – jedná se o období hledání. V této fázi se jedinec snaží nalézt odpověď na otázku, jaký význam pro něj etnicita má. Toto stádium může být komplikované pro příslušníky etnických menšin nebo potomky imigrantů díky tomu, že při hledání a objevování kultury svých předků mohou narážet na různá dilemata. U třetího stádia – „dosažená etnická identita“ – dochází ke zjištění smyslu své identity. (Phinney, 1989, str. 34–49)

Etnická identita byla v rámci výzkumu definována mnoha způsoby. Phinney (1990) popisuje etnickou identitu jako dynamický, multidimenzionální konstrukt, který se týká identity nebo pocitu sebe jako člena etnické skupiny. Etnická identita je fluidním porozuměním vlastnímu etnickému původu a je konstruována a proměňována skrze uvědomění si rozdílů mezi jednotlivými etnickými skupinami. Jedinec se tak snaží pochopit význam vlastní etnicity v rámci širšího prostředí. Nejde tak o statickou jednotku, ale proměňuje se v závislosti na čase, věku, vývoji generace v nové kultuře a v různých dalších kontextech. (Phinney In Chun, Balls Organista, 2003)

Při práci s uprchlíky by měl sociální pracovník rozumět souvisejícím pojmům a zároveň být schopen reflektovat mimo jiné odlišnosti specifické pro danou etnickou skupinu s ohledem na její identitu. (Kuzníková a kolektiv, s. 154) Souvislost mezi etnickou identitou a akulturací spočívá v tom, že pobytem v nové kultuře dochází k akulturačním změnám, které často doprovází právě i změna samotné etnické identity. (Min, Kim, 2000)

3 Migrace v kontextu sociální práce

Tato kapitola se bude zabývat vysvětlením základních termínů spojených s migrací a začleňováním cizinců do společnosti skrze sociální integraci. Na závěr kapitoly popíšu specifika sociální práce s uprchlíky (cizinci). Cílem této kapitoly je čtenáři přiblížit spojitost mezi akulturací a sociální prací a začlenit tento pojem do oblastí sociální práce s cizinci.

3.1 Definice pojmů migrace a imigrant

Abychom pochopili problematiku uprchlictví, je nutné definovat si pojmy, jako jsou migrace a imigrant. Tyto pojmy jsou stěžejní pro mou diplomovou práci, jelikož všichni respondenti jsou označováni za uprchlíky nebo imigranty.

Psychologický slovník definuje migraci jako přemísťování či přesídlování obyvatelstva. (Hartl, 2000) Dle Sociologického slovníku je migrace pohyb jednotlivých osob nebo skupin obyvatelstva, a to v sociálním či geografickém prostoru. Tento pohyb je spojován s krátkodobou, dlouhodobou či trvalou změnou místa bydliště. (Jandourek, 2001, s. 159)

Dle Baršey a Baršové (2005, s. 7) „*migrace spoluutvářela dějiny lidstva od jeho prvopočátků do dnešních dnů. Vystávají-li v dnešní Evropě otázky přistěhovalectví a národní identity jako zvláště zneklidňující, není to tedy proto, že by migrace byla novým fenoménem. Změnila se ale povaha migrace a její vnímání západních společností.*“ Diamant (1995) například definuje migraci jako přerušení svazku s prostředím, v němž jedinec žil dlouhou dobu a přemístil se do jiného místa, kde se plánuje dlouhodobě usadit. Jedná se o velmi složitý proces, který vede k pozitivním i negativním změnám nejen každého jedince, ale také celé společnosti. Migrace je pro každého člověka velmi náročný proces, jelikož se vždy jedná o zásadní změny, které jsou spojeny s adaptací na rozdílné prostředí hostitelské země.

Migrace neboli stěhování, přemísťování, přecházení lze obecně definovat jako pohyb lidí z jednoho místa (či země) na druhé, kde se chtějí usadit. Migrace se může týkat jak jednotlivců, tak i skupin obyvatelstva – důležitým prvkem je, že při ní dochází ke změně místa pobytu. Je důležité si uvědomit, že za migraci nepovažujeme dočasnou změnu bydliště nebo zahraniční studijní pobyt či dočasnou pracovní mobilitu. Problémem je, že migrace nemá jednoznačnou definici a je často velmi těžké určit, kdo je vlastně migrant. Podle definice OSN se za migranta považuje člověk, který je déle než jeden rok v zahraničí nebo mimo svůj původní domov. Toto označení může dále také znamenat stěhování se v rámci státu. (Encyklopedie migrace [online]) Migraci lze rozčlenit na základě několika charakteristik, a to na vnitřní a mezinárodní (vnější) migraci, na dobrovolnou a nucenou migraci či trvalou a dočasnou.

O vnitřní migraci mluvíme, jestliže se jedná o migraci v rámci jednoho státu, o vnější, pokud se jedná o překročení hranic daného státu. Vnější migraci dále rozlišujeme na zahraniční, mezistátní a mezinárodní. Mezinárodní migrace se dá dále dělit na imigraci (přestěhování obyvatelstva do jiné země), emigraci (vystěhování ze země) a reemigraci (návrat do původní vlasti). (King, 2008, s. 10) Migraci můžeme dále dělit i podle času, a to na migraci dočasnou a trvalou. Hlavními důvody této migrace jsou především lepší pracovní příležitosti. Dále tuto migraci můžeme rozdělit na krátkodobou, která zpravidla trvá tři až dvanáct měsíců, a dlouhodobou, která bývá delší než dvanáct měsíců. (Migrace, 2012 [online]) Za dobrovolnou migraci se považuje opuštění vlasti na základě vlastního rozhodnutí – důvodem může být odchod kvůli práci, zaměstnání či za účelem studia nebo kvůli rodinným vztahům. Nucená migrace bývá v důsledku diskriminace, náboženské netolerance, pronásledování či politické represe, válek, ozbrojených konfliktů, ale spadají sem i sociální či etické důvody, environmentální problémy. Jedná se o všechny důvody, kde hrozí ohrožení svobody, práv, života a živobytí člověka. (Kunešová, Cihelková a kol, 2014, s. 82) Právě mezi migrací nucenou a dobrovolnou nelze jasně stanovit pevnou hranici, jelikož v mnohých případech tyto dvě kategorie splývají. Portál Migrace online definuje nucenou migraci jako nedobrovolný přesun osob mimo hranice nebo i v rámci hranice státu. Důvodem tohoto nuceného přesunu jsou válečné konflikty, hladomor, přírodní katastrofy. (Nucená migrace online, 2017, [online]) Ekonomická migrace, jinými slovy migrace za prací, je většinou spojena s vidinou zlepšení životní úrovně migrantů, respektive jejich finanční a životní situace. Podle délky pobytu se rozlišuje migrace na trvalou (což znamená, že se jedinec už nevrátí do původní země) a dočasnou či krátkodobou, při které se předpokládá návrat do rodné vlasti. (Migrace online, 2017, [online])

V této diplomové práci budu v souvislosti s realizovaným výzkumem zmiňovat především termín uprchlík. Tato část má sloužit pouze k tomu, aby se čtenář orientoval v dané problematice. Výzkum je soustředěný na uprchlíky, kteří si tedy prošli procesem migrace. Proto je důležité, aby byly tyto pojmy v diplomové práci definovány.

Tabulka č. 1. Skupiny imigrantů:

Motivace pro migraci	Krátkodobá migrace	Dlouhodobá migrace
<ul style="list-style-type: none"> • Dobrovolná • Nedobrovolná 	<ul style="list-style-type: none"> • Přistěhovalci • Krátkodobí migranti 	<ul style="list-style-type: none"> • Imigranti • Dlouhodobí migranti

Zdroj: Martin, Judith N. a Thomas K. Nakayama. Intercultural communication in contexts. (2013).

3.2 Uprchlík

Jelikož je stěžejním pojmem této práce „uprchlík“, je nutné objasnit situaci této skupiny lidí a vysvětlit tento pojem. Uprchlíci jsou nuceni opouštět svou zemi a své domovy kvůli pronásledování, násilí či ozbrojeným konfliktům. Tito lidé často žijí v trvalé nejistotě a v obavách z pronásledování a na základě toho musí opustit svoje domovy. I přesto, že tito lidé najdou útočiště v jiné zemi, nikdy neví, zda se někdy budou moci vrátit zpět do země původu. (UNHCR, 2017 (online)). Matoušek definuje pojem uprchlík následovně: „*Ti, kdo se ocitli v postavení uprchlíka, jsou lidé se stejnými biologickými, psychickými a sociálními potřebami jako všichni ostatní. Jejich životní situace je však formovaná specifickým právním postavením, jaké jim je v konkrétní hostitelské zemi určeno, a také mírou stresu, kterou pro ně odchod z vlasti znamenal.*“ (Matoušek, 2010, s. 331)

Základní definici najdeme v Úmluvě o právním postavení uprchlíka, označované také jako Ženevská konvence, jež byla přijatá Valným shromážděním OSN v Ženevě v roce 1951. (Matoušek, 2010, s. 331)

„*Podle Úmluvy Organizace spojených národů o statutu uprchlíků z roku 1951 a protokolu z roku 1967 jsou uprchlíci osoby, které opustily svou zemi kvůli oprávněným obavám z pronásledování, ať už z důvodů rasy, náboženství, národnosti, členství v sociální skupině nebo politickým názorům; kteří se nacházejí mimo státní příslušnost nebo trvalé bydliště a kteří se kvůli tomuto strachu nemohou nebo nechtějí vrátit.*“ (UNHCR, 2017 (online)).

Podle IOM je uprchlictví migračním hnutím, v němž se vyskytuje prvek nátlaku, který vede k ohrožení života a živobytí daných jedinců. (IOM Glossary on Migration, 2019, online)

Uprchlíky, de facto jsou to běženci, lze rozlišit na ty, kteří pochází z oblastí válečného konfliktu, nebo z oblastí, která jsou zasažené přírodní katastrofou. Hostitelské země tuto situaci většinou řeší tzv. institutem dočasné ochrany. U této skupiny se předpokládá, že se vrátí do své původní vlasti hned, jak se situace uklidní. (Matoušek, 2010, s. 332) Dále se jedná o uznaného

uprchlíka neboli azylanta, který prokázal, že strach z pronásledování je oprávněný a byl mu udělen azyl. Hostitelská země se zavazuje k tomu poskytnout azylantovi ochranu a pomoci mu integrovat se do společnosti.

Hlavními prameny uprchlického práva v České republice jsou mezinárodní dokumenty OSN a komunitární právo EU. Ženevská úmluva a Newyorský protokol byly začleněny do českého právního řádu Sdělením ministerstva zahraničních věcí č. 208/1993 Sb. o Úmluvě o právním postavení uprchlíků a Protokolu týkajícího se právního postavení uprchlíků. Prvním dokumentem v České republice, který se zabývá problematikou uprchlictví, je Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb. o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, jak vyplývá ze změny provedené ústavním zákonem č. 162/1998 Sb. Toto usnesení sděluje, že Česká a Slovenská republika uděluje azyl cizincům pronásledovaným za uplatňování politických práv a svobod. Dále určuje, komu může být udělení azylu odepřeno. Stěžejním zákonem, který upravuje uprchlické právo a udělování azylu, je zákon č. 325/1999 Sb. – zákon o azylu a o změně zákona č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů (dále jen zákon o azylu), který nahradil zákon č. 498/1990 Sb. o uprchlících. V rámci českého právního řádu velmi často splývá pojem uprchlík a azylant. (MZV ČR [online])

3.3 Sociální práce s cizinci

Hlavním cílem práce sociálního pracovníka s klientem (cizincem) by mělo být řešení aktuální situace klienta – tato práce má zajisté preventivní charakter. Sociální pracovník by měl být schopen pomoci cizinci najít příčiny samotných problémů a hledat řešení. (Trousil, 2007) Sociální práce s cizincem by měla směřovat k jeho začlenění do české společnosti. Dle Günterové (2005) by mělo být hlavní náplní sociální práce kvalitní poradenství. Aby byla práce sociálního pracovníka efektivní, je nutné, aby si uvědomil kulturní podněty, v kterých byl uprchlík socializován. Musí znát hodnoty, normy a zvyky společnosti, ve které daný uprchlík vyrůstal a jaká jsou specifika dané země. Sociální pracovník je vlastně takovým průvodcem cizince – vlivem jazykové či sociokulturní bariéry se může klient ocitnout v situaci, se kterou si sám neví rady. (Pastrňák, 2008) Cizinci přichází z různých zemí, mohou mít odlišné tradice, zvyky, náboženství, proto je nutné, aby se sociální pracovník orientoval v sociokulturních odlišnostech a respektoval je. Sociální pracovník by měl být prostředníkem mezi společností a samotným uprchlíkem a snažit se nastolit vzájemný respekt na obou stranách. Měl by pomoci cizinci (uprchlíkovi) se sociální integrací, tzv. sociálním začleňováním. Pojem sociální integrace tedy klade důraz na otevření institucí imigrantům a zajištění rovných příležitostí, což

má napomoci jejich lepšímu sociálnímu fungování. Začlenění cizinců do společnosti je důležitým faktorem a ovlivňuje kvalitu života nejen cizinců, ale také většinové společnosti. (Bajer, 2007, s. 21) Hlavním cílem procesu integrace je, aby se cizinec (uprchlík) naučil jazyk dané země, měl bydlení, práci a byl schopen zapojit se do společnosti dané země.

Další významnou součástí sociální práce s cizinci je tzv. reformní sociální práce, která mimo jiné zahrnuje i působení vůči společnosti. Cílem sociální práce by mělo být především odstraňování předsudků většinové společnosti vůči cizincům. (Trousil, 2007)

V této kapitole jsem se věnovala pojmům, jako jsou migrace, imigrant, uprchlík. Dále jsem charakterizovala sociální práci s cizinci.

4 Válka v Bosně a Hercegovině

Tato kapitola je věnována válce v Bosně a Hercegovině. Válka byla příčinou útěku uprchlíků z bývalé Jugoslávie do České republiky a je důležité se tímto tématem zabývat právě kvůli samotnému výzkumu.

4.1 Etnický konflikt

Válka v Bosně a Hercegovině byla považována za etnický konflikt, proto si na úvod vysvětlíme význam tohoto pojmu a popíšeme jednotlivé faktory.

Etnickým konfliktem můžeme označit střet dvou či více etnik, která mezi sebou mohou navzájem komunikovat, ale zároveň prosazují rozdílné až protichůdné názory a cíle. Tato etnika mají zpravidla odlišný systém hodnot i vzorce chování. V rámci etnického konfliktu hraje velkou roli etnické cítění a etnocentrismus. (Linhart a kol., 1996, s. 519)

Existuje mnoho teorií, které se snaží osvětlit příčiny etnických konfliktů – jednou z nich je tzv. modernizační teorie. Tato teorie představovala rozšíření a prohloubení myšlenek teorie růstu. Klíčovou otázkou bylo, které společenské normy a instituce ekonomický růst podporují a které ho naopak brzdí. Tato teorie rozlišuje dva typy společností – tradiční a moderní, které se liší normami, přesvědčeními a hodnotami. Vlastnosti tradiční společnost byly považovány za překážku k rozvoji. Teorie modernizace tedy navrhovala západní recepty, aby došlo k co nejefektivnějšímu rozvoji. Tato teorie dále říká, že modernizace oslabuje etnické konflikty. Díky migraci a urbanizaci se totiž zvyšuje etnická rozmanitost a s tou potom roste i mezietnická tolerance. (Tesař, 2007, s. 208)

Proti této teorii se ostře vymezuje tzv. teorie etnických soutěží, která udává, že vlivem modernizace a nárůstu etnické rozmanitosti se spíše snižuje tolerance vůči jinému etniku – důvodem může být to, že spolu etnika soutěží o bydlení, pracovní příležitosti, politický vliv. Tolerance se hlavně snižuje u příslušníků nejpočetnějšího etnika, které se snaží prosadit svou početní převahu a tu následně využít i politicky. (Hechter, 2017)

Kromě těchto příčin existují i další faktory, jejichž kombinace může mít za určitých okolností za následek vypuknutí povstání, nepokoje či konfliktu. Jejich seznam sestavil v roce 1997 americký akademik Brown:

- Strukturální faktory: vnitrostátní bezpečnostní obavy, slabé státy, etnická geografie.
- Politické faktory: exkluzivistické národní ideologie, diskriminační politické instituce, vnitroskupinová politika, politika elit.

- Ekonomické a sociální faktory: ekonomický rozvoj a modernizace, ekonomické problémy, diskriminační ekonomické systémy.
- Kulturní a perceptivní faktory: problematické dějiny, kulturní diskriminace. (Tesař, 2007, s. 29)

Dle T. Davida Masona existují dva systémy etnických vztahů, a to hierarchický a ne hierarchický. V prvním ze systému žijí etnika smíšeně a jsou v každodenním kontaktu. Mezi etniky je vytvořena kulturní dělba práce, ta je ovšem konfliktní, jelikož některá etnika nemají přístup k politické moci. V konečném důsledku jsou některé skupiny nadřazeny jiným, a to vlivem postavení člověka ve společnosti a jeho etnickou příslušností. Na základě tohoto jevu poté dochází k nerovnostem v systému a ty předchází samotnému konfliktu. V případě, že konflikt vypukne, bývá velmi násilný. Nadřazená etnika se chopí moci a jsou vnímána jako vládnoucí vrstva. Takový konflikt označujeme jako občanskou válku – různé skupiny se snaží převzít moc na stejném území. V druhém systému žijí etnika odděleně. Nedochozí zde k dělbě práce a postavení ve společnosti není shodné s etnickou příslušností. Etnické skupiny žijí zpravidla na územích, které byly samosprávnými útvary, díky čemuž jsou jejich vztahy srovnatelné se vztahy mezinárodními. Vytváří se zde model tzv. soutěžící etnicity. Etnika soupeří o ekonomické zdroje, kontrolu státních institucí, armádu a funkce ve státní správě. V případě, že je v těchto oblastech udržována rovnováha, ke konfliktům zpravidla nedochází. (Hechter, 2017)

4.2 Jugoslávie a předválečná situace v Bosně a Hercegovině

Jugoslávie jakožto politicko-geograficko-ekonomický celek vznikl na počátku 20. století v roce 1918. Toto uskupení se velmi často měnilo a jeho historie byla již od počátku provázena řadou etnických i náboženských konfliktů. Důvodem těchto konfliktů byla především problematika geografické polohy a etnické složení obyvatel. Jugoslávie byla složená z dnešní Bosny a Hercegoviny, Chorvatska, Srbska, Makedonie a Slovinska. Toto složení se ale velmi často měnilo. Od října do prosince roku 1918 byla tehdejší Jugoslávie nazývaná státem Slovinců, Chorvatů a Srbů. Od 1. prosince 1918 do 3. října 1929 bylo toto uskupení nazýváno Královstvím Srbů, Chorvatů a Slovinců. V období od 3. října 1929 do dubna 1941 se jednalo o První Jugoslávii (Království Jugoslávie). Za Druhou Jugoslávii byla tato země označována od roku 1945 až do roku 1991. V tomto období si vystřídal několik typů uspořádání: Demokratická federativní Jugoslávie (1945), Federativní lidová republika Jugoslávie (1945–1963), Socialistická federativní republika Jugoslávie (1963–1991). Poslední vývojovou etapou byla Třetí Jugoslávie (duben 1992 – únor 2003), zde se jednalo o federaci Černé Hory a

Srbska. Jak je patrné, složení státu se během jeho vývoje značně pozměnilo. Důležité pro tuto zemi bylo období Socialistické federativní republiky Jugoslávie (1963–1991), kdy v jejím čele stál až do své smrti v roce 1980 prezident Josip Broz Tito. Titově vládě se podařilo dočasně zmírnit napětí mezi jednotlivými etnickými skupinami tím, že neprosazovala žádný z národů před jiným, uznala makedonskou existenci a také uznala plná práva pro ČernoHORce a muslimy pocházející z Bosny. Po Titově smrti se situace v Jugoslávii velmi zhoršila a v návaznosti na začínající ekonomickou krizi se Jugoslávie začala rozpadat. K tomu se přidal fakt, že sílily nacionalistické snahy v jednotlivých státech, což zvyšovalo už tak velmi napjatou situaci v zemi. Napětí mezi jednotlivými státy a etnickými skupinami neustále sílilo a umožnilo tak znovupropuknutí konfliktů. Dlouhotrvající konflikt mezi Srby a Chorvaty nakonec eskaloval v občanskou válku v Bosně a Hercegovině. (Pelikán, Tejchman, 1994, s. 31–44)

V roce 1990 probíhal v Jugoslávii proces demokratizace jednotlivých států a začínaly se tvořit nově vznikající politické strany. V případě Bosny a Hercegoviny se jednalo o nacionalistické politické strany (Srbové, muslimové a Chorvaté). Následně se při prvních volbách vytvořila koalice, ale strany nebyly schopné domluvit se na setrvání v Jugoslávii, což vedlo k jejímu rozpadu. Během jednání parlamentu 14. října 1991 bylo bez přítomnosti Srbské demokratické strany (SDS) odhlasováno Memorandum o suverenitě Bosny a Hercegoviny. Představitelé SDS na protest jednání opustili. K mezinárodnímu uznání suverenity Bosny a Hercegoviny došlo až 6. dubna 1992 po konání referenda o nezávislosti 29. února a 1. března 1992. V tomto období se chorvatští Srbové a bosenští Srbové začali organizovat a začali vymezovat hranice Srbské autonomní oblasti. Ozbrojený konflikt mezi jednotlivými etniky byl přímou reakcí na referendum o nezávislosti. (Šmíd, Vaďura, 2007, s. 90)

4.3 Průběh válečného konfliktu v Bosně a Hercegovině

I přesto, že se z počátku jednalo především o konflikt mezi Chorvaty a Srby, bylo to právě území Bosny a Hercegoviny, které tímto konfliktem nejvíce utrpělo. Důvodem konfliktu mezi Srby a Chorvaty byla především otázka budoucnosti jejich menšin na území druhého státu a také rozdělení území Bosny a Hercegoviny. (Šmíd, Vaďura, 2007, s. 83)

Za počátek konfliktu je považován incident v Sarajevu, kdy byl zabit jeden ze svatebčanů během srbské svatby příslušníkem Muslimské vlastenecké ligy. Reakce Srbů na sebe nenechala dlouho čekat a Srbové postavili na protest barikády v Sarajevu.

Srbská demokratická strana (SDS), která byla podporovaná Srbskou republikou, poté na konci března 1992 obsadila města v okolí řeky Driny a provedla etnické čistky obyvatel (jednalo se především o muslimy). Přímou reakcí na uznání nezávislosti Bosny a Hercegoviny

bylo vyhlášení Republiky srbské v Bosně a Hercegovině, následně došlo k obklíčení Sarajeva a útoku na hlavní město. Důsledkem uznání nezávislosti byl také nucený odchod Jugoslávské lidové armády (JNA) na základě nátlaku mezinárodního společenství. JNA před svým nuceným odchodem z Bosny a Hercegoviny podporovala srbskou stranu konfliktu. Tyto dvě strany společně donutily tisíce muslimů a Chorvatů k nucenému opuštění svých domovů, což mělo za cíl vytvořit etnicky čistá území. JNA při svém odchodu zanechala bosenským Srbům většinu své výzbroje, čímž získali výraznou převahu nad špatně zásobenou bosenskou armádou. (Baar, 2002, s. 212)

Chorvaté se do konfliktu na území Bosny a Hercegoviny výrazně zapojili až v dubnu roku 1993 – krátce po vyhlášení autonomní oblasti Herceg-Bosna – v boji o město Mostar. Na jedné straně zde stáli Srbové a na druhé straně Chorvaté společně s Bosňáky. Srbové byli nuceni, i přes vojenskou přesilu, opustit město. Válka se poté rozšířila i na další území a ztráty na životech neustále přibývaly. Válka začala být extrémně nepřehledná, jelikož strany mezi sebou začaly uzavírat tajné dohody o spolupráci. (Šmíd, Vaňura, 2007, s. 95)

Na podzim roku 1992 Bosenští Srbové ovládali 50–55 % území. Tento fakt podnítil napadení srbských vesnic bosenskými jednotkami v lednu 1993. V této době Rada bezpečnosti OSN vyhlásila bezpečnou zónu v Srebrenici a později i v Sarajevu, Tuzle, Goraždu a Žepě, a to v návaznosti na chystaný útok bosenských Srbů na Srebrenicu. Spojenectví, které předtím panovalo mezi bosenskými Chorvaty a muslimy, se rázem rozpadlo v souvislosti s tím, že se Chorvaté začali dožadovat toho, aby muslimové opustili území nárokovaného armádou Bosny a Hercegoviny. V návaznosti na to obklíčili Chorvati Mostar a armáda Bosny a Hercegoviny prováděla etnické čistky v Chorvatsku v muslimských městech. Tuto velmi náročnou situaci využili Srbové, kteří navázali spolupráci s chorvatskými jednotkami, a výsledkem byl návrh na založení konfederace Srbska a Chorvatska. Ostatní strany tento počín ale označily pouze za snahu o získání území a z jednání odstoupily. V roce 1993 v boji u Bihače poprvé bojovali muslimové proti muslimům a uskutečnili tak tzv. bošnjački sabor, což bylo považováno za významný bod konfliktu. Během toho se místní muslimové dohodli na změně označení na Bosňáky. Srbové a Chorvati byli proti tomuto rozhodnutí, jelikož by to znamenalo, že jsou muslimové považováni za hlavní národ Bosny a Hercegoviny. Média toto označení přijala, nicméně tím označovala všechny obyvatele Bosny a Hercegoviny. Z toho vyplývá, že i přesto, že spolu Srbové a Chorvaté bojovali, v Bosně a Hercegovině společně bojovali proti Bosňákům, tedy společným nepřítelům. (Hladký, 1996, s. 218)

Významným bodem byl útok na tržiště Markale v Sarajevu 5. února 1994, kde zahynulo 68 lidí a 200 jich bylo zraněno. Ačkoliv vyšetřování nedokázalo určit jasného viníka útoku,

NATO na základě výzvy od Generálního tajemníka OSN udělilo bosenským Srbům ultimátum – pokud se bosenští Srbové nestáhnou 20 kilometrů od Sarajeva, bude na ně proveden letecký útok. Proti tomuto ultimátu hrubě protestovalo Rusko a Řecko. Když v lednu 1994 byly vyslány jednotky chorvatské armády na pomoc bosenským Chorvatům, zapojili se do konfliktu Američané a ve snaze ukončit konflikt, nabídli Chorvatsku, výměnou za skončení bojů, odpuštění mezinárodních sankcí a pomoc při řešení situace v Chorvatsku. Tento plán zahrnoval mimo jiné i rozdělení území v poměru 49 % pro bosenské Srby a 51 % pro bosňácko-chorvatskou federaci. Srbové s tímto verdiktem souhlasili jen částečně a vybídli k dalšímu jednání. Bylo zahájeno čtyřměsíční příměří. (Glenny, 2003. s. 497–499)

Tento čas využily srbské jednotky k přípravě nových útoků – po skončení příměří bylo zabito 8 000 muslimských mužů během etnické čistky a později tyto jednotky zaútočily na Žepu. Znepokojující na tom bylo, že obě tato města byla prohlášena za bezpečnou zónu pod dohledem UNPROFOR. Organizace NATO na tuhle událost reagovala bombardováním těchto „jednotek“. Z tohoto útoku začala okamžitě těžit chorvatská armáda, která hned obsadila srbské území, odkud vyhnala přes 90 000 Srbů a stovky jich zavraždila. Boje byly ukončeny v říjnu 1995, kdy pod nátlakem USA bylo uzavřeno příměří mezi stranami. Daytonská dohoda, jejíž uzavření znamenalo oficiální ukončení války, byla podepsána 21. listopadu 1995 v New Yorku. (UNPROFOR, [online])

4.4 Následky konfliktu v zemi

V Bosně a Hercegovině následkem válečného konfliktu zemřelo kolem cca 200 000 lidí (ze všech tří zúčastněných stran) a konflikt si vyžádal dle údajů z Centra pro výzkum a dokumentaci v Sarajevu 102 000 obětí, z čehož 70 % tvořili muslimové „Bosňáci“, 25 % Srbové a 5 % Chorvati. 2,2 milionů lidí se následkem konfliktu staly uprchlíky – tento počet představoval polovinu bosenské populace. Většina bosenských měst a kulturních památek byla zničena a země utrpěla nenávratné škody. (Hladký, 1996, s. 192)

Velká část uprchlíků se vrátila do své mateřské země či na území, které měla pod kontrolou jejich etnická skupina. Téměř 1,2 milionu uprchlíků hledalo azyl ve 100 různých zemích světa – mezi nejčastějšími státy bylo Rakousko, Německo, Chorvatsko a svazové republiky Jugoslávie. Zbývající milion lidí hledal útočiště v rámci Bosny a Hercegoviny. Dle statistik z roku 2005 se 1 007 156 osob (441 160 z cizích zemí a 565 996 vnitřně vysídlených) vrátilo do země původu (Bosny a Hercegoviny). (Prtina, 2006)

S ohledem na téma této práce se v rámci následující části budu zabývat pouze reakcí mezinárodního společenství na migrační vlnu jako důsledek ozbrojeného konfliktu v Bosně a Hercegovině.

Konflikt v Bosně a Hercegovině vyvolal velkou pozornost v rámci mezinárodního společenství především u některých členů Rady bezpečnosti (USA, Británie, Francie, Rusko a Německo). Nejangažovanějšími aktéry zde byly západní státy, které jednaly formou diplomatických intervencí, později i vojenských intervencí (peacekeepingových operací). V rámci vojenských operací se jednalo o akce se schválením NATO, jež byly prováděny americkými ozbrojenými silami (IFOR, SFOR). Hlavním motivem těchto akcí bylo primárně ukončení konfliktu a zamezení následné uprchlické vlny. (Fňukal, Šrubař, Toušek, 2007, s. 14)

V reakci na tuto situaci bylo nutné změnit migrační politiku, která by měla za cíl minimalizovat přesuny uprchlíků a co nejrychlejší repatriaci. Mezi lety 1991–1993 byli ještě uprchlíci hromadně přijímáni a tolerováni, ale i přesto jim byl udělen status dočasné ochrany. V průběhu roku 1993 zavedla většina západních zemí vízovou povinnost, a tím byly uzavřeny hranice pro uprchlíky z oblasti Jugoslávie. S vývojem nové strategie, která měla za cíl zajistit uprchlíky v bezpečných zónách geografické oblasti konfliktu, se počet uprchlíků do zemí mimo bývalou Jugoslávii a Albánii výrazně snížil. Mimojugoslávské země přijaly více než 1/3 chorvatských uprchlíků a 30 % bosenských uprchlíků. V následné kosovské krizi přijaly pouze 1/8 kosovských uprchlíků. Dále měla tato strategie za cíl přerozdělit uprchlíky do jednotlivých zemí, což znamenalo zamezení možnosti zvolit si svobodně cílovou zemi. Nejvíce uprchlíků v rámci Evropy přijalo Německo (350 000 uprchlíků), dále Švédsko, Rakousko a také Česká republika. Velký počet uprchlíků z Bosny a Hercegoviny přijalo USA (100 000 uprchlíků v roce 2000). (Fňukal, Šrubař, Toušek, 2007, s. 8–11)

5 Uprchlíci z Bosny a Hercegoviny v České republice

Vzhledem k tomu, že se téma této diplomové práce zaměřuje na uprchlíky z Bosny a Hercegoviny, bude tato kapitola věnována jak představení této etnické skupiny, tak okolnostem příchodu uprchlíků z Bosny a Hercegoviny do České republiky.

5.1 Národ Bosňáků

Jedná se o nejmladší národnostní skupinu bývalé Jugoslávie. Bosňáci byli často zaměňováni za muslimy. Dějiny Bosňáků mají hluboké kořeny, přesto se tento název oficiálně užívá až od roku 1993.

Bosňáci jsou velmi hrdí na svůj národ, nemají ale tendence být zaujati proti jiným. Bosňáci jsou velmi kamarádští lidé s upřímným zájmem o druhé lidi. Prioritou v jejich životech je rodina, udržují velmi silné vztahy se svou rodinou. V Bosně jsou například mnohem častější svatby, jelikož tento národ dbá, aby se děti rodily do manželských svazků. Rozvodovost je v Bosně mnohem menší, ale je tolerována. Pro Bosňáky jsou velmi důležité vztahy v sousedství Komšilik. Lidé jsou zvyklí pomáhat si v sousedství a být si oporou, mají mezi sebou také velkou důvěru, a proto si například nezamykají domy, aby se mohli v průběhu dne navštěvovat. Lidé v sousedství se běžně zvou například na snídane, lidé mohou přijít i bez ohlášení, stačí pouze vstoupit do domu. [Šišková, 2001] Za zmínku stojí i bosenská kuchyně. Za národní jídlo se považuje pita, dále jehněčí na rožni, šišky z mletého masa nebo velmi oblíbené jsou fazole. Tradičním nápojem Bosňáků je káva, která je specifická především tím, že si ji většina domácností vyrábí sama. Téměř v každé rodině najdete tzv. džezvu, tácky na kávu, ruční mlýnky a fildžány (tradiční hrníčky na kávu). [Šišková, 2001] Jelikož se jedná o 19 let starou publikaci, je jasné, že se mnoho věcí mohlo změnit. Přesto si myslím, že jsou tyto informace užitečné, jelikož odpovídají časovému období příchodu samotných bosenských uprchlíků do České republiky. Zajímavosti a kulturní odlišnosti jsou významným prvkem akulturace a je vhodné je znát, pokud s těmito lidmi v rámci sociální práce pracujeme.

5.2 Reakce České republiky na válečný konflikt v Bosně a Hercegovině

Vztahy mezi Českou republikou (Československem) a státy bývalé Jugoslávie mají velkou historii. Již v dobách Rakouska-Uherska spolu tyto státy spolupracovaly. Především nástupem socialismu se vztahy mezi těmito zeměmi výrazně posílily. V 50. letech se kvůli

konfliktu mezi Titem a Stalinem výrazně zhoršily, ale i přesto Československo poskytovalo azyl politickým uprchlíkům. V 60. letech začaly vznikat jugoslávské podniky na území Československa – v souvislosti s tím zde přišlo spousta dělníků z Jugoslávie na základě mezinárodní dohody spolupráce těchto států. Po roce 1989 vztahy zeslabily, ale po občanské válce se tyto vztahy opětovně navázaly. (Otčenášek, 2003, s. 23)

Hlavním úkolem České republiky bylo poskytnout uprchlíkům dočasné útočiště, zajistit jim zdravotní péči a pomoci při obnově infrastruktury. Důležitým datem byl rok 1995, kdy vláda schválila usnesení č. 579 o poskytnutí dočasného útočiště občanům Republiky Bosna a Hercegovina. Odbor pro uprchlíky a integraci cizinců (OUIC) Ministerstva vnitra v té době organizoval přepravu a pomoc ohroženým osobám. Dalším důležitým mezníkem bylo období mezi lety 1996–1998, kdy bylo realizováno 29 rozvojových projektů v oblasti Sansko-umského kantonu. Tyto projekty byly realizovány českými neziskovými organizacemi Nadací Člověk v tísni a Občanským sdružením ADRA. Projekty zahraniční a rozvojové spolupráce Bosna a Hercegovina 1996–1998, 2012 [online])

Následkem občanské války došlo k přívalu většího počtu válečných uprchlíků a migrantů, především se jednalo o Srby, Chorvaty a uprchlíky z Bosny a Hercegoviny. V roce 1992 byl udělen status dočasné ochrany 4 500 uprchlíkům z Bosny a Hercegoviny. V roce 1996 bylo podle statistik přijato 787 uprchlíků z Bosny a Hercegoviny a v roce 1999 bylo přijato 1 055 uprchlíků z Jugoslávie. Podle statistik UNHCR Česko přijalo mezi lety 1990–2000 celkem 8 500 uprchlíků z Jugoslávie, ale není možné z těchto statistik zjistit, jaký byl podíl jednotlivých národností. Válka nebyla jediným problémem v této zemi, další příčinou migrace byla také s válkou spojená špatná ekonomická situace a nefunkční státní instituce. (Tesař, 2001, s. 61–71)

Migrace nebyla mezi Českou republikou a Jugoslávií nic nového, ale válka přinesla zásadní změny. Tyto změny byly především v počtu nově příchozích a v jejich složení. Velkou část nově příchozích tvořili Češi a Slováci (hlásící se k této národnosti), kteří žili v oblasti Duvar a Vojvodina (území bývalé Jugoslávie). Občané bývalé Jugoslávie, kteří přišli do České republiky, byli převážně průmysloví pracovníci. Tito lidé se zpravidla po ukončení práce vraceli zpět do bývalé Jugoslávie. Výjimkou byli lidé pocházející z chudších poměrů, ti se zde převážně usadili a zakládali smíšené rodiny. Po vypuknutí války se situace změnila, přicházeli především mladí lidé, kteří nechtěli žít v zemi nejen zničené válkou, ale také v zemi s velmi špatnou ekonomickou a politickou situací. Velmi častým jevem bylo, že do České republiky přicházeli lidé, kteří zde již měli rodinné příslušníky nebo lidé ve středním věku, kteří zde chtěli začít podnikat. (Otčenášek, 2003)

5.2.1 Legislativa v České republice

Vlivem nárůstu počtu nově příchozích mezi lety 1992–1996 byl vyvíjen tlak na vládu, aby tuto situaci aktivně řešila. Tato situace tak podnítila vývoj azylové a integrační politiky a úpravu některých jejích zákonů.

Jedním ze stěžejních zákonů byl zákon č. 123/1992 Sb. o pobytu cizinců, jehož cílem bylo sledování migrace a prevence nelegální migrace. Umožňoval zásah policie v případě cizinců nerespektujících zákon nebo pobývajících na území České republiky ilegálně. Možnost požádat o povolení k pobytu, ať již dlouhodobému či trvalému, upravoval zákon č. 52/1949 Sb. o ohlášení obyvatelstva a povolování pobytů cizincům. Na začátku 90. let vznikaly instituce regulující pobyt a pohyb cizinců, včetně žadatelů o azyl, uprchlíků, zákon č. 498/1990 Sb. o uprchlících. Bosenská krize také způsobila zpřísnění dosavadní migrační politiky a nutnost změny některých zákonů. V roce 2000 byl přijat zákon č. 325/1995 Sb. o azylu, který upravoval dosavadní zákon č. 283/1991 Sb. o policii ČR. Novela zákona č. 326/1999 Sb. o pobytu cizinců na území ČR upravovala možnost podat žádost o trvalý pobyt po uplynutí pětiletého pobývání na území ČR. (Baršová a Barša, 2005, s. 35–37)

V rámci migrační politiky byl přijat v roce 2003 koncepční materiál Zásady politiky vlády v oblasti migrace cizinců, který vymezoval směr migrační politiky České republiky. Integrační strategie České republiky byla formována mezi lety 1999–2003, kdy vznikla Komise ministerstev vnitra pro integraci cizinců a vztahy mezi komunitami a byly přijaty Zásady koncepce integrace cizinců na území ČR vycházející z Koncepce integrace cizinců v roce 2000. (Ministerstvo vnitra, 2017, (Online))

5.3 Život uprchlíků z Bosny a Hercegoviny v České republice

Následující část je zaměřená přímo na akulturační (integrační) proces v České republice a na jednotlivé faktory, které ho ovlivňují. Jako hlavní zdroj je zde použit výzkum Jaroslava Otčenáška „*Imigranti z vybraných zemí bývalé Jugoslávie (po roce 1991) – Chorvaté, Srbové, Muslimové a Makedonci*“.

Ačkoliv podle údajů Česká republika nebyla pro migranty z bývalé Jugoslávie cílovou zemí, ale pouze zemí tranzitní, malé procento z nich se zde i přesto usadilo. I proto Česká republika v říjnu roku 1992 přijala Opatření na pomoc obětem konfliktu na území bývalé Jugoslávie, čímž umožnila jejich příchod na své území. Nejdříve se toto opatření vztahovalo pouze na nezletilé občany Jugoslávie a jejich doprovod, později bylo rozšířeno i na uprchlíky z Bosny a Hercegoviny. (Opatření vlády České republiky na pomoc obětem konfliktu na území

bývalé Jugoslávie do konce roku 1992) Jedním z faktorů, který pozitivně ovlivňuje integrační proces migrantů z Bosny a Hercegoviny, je právě jazyková blízkost. Čeština, stejně jako chorvatština a srbština, jsou jazyky slovanské, což sem i v současnosti láká množství studentů z těchto zemí. Z výzkumu vyplývá, že většina z nově příchozích (migranti i uprchlíci), kteří se zde trvale usadili, se věnují podnikání především v gastronomii (restaurace, kavárny, pizzerie atd.), v turistickém ruchu (cestovní kanceláře, prodej suvenýrů), dovozem a vývozem zboží z Balkánu do České republiky a naopak, dále prodejem starožitností a překladatelskými službami. Malý počet těchto migrantů pracuje také ve státní správě, spolupracují se zastoupením svých států v České republice, případně zastupují srbské a chorvatské firmy v České republice. Migranti z těchto etnických skupin také často poskytují zaměstnání dalším členům své etnické skupiny, kteří přišli později. V rámci České republiky jsou Srbové, Chorvaté a Bosňáci považováni za jednu etnickou skupinu. (Otčenášek, 2003, s. 8–10) Další důležitý faktor ovlivňující akulturaci je rodina, ta hraje v rámci života těchto etnických skupin velmi významnou roli. Na rozdíl od některých jiných etnických skupin jsou ale velmi otevření a exogamní sňatky zde nejsou výjimkou. Složení smíšených svazků u migrantů chorvatské národnosti je ve většině případů muž Chorvat a česká partnerka. U migrantů srbské národnosti je výskyt smíšených svazků podstatně menší, častější je, že ženy ze Srbska přicházejí později za svými manžely, kteří v České republice již žijí. U muslimů je složení smíšených svazků stejné jako v případě Chorvatů, tedy muž muslim a česká manželka. Tato skutečnost však může být výrazně ovlivněna složením migrantů, kdy muži výrazně převyšují počty příchozích žen. (Otčenášek, 2003, s. 13–14) Pro příslušníky těchto etnických menšin je také typické silné pouto na rodinu v zemi původu. Pravidelné návštěvy a účast na významných rodinných událostech, např. svatbách, pohřbech, oslavách jsou proto brány jako samozřejmost. Četnost těchto návštěv se odvíjí především od vzdálenosti země původu od České republiky, stavu rodiny a finanční, případně administrativní (víza), náročnosti cesty. V případě smíšených svazků se do rodinných vazeb velmi intenzivně zapojují i čeští partneři. (Horský, Seligová, 1997, s. 31–36) Velmi významným faktorem je také udržování tradic. Projevy vlastní kultury příslušníků těchto států nejsou příliš výrazné. Většinou jsou tyto lidé již plně integrováni a částečně přijali kulturu České republiky za svou vlastní. Většina z nich se stále snaží používat svůj rodný jazyk a slavít svátky či jiné významné události svých zemí. Většinou jsou tyto akce realizovány prostřednictvím příslušných ambasád, které zvou příslušníky svých etnik na různé akce spojené s jejich rodnou zemí. Makedonci, Muslimové, Chorvaté či Srbové se stýkají především soukromě, snaží se udržovat vztahy se svou komunitou prostřednictvím schůzek v kavárnách, restauracích, které jsou provozované jejich krajany. Otázka náboženství je pro

migranty z bývalé Jugoslávie velmi významná. Většina z těchto lidí se považuje za věřící, ale uznávají, že změnou prostředí se jejich náboženská identita oslabila. Náboženství těchto etnik je odlišné, např. Chorvaté se z 90 % hlásí ke katolické církvi, kdežto většina Srbů jsou vyznavači pravoslavné víry. Obyvatelé Bosny a Hercegoviny se zčásti označují za nevěřící a z větší části se považují za muslimy. Největší problém v souvislosti s vyjádřením náboženské identity spatřují muslimové, jelikož se v České republice vyskytuje velmi nízký počet mešit. (Otčenášek, 2003, s. 10–11) Na základě Otčenáškovy výzkumu můžeme říci, že vztahy mezi majoritní společností a touto etnickou menšinou nejsou nijak zvlášť komplikované. Soužití Čechů, Chorvatů, Muslimů a Srbů je podle názorů členů těchto etnických skupin bezproblémové. (Otčenášek, 2003, s. 14)

I z ostatních výzkumů vyplývá, že se s diskriminací setkaly tyto etnické skupiny pouze minimálně, a to především v rámci základní školy na základě tmavší barvy pleti. Jednalo se zde spíše o urážky nežli o fyzické útoky. (Włodarczyk, 2013, s. 87)

Ondřej Daniel ve své knize *Bigbít nebo turbofolk: představy migrantů z bývalé Jugoslávie* uvádí, že se tyto lidé v rámci České republiky mohli setkat s dvojitým přístupem společnosti. Prvním byla vlna solidarity ze strany české společnosti v reakci na válku v Bosně a Hercegovině, druhým byly negativní stereotypy k „Jugošům“ nebo „Jogurtům“, jak byli někdy označováni. Ty často souvisely s kriminálními aktivitami těchto skupin na území České republiky. Negativní stereotypy se však objevovaly na obou stranách. (Daniel, 2013, s. 63–66)

Ačkoliv větší část účastníků těchto výzkumů uvedla, že většinu jejich přátel tvoří Češi, přiznávají ale také, že se snaží udržovat kontakty v rámci své etnické skupiny. Podle některých je používání jejich rodného jazyka pojičkem na jejich zemi původu. V rámci své etnické skupiny jsou také velmi solidární (viz 3.4.1. Práce a Vzdělání). (Włodarczyk, 2013, s. 88–90) Ačkoliv podle výzkumů se většina členů těchto etnických skupin považuje za dostatečně integrované, stále velmi aktivně sledují i vývoj situace ve svých zemích původu. Dále také uvádějí, že se nepovažují za Čechy a stále se cítí být více Chorvaty, Srby nebo Bosňáky. Na rozdíl od této první generace, druhá generace (jejich děti) se již považuje za Čechy, ale zároveň i za Srby, Chorvaty nebo Bosňáky. Podobně je tomu i v rámci jazyka. I když znalost češtiny považují za velmi nutnou, stále také považují za velmi důležité udržení si vlastního jazyka. U druhé generace se však již objevuje trend, kdy česky mluví lépe nežli jazykem jejich rodičů. Také udržování tradic a kultury jejich země původu v rámci druhé generace není považováno za tolik důležité jako u generace první. (Otčenášek, 2003, s. 14–18)

Obyvatelé bývalé Jugoslávie (Chorvati, Bosňáci, Srbové), kteří se usadili v České republice ještě před rokem 1991, se považují za dostatečně integrované a akulturované, ovšem

vztahy s původní vlastí jsou pro ně velmi důležité. Všichni se zajímají o dění v jejich původní zemi a nepovažují se za Čechy, při sčítání obyvatelstva se hlásí ke své národnosti. Významným faktorem, který napomohl k integraci, byla podobnost jazyků – díky tomu si mohli rychleji najít práci i vytvořit sociální vztahy. Co se týče akulturace, je to složitější, jelikož se velmi liší jejich celkový životní styl, uplatňují tzv. jižní styl života (považují se za více temperamentní než Češi, kladou větší důraz na rodinné vztahy atd.). Důležitým faktem je, že většina respondentů neplánuje návrat do rodné země a dá se tedy předpokládat, že postupně dojde k akulturaci těchto jedinců. Děti respondentů jsou povětšinou plně integrované a akulturované. Jistě tomu napomáhá otevřenost české společnosti vůči těmto lidem a tolerance jak náboženská, tak etnická. Dnešní situace se může lišit, jelikož výzkum probíhal již v roce 2003. Lidé z bývalé Jugoslávie jsou velmi přijímáni většinovou společností a jsou považováni za bezproblémové se zájmem o zapojení se do české společnosti. Vztahy s majoritním etnikem jsou považovány za vzájemně obohacující. Další výhodou je, že si práci hledají sami a často vytváří nová pracovní místa pro své krajany. Předsudky a stereotypy se vůči tomuto etniku téměř nevyskytují, a pokud ano, tak spíše u starší generace Čechů. Bosňáci, Srbové a Chorvati jsou považováni samotnými Čechy za přínos pro českou společnost. Etnikum se neuzavírá do sebe, důkazem jsou exogamní vztahy a mají zájem o aktivní integraci a akulturaci. (Otčenášek, 2003, s. 18–24)

6 Výzkumná část

Na konceptuální část, která obsahuje poznatky z odborné literatury, navazuje část výzkumná. V rámci této empirické části byl proveden kvalitativní výzkum zabývající se danou problematikou. Je zde formulován výzkumný problém a jsou zde stanoveny cíle výzkumu a výzkumné otázky. Na cíle výzkumu a výzkumné otázky navazuje metodologie, popis výzkumného souboru, sběr a zpracování potřebných dat. Poté je zde také provedena analýza poznatků, která byly v rámci výzkumu získány a na základě zjištěných výsledků z výzkumu jsou vyhodnoceny závěry a provedena diskuze. Závěrem této práce je návrh na využití výsledků v praxi v souvislosti se studovaným oborem.

6.1 Formulace výzkumného problému

Výzkumný problém definuje, jaké budeme mít k dispozici výzkumné možnosti pro jeho řešení. Závisí na předběžném tušení toho, co zatím neznáme. Jedná se tedy o předpoklad, který je postupně zpřesňován výzkumnou otázkou. (Miovský, 2006) V této části práce je proveden výzkum zaměřený na „*faktory ovlivňující akulturaci první generace bývalých jugoslávských uprchlíků v České republice*“. Výzkumný problém je základem pro formulaci výzkumné otázky, která zní následovně: *Jaké faktory ovlivňují akulturaci první generace bývalých jugoslávských uprchlíků?*

6.1.1 Cíl výzkumu a výzkumné otázky

Hlavní cíl výzkumu:

Cílem mé práce bylo identifikovat faktory ovlivňující akulturaci první generace bývalých jugoslávských uprchlíků.

Hlavním předmětem této práce je akulturace, což je oboustranný proces ovlivňování dvou kultur. V rámci tohoto výzkumu se budu zaměřovat na vnímání tohoto procesu pouze z jedné strany, konkrétně ze strany příchozích uprchlíků z Bosny a Hercegoviny do České republiky. Důležité je zmínit, že předmětem zkoumání není celý akulturační proces, ale pouze to jak dnes uprchlíci vnímají, jak proces probíhal bezprostředně po příchodu do České republiky. Je nutné si uvědomit, že uprchlíci mluví o situaci, která se odehrávala před více než 25 lety. Ve své diplomové práci jsem se věnovala počátečnímu období života uprchlíků v České republice a poté současnému vnímání jejich identity. Důvodem toho je, že projekt IGA byl realizován v roce 2017 a měl za cíl ukázat, jaké má Česká republika zkušenosti s přijímáním

uprchlíků a zmapovat, jak se tehdy společnost vypořádala s větším počtem přijatých uprchlíků. A to právě v návaznosti na migrační krizi, kdy měla Česká republika velké obavy právě z přijímání uprchlíků.

Dílčí cíle:

1. Zjistit, jak probíhal odchod uprchlíků z Bosny a Hercegoviny a jejich příchod do České republiky a jak tyto události ovlivnily začátky akulturace
2. Zjistit, jak vypadal život uprchlíků po příchodu do České republiky a jakým způsobem ovlivnil proces akulturace bezprostředně po příchodu.
3. Zjistit, jak uprchlíci vnímají svoji identitu a jaký je v současné době postoj uprchlíků k jejich zemi původu.

Hlavní výzkumná otázka:

Ve svém výzkumu jsem si položila hlavní výzkumnou otázku: Jaké faktory ovlivňovaly akulturaci první generace jugoslávských uprchlíků?

Dílčí výzkumné otázky:

DVO 1: Jak probíhal odchod uprchlíků z Bosny a Hercegoviny a jejich příchod do České republiky?

DVO 2: Jak vypadal život uprchlíků bezprostředně po příchodu do České republiky a jakým způsobem ovlivnil začátek proces akulturace?

DVO 3: Jak uprchlíci vnímají svoji identitu a jaký je v současné době postoj uprchlíků k jejich zemi původu?

6.1.2 Operacionalizace

Operacionalizace je proces, jehož hlavním úkolem je převedení výzkumného problému do empiricky měřitelných údajů, ukazatelů či znaků, tedy do lépe zkoumatelné podoby. (Hendl, 2005). Aby bylo možné zodpovědět hlavní výzkumnou otázku, je zapotřebí převést teoretické koncepty týkající se daného problému pomocí operacionalizace do sledovaných znaků. Došlo k vyvození jednotlivých dílčích otázek.

Cílem je zde identifikovat faktory ovlivňující proces akulturace první generace jugoslávských uprchlíků – za účelem specifikace tématu se budu věnovat pouze exogenním (vnějším) faktorům. Faktor je obecně definován jako zprostředkovatel, činitel či síla, jenž ovlivňuje určitý proces, nejen jeho průběh, ale také samotný výsledek tohoto procesu. (Baláž, Musil, 2016, s. 61)

První dvě otázky se zaměřují na zkušenosti uprchlíků v době, kdy opustili svoji zemi původu kvůli válečnému konfliktu a přišli do České republiky.

První dílčí otázka se zaměřuje na proces odchodu uprchlíků z Bosny a Hercegoviny a jejich příchod do České republiky. Cílem otázky je zjistit, co bylo hlavní příčinou odchodu ze země původu a jakým způsobem probíhala jejich cesta do České republiky. Druhá dílčí otázka se soustředí na zkušenosti uprchlíků bezprostředně po příchodu do České republiky. Součástí této otázky je také popis atmosféry ve společnosti a postoje vůči uprchlíkům v dané době, kulturní a jazyková blízkost, instituce a sociální podpora. Třetí otázka se zabývá vnímáním kulturní identity uprchlíků z bývalé Jugoslávie. Cílem této otázky je zjistit, jaké mají vazby uprchlíci se zemí původu a jak vnímají jejich etnickou identitu ze současného pohledu. Kulturní identita je významným prvkem v rámci procesu akulturace, která tento proces nejen ovlivňuje, ale její změny mohou být zároveň jeho výsledkem, proto tvoří nedílnou součást tohoto výzkumu. Vnímání kulturní identity bude na rozdíl od procesu akulturace zkoumáno ze současného pohledu (vnímání kulturní identity uprchlíků v současnosti).

Výzkum byl realizován po více než 25 letech od zkoumaných událostí, což mohlo částečně ovlivnit i kvalitu získaných dat a následně jeho výsledky.

7 Metodologický rámec výzkumu

V konceptuální části diplomové práce jsem definovala pojmy, které jsou stěžejní pro samotnou empirickou část. Ve výzkumné části půjde o ověření předpokladů, které jsou uvedeny v teoretické části. Bude se jednat o nalezení interakcí mezi těmito částmi.

7.1 Výzkumný design

Ve své výzkumné práci jsem se zaměřila na zkoumání první generace bývalých jugoslávských uprchlíků v České republice. Ve výzkumu si kladu otázku, jak vypadal proces akulturace bývalých jugoslávských uprchlíků v České republice. Pro tento výzkum jsem zvolila kvalitativní design, který se zabývá interpretací sociální reality. Vzhledem ke specifčnosti zkoumané problematiky je tento design nejvhodnější. Kvalitativní výzkum umožňuje lepší vhled do tématu, které nebylo dosud dostatečně probádáno. (Surynek, 2001) V tomto přístupu je stěžejní porozumět povaze daného problému a popsat ho zevnitř a do hloubky. (Hendl, 2005) Práce výzkumníka je v tomto případě přirovnávána k činnosti detektiva. V rámci kvalitativního výzkumu musí výzkumník vyhledat a analyzovat veškeré informace, které nějakým způsobem přispívají k lepšímu osvětlení výzkumných otázek a provádí induktivní a deduktivní závěry. (Hendl, 2005, s. 46) Nástrojem získávání informací je v kvalitativním výzkumu rozhovor. Cílem hloubkového a polostrukturovaného rozhovoru je získat co nejvíce detailní a komplexní data o studovaném jevu. Je důležité si uvědomit, že kvalitativní metodologie je založená na indukci. Indukce je metoda usuzování a její závěr obsahuje informaci, která přesahuje informaci ve východisku. Vzhledem k tomu, že induktivní závěry musí překračovat informace obsažené v datech, lze prostřednictvím těchto indukcí vytvářet obecné zákony. Indukce funguje na principu opakování, opakované případy vedou k přijetí obecného zákona či pravidla. Za druhy induktivního usuzování jsou považovány indukce enumerační, eliminační, reduktivní usuzování a statistické usuzování. Je nutné si uvědomit, že při kvalitativním výzkumu nepoužíváme pouze metodu indukce, ale také dedukce. Kvalitativní výzkumníci používají zejména data z rozhovorů, data z pozorování a data z dokumentů. Jejich práce je tedy charakterizovaná slovy a textem. (Švaříček, Šedřová, 2007, s. 14–16) Disman (1998) uvádí, že kvalitativní přístup je nenumerické šetření a pracuje se slovy. Analýza dat v kvalitativním přístupu a interpretace dat je založená na hledání vztahů mezi nimi a spojování deskriptivních kategorií do logických celků.

7.2 Výběr a popis výzkumného souboru

Tato diplomová práce byla podpořena z projektu IGA_CMTF_2018_001 Inovace služeb pro rodiny v České republice. Jedna ze specifických částí projektu se zaměřovala na válku v Jugoslávii, na uprchlíky z Bosny a Hercegoviny, kteří přišli během války do České republiky, a na poskytování humanitární pomoci obyvatelům Bosny a Hercegoviny. V rámci své diplomové práce jsem se zabývala užším pojetím tohoto tématu a zvolila jsem jako téma práce Akulturaci první generace bývalých jugoslávských uprchlíků. Cílem mé práce bylo identifikovat faktory ovlivňující akulturaci první generace bývalých jugoslávských uprchlíků.

Vzhledem k zapojení se do grantového projektu IGA mi byly předány první kontakty. Další respondenti byli získáni metodou tzv. sněhové koule. K získání relevantních dat je důležité specifikovat výzkumný vzorek respondentů zúčastněných ve výzkumu. K výběru výzkumného vzorku, tedy respondentů, byla využita metoda prostého účelového výběru. Tato metoda je charakterizována takto: „...za záměrný výběr výzkumného vzorku označujeme takový přístup, kdy cíleně hledáme účastníky podle určitých vlastností.“ (Miovský, 2006, s. 135)

Důležité je nastavit si při využití této metody kritéria, podle kterých respondenty do výzkumu vybíráme. Tuto metodu dále doplňovala metoda sněhové koule. Základem této metody je získat první kontakty, které nás později odkážou na další kontakty, např. přátele, rodinu, známé, organizaci atd.

Respondenti v mém výzkumu museli splňovat následující kritéria. Jednalo se pouze o uprchlíky z území Bosny a Hercegoviny, kteří utekli před válkou v Jugoslávii v 90. letech a trvale žijí v České republice, nebo zde vyrůstali a akulturovali se zde.

Jedná se o osoby žijící v České republice (pouze s jednou výjimkou, tato respondentka se před 3 lety se odstěhovala do ciziny).

Do výzkumu bylo zapojeno osm respondentů, kontaktováno bylo 13 osob. Někteří kontaktovaní lidé neodpověděli na email a dva lidé se omluvili, že výzkum momentálně nemohou poskytnout (okolnosti brání realizovat rozhovor). Rozhovory byly realizovány se čtyřmi ženami a čtyřmi muži. Věk v rámci výzkumu nehrál roli – nejmladšímu respondentovi byly teprve tři roky, když s rodinou přišel do České republiky. Nejstarší respondentkou je žena, která přišla do České republiky, když jí bylo 42 let. Skrze projekt jsem se dostala k šesti kontaktům, rozhovory byly realizovány pouze se čtyřmi (důvody jsou zmíněny výše). Další kontakty jsem získala v Praze skrze své přátele.

Někteří z respondentů si přáli zachovat anonymitu, proto jsem se rozhodla, že nebudu nikoho ve výzkumu označovat jménem, respondenty budu označovat čísly 1-8.

Respondenti:

Respondent (R1)

Respondentka se narodila v Bosně a Hercegovině, kde žila až do vypuknutí války v roce 1992. Téhož roku se dostala do České republiky (ve 42 letech) společně se svou 12letou dcerou. První rok a půl strávila v humanitárním centru pro uprchlíky v Kupařovicích nedaleko Brna. Po celou dobu v České republice pracuje jako sociální pracovníce pomáhající uprchlíkům. Vystudovala mezinárodní právo. V současné době žije v Praze.

Respondent (R2)

Respondent se narodil ve městě Derventa na území Bosny a Hercegoviny. Do České republiky odešel v roce 1992 se svou přítelkyní a přáteli, v té době mu bylo 20 let. V České republice vystudoval vysokou školu. Respondent žije s rodinou v Praze a pracuje jako podnikatel.

Respondent (R3)

Respondent se narodil v Sarajevu. Do České republiky přišel s rodinou v roce 1995, kdy mu bylo šest let. Živí se jako tlumočnick a momentálně žije v Praze.

Respondent (R4)

Respondent se narodil v Sarajevu. Do České republiky přišel v roce 1992, kdy mu bylo 17 let. Momentálně žije v Olomouci a živí se jako hudebník.

Respondent (R5)

Respondentka se narodila v Sarajevu. Z Bosny a Hercegoviny odešla, když jí bylo 30 let. Přišla s manželem a dvěma dětmi. Nejdříve pracovala s textiliemi a poté v restauraci, ve vlastní restauraci pracuje dodnes. Do České republiky cestovali s rodinou na vlastní pěst. S manželem žijí v Praze.

Respondent (R6)

Respondent se narodil také v Sarajevu. Odešel s rodiči z Bosny a Hercegoviny v roce 1993, když mu bylo 17 let. Respondent žije v Praze a živí se jako číšník v balkánské restauraci.

Respondent (R7)

Pochází ze Sarajeva. Ze země odešla, když jí bylo 40 let. Do České republiky přišla v roce 1993. Ve své zemi pracovala jako učitelka, po příchodu do České republiky nemohla vykonávat profesi učitelky kvůli nedostatečné znalosti českého jazyka. V České republice pracovala v restauracích, momentálně je v důchodovém věku a stará se o vnuka. Respondentka žije v Praze.

Respondent (R8)

Respondentka pochází ze Sarajeva. Do České republiky přišla s rodinou, když jí bylo 10 let (rok 1993). Věnuje se psaní knih v češtině. Žila celý život v Praze, ale odstěhovala se do Norska za svým manželem.

Tabulka 2: Respondenti

Jméno	Pohlaví	Lokalita	Profese	Místo narození	Příjezd do ČR
R1.	Žena	Praha	Sociální pracovník	Sarajevo	1992
R2.	Muž	Praha	Podnikatel	Derventa	1992
R3.	Muž	Praha	Tlumočník	Sarajevo	1995
R4.	Muž	Olomouc	Hudebník	Derventa	12/1992
R5.	Žena	Praha	Podnikatel	Sarajevo	1993
R6.	Muž	Praha	Podnikatel	Sarajevo	1993
R7.	Žena	Praha	Učitelka/momentálně v penzi	Sarajevo	8/1993
R8.	Žena	Norsko	Spisovatelka	Sarajevo	1993

7.3 Metoda sběru dat

Jako metoda sběru dat byl zvolen polostrukturovaný rozhovor s narativními prvky. Rozhovory se s lidmi z bývalé Jugoslávie uskutečnily především v kavárnách, domácím prostředí a pár rozhovorů bylo realizováno přes Skype. Před každým rozhovorem tazatelka

uvedla, o jaké se jedná téma, představila okolností a cíle výzkumu a také popsala samotný projekt IGA.

Délka rozhovorů se pohybovala v rozmezí mezi 1–2 hodinami. Pro fixaci dat byl zvolen zvukový záznam rozhovoru. Rozhovory byly nahrávány na mobilní telefon a následně přepsány do písemné podoby. Rozhovory, které byly realizovány přes Skype, byly nahrávány rovnou do počítače. Všichni respondenti s tímto záznamem souhlasili. Na přepis rozhovorů byla použita technika doslovné transkripce, tazatelka tedy přepisovala vše, co respondent řekl. Tazatelka se opírala o předem danou strukturu, která ale byla flexibilní podle potřeby. Tazatelka do rozhovoru příliš nezasahovala, nechala respondenta mluvit a snažila se uplatňovat prvky aktivního naslouchání. Respondenti byli vyzváni k tomu, aby vyprávěli svůj příběh od samotného odchodu ze země zasaženou válkou až po současný život v České republice. Respondenti často mluvili o konkrétních zážitcích, vyprávění doprovázely emoce a celý příběh byl díky tomu více autentický a silný. Jak uvádí Hollway a Jefferson (2000), vyprávění je přirozený způsob organizace zkušeností jedince. Vyprávění je významným prostředkem k samotnému poznání toho, co je pro vypravěče významnější či hodnotnější a vytvořit si o celém příběhu ještě větší představu a poté lépe interpretovat získané informace.

7.4 Metoda analýzy dat

Přepsané rozhovory jsem se rozhodla analyzovat pomocí tematické analýzy – díky této analýze mohu postihnout data komplexně. Podle autorek Braun a Clarke (2006, s. 79) se jedná o flexibilní metodu odkazování k tématům v datech. Výzkumná otázka nemusí být stanovena na začátku analýzy, ale i v průběhu či na konci samotné analýzy. (Braun, Clarke, 2006) Výzkumník zde hraje významnou roli, jelikož představuje prvek při zpracování dat, snaží se data propojovat a přemýšlí o nich. Aby byl průběh co nejvíce transparentní, nabízí autorky šest postupných bodů, jak tohoto cíle dosáhnout. Autorky nabádají výzkumníka k opětovnému vrácení k předchozímu bodu, pokud to situace vyžaduje. Postup by měl být následující (Braun, Clarke, 2006, s. 87). Prvním bodem je seznámení se se sbíranými daty, dalším bodem je generování prvotních kódů, poté následuje bod hledání témat. Čtvrtým bodem v rámci analýzy je přezkoumávání témat. Následně je potřeba témata definovat a pojmenovat. Posledním bodem je samotné sepsání zprávy.

Ve své analýze jsem velmi dbala na to, abych se držela pokynů autorek. Na samotném začátku jsem se seznámila s daty – vzhledem k tomu, že jsem rozhovory doslovně přepisovala, bylo to pro mě spíše připomenutí. Během čtení těchto dat jsem si již barevně značila, která data jsou pro tento výzkum nejstěžejnější.

Následně jsem za pomoci programu ATLAS začala tvořit kódy sledováním opakujících se vzorců. Kódy jsem poté přejmenovala a tvořila z nich kategorie. Vytvořené kategorie jsem přezkoumávala a posuzovala, zda odpovídají danému tématu. Následně bylo zapotřebí si znovu rozhovory přečíst a zjistit, zda jsem na něco důležitého nezapomněla. Tato fáze mi sloužila k tomu, abych mohla některá témata ještě doplnit či objevit něco nového. Poté jsem pojmenovala kategorie a subkategorie do finální podoby a na samotný závěr jsem sepsala zprávu. Na základě utvořených kategorií a subkategorií jsem potom odpovídala na zvolené výzkumné otázky.

7.5 Etika výzkumu

Vzhledem k traumatizující skutečnosti tohoto specifického tématu jsou obzvláště namístě zásady etického jednání. Respondenti byli plně informováni o průběhu a účelu výzkumu a také byli ujisti o zachování anonymity. Všichni respondenti s rozhovorem souhlasili. Někteří respondenti neměli problém s uvedením jména, ale nakonec budu všechny respondenty v rámci výzkumu označovat pouze čísly od 1-8. Všichni respondenti, kteří se do výzkumu zapojili, byli předem informováni o jeho audionahrávce a s nahráváním audiozáznamu souhlasili. Abych zajistila co nejpříjemnější prostředí pro respondenty, nechala jsem vždy výběr místa uskutečnění rozhovorů na jednotlivých dotazovaných. V rámci rozhovorů jsem se snažila aplikovat techniky aktivního naslouchání. Vzhledem k tomu, že výchozím tématem všech rozhovorů byla válka a z ní vyplývající válečná zkušenost, bylo nutné přistupovat k tomuto tématu velmi citlivě a s velkým respektem.

8 Výsledky analýzy dat

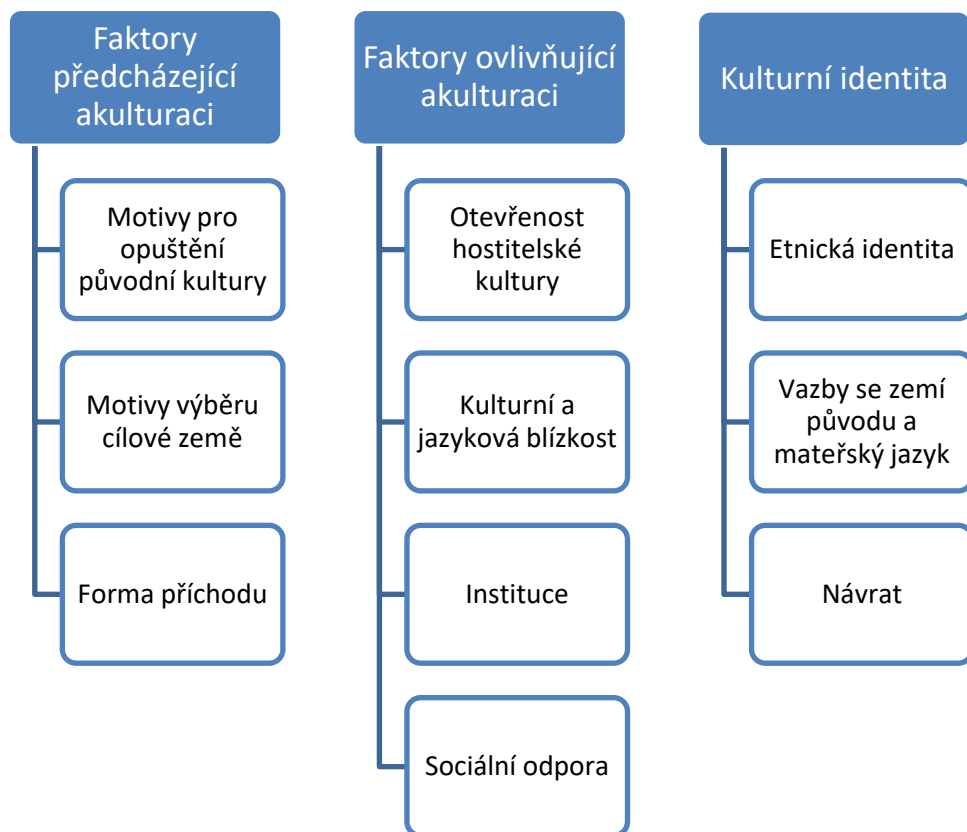
V následující části diplomové práce jsou interpretovány výsledky mého výzkumu. Při analýze výsledků a identifikaci jednotlivých faktorů jsem čerpala především z teorie Berryho, ale zároveň jsem pro identifikaci faktorů využila i myšlenek dalších autorů, například Leunga a Wardové.

Výsledky dat byly strukturovány na základě dílčích otázek výzkumu, které se věnovaly třem základním kategoriím.

Kategorie:

- faktory předcházející akulturaci,
- faktory ovlivňující akulturaci,
- kulturní identita.

Graf 1: Oblasti

Tyto oblasti byly zpracovány na základě jednotlivých indikátorů (viz operacionalizace). Analýza dat prokázala souvislost mezi jednotlivými indikátory a identifikovanými faktory.

V rámci analýzy bylo ve dvou prvních dílčích otázkách zjištěno, že stěžejním faktorem, ovlivňujícím i všechny ostatní zjištěné faktory, byl věk respondentů v době, na kterou se tento

výzkum zaměřuje. Z tohoto důvodu nebudu tento faktor zpracovávat samostatně, ale bude součástí popisu u jednotlivých faktorů.

V následující části se budu věnovat jednotlivým kategoriím a faktorům, které v nich byly identifikovány. Součástí výsledků analýzy budou i konkrétní výroky respondentů.

8.1 Faktory předcházející akulturaci

Faktory v rámci analýzy jsou rozděleny dle Berryho na dvě skupiny – první z nich jsou faktory předcházející akulturaci a druhou faktory během akulturace. Tato kapitola bude obsahovat hlavní důvody odchodu uprchlíků ze země původu, dále motiv výběru České republiky jako cílové destinace a formu jejich příchodu do České republiky.

8.1.1 Motivy pro opuštění původní kultury

Již z teoretické části víme, že uprchlíci museli opustit svoji zemi především z důvodu válečného konfliktu a s tím spojené obavy o svůj život či život svých dětí. Dle Berryho se jedná o tzv. „push“ faktory. Mezi „push“ faktory patří například motiv k migraci, což může být i náboženské nebo politické pronásledování. V tomto případě se jedná o uprchlíky v důsledku válečného konfliktu. Dalšími důvody odchodu uprchlíků z bývalé Jugoslávie byla špatná ekonomická a politická situace v zemi. Hlavním důvodem vzniku války byl konflikt mezi etniky (Bosňáci, Chorvati, Srbové), jenž přispíval i k nenávislné atmosféře mezi lidmi žijícími v této zemi.

Respondenti mého výzkumu se shodli na tom, že příčinou opuštění jejich země byla právě válka a z ní plynoucí nebezpečí a obavy o své životy. Hlavní motivací odchodu ze země byl tedy probíhající válečný konflikt. Válku považuji ve své analýze za stěžejní, jelikož právě válka je příčinou migrace a následného procesu akulturace.

Motiv odchodu, v tomto případě válečný konflikt, je zároveň jedním z faktorů, který předchází procesu akulturace. Pokud by motivem migrace byl například odchod za partnerem do cizí země nebo ekonomická situace, probíhal by pravděpodobně proces akulturace těchto lidí odlišně. Jelikož ale motivem odchodu byla válka, byl těmto lidem udělen status uprchlíka, což souviselo i s výchozími podmínkami v cílové zemi. Konkrétně se jednalo o získání dočasné ochrany po dobu trvání války. Z tohoto důvodu většina z příchozích vnímala pobyt v České republice pouze jako dočasný. Je tedy důležité věnovat pozornost i této skutečnosti před zkoumáním samotného procesu akulturace, jelikož akulturace je přímým důsledkem války.

I přesto, že válka oficiálně začala již v březnu 1992, většina uprchlíků odešla ze země až později, když se válka začala šířit: *Později už jsem začala cítit, že se válka už začíná šířit.*

Situace začala být velmi nebezpečná, sbalila jsem děti a kufry a utekla pryč. (R5) Podobně situací vnímal i další respondent: Žila jsem nějakou dobu ve válce, bylo to hrozné, musela jsem s dětmi utéct, to, co se v té zemi dělo, bylo šílené. (R7) Kromě samotné války existovaly i další důvody, proč tito lidé chtěli ze země odejít: Kromě války tam byla tam dost špatná ekonomická a politická situace, nedalo se tam normálně žít... (R2) Situace silně ovlivňovala i každodenní život obyvatel v zemi: ...a to se odráželo ve všech oblastech života, každý, kdo chtěl normálně žít, tak ze země utekl. (R7) Kromě toho byla důsledkem války nenávistná atmosféra v zemi, která podněcovala lidi se mezi sebou nenávidět na základě etnické skupiny. I to bylo jedním z důvodů, proč se nakonec uprchlíci rozhodli ze země odejít: Víte, lidi, kteří to vnímali jinak a nechtěli se mezi sebou nenávidět na základě etnika či náboženství, tam prostě žít nemohli, všichni kamarádi, kteří mají stejné smýšlení, jako já, ze země utekli. (R5)

Pohled a vnímání války se u jednotlivých respondentů lišil zejména v souvislosti s jejich věkem. Uprchlíci, jež v době odchodu byly dětmi, si válku většinou plně neuvědomovali, nebo ji vnímali velmi zkresleně. Nejmladší respondent uvedl, že si tuto zkušenost příliš nepamatuje: *Když začala válka, tak mi byly necelé tři roky, takže tuhle fázi si úplně nepamatuji. To malé dítě to asi úplně nevnímá. (R3) Děti si většinou myslely, že jedou pryč pouze na pár dní a pak se zase vrátí: Jako dítě jsem to vnímala, že jsem to nějaké prázdniny nebo dovolená, rodiče to tak ze začátku naznačovali. (R8) Zcela jiné vnímání měli respondenti, kteří v době války již byli dospělí (téměř dospělí) a v mnoha případech měli i děti. Respondenti dále uvedli, že si dlouhou dobu nechtěli přiznat reálnou skutečnost a dopady této situace. Velmi těžké to bylo především pro rodiče, kteří neměli pouze starost o sebe, ale hlavně o svoje děti: Měla jsem zodpovědnost za své děti a chtěla jsem je ochránit, bála jsem se především o ně. (R7)*

Z výpovědi respondentů je zřejmé, že všichni považují za hlavní motiv odchodu válku, dále ale zmiňují i špatnou ekonomickou a politickou situaci a nenávistnou atmosféru mezi lidmi různých etnik. Ti, kteří byli v době války dětmi si situaci plně neuvědomovali a braly pobyt v České republice spíše jako prázdniny. Naopak dospělí respondenti vnímali situaci i její dopady velmi významně a museli se rychle zapojit do společnosti, aby zabezpečili sebe a svoji rodinu. Z rešerše literatury vyplynulo, že většina uprchlíků se po válce opět vrátila zpět do své rodné země nebo odešli do země jiné. Respondenti mého výzkumu, ale vnímali situaci odlišně a chtěli v České republice zůstat. Tento postoj a jeho důvody výrazně ovlivnily začátky akulturačního procesu v nové zemi. Proto si myslím, že tento faktor výrazně ovlivnil proces akulturace a to především zvolením akulturační strategie v samotném začátku tohoto procesu.

8.1.2 Motiv výběru cílové země

Hlavní motivací osob pro volbu České republiky jako cílové země byla především snaha opustit válečné území a najít útočiště v bezpečnější zemi. Jak uvádí jeden z respondentů, spíše nežli o volbu, šlo o jedinou možnost: *No a kdo říká, že si tady někdo něco vybíral? Prostě to tak bylo.* (R2) Nebyl pro ně primárně důležitý výběr konkrétní země, ale aby se cítili v této zemi bezpečně: *Nám bylo v podstatě jedno kam – jestli do Česka, Polska, Anglie nebo kamkoliv.* (R4) Další motivací byly již existující vazby s Českou republikou, například rodina, přátelé a známí: *Rozhodla jsem se jet do Prahy, protože v té době už tam byla moje sestra.* (R7) *Byl tu můj strýc. No a my jsme pak přijeli za ním.* (R3) Někteří z uprchlíků díky těmto vazbám Českou republiku již dříve navštívili: *Můj starší bratr, tady studoval (...) já jsem ještě jako student jezdil za bratrem do Prahy (...) věděl jsem, že je tady dobře, takže jsem neváhal.* (R2) Další respondent zde měl také v minulosti rodinného příslušníka, takže věděl, že se v Praze žije dobře: *Moje babička tady v dospělosti studovala doktorát. Vždycky říkala, že je tady krásně.* (R6) Významnou roli v motivaci mělo i osobní doporučení známých a přátel, kteří zde již byli: *Byli tu moji známí a říkali, že jsou v Praze moc spokojeni.* (R7)

Jako další důvody uváděli respondenti i historické vazby, které země mezi sebou měly, a také kulturní, především jazykovou, blízkost těchto zemí. Dále také, že zde fungovala spousta organizací, které pomáhaly uprchlíkům a poskytovaly jim na začátku podporu: *Fungovalo tu dost organizací, které pomáhaly uprchlíkům.* (R5)

Primárním motivem výběru cílové země byla její bezpečnostní situace, tedy absence války v dané zemi. Z čehož vyplývá, že se nejednalo o cílený proces výběru, ale spíše o využití nejbližší možné příležitosti k odchodu z válečného území. Důvody, které vedly ke zvolení České republiky jako cílové země, byly u většiny respondentů existující vazby (rodina, přátelé), osobní zkušenosti a doporučení známých. Část uprchlíků v České republice měla rodinu či přátele, kteří sem odešli již dříve a mohli jim tak poskytnout určitou oporu. Jelikož obyvatelé Jugoslávie mohli do České republiky cestovat i před pádem komunistického režimu, mnoho z nich ji i osobně v minulosti navštívilo. Motivace výběru cílové země je tedy faktorem ovlivňujícím proces akulturace ještě před jeho samotným začátkem. Okolnosti této motivace mohou být dále posuzovány i jako samostatné faktory, např. rodina, přátelé a známí v cílové zemi.

8.1.3 Forma příchodu do hostitelské společnosti

V rámci této části se zabývám především formou, jakou se uprchlíci z Bosny a Hercegoviny do České republiky dostali. Jedná se o okolnosti, jež výrazně ovlivnily proces akulturace. Soustřed'uji se zde na rozdíly mezi těmi, kteří sem přicestovali s pomocí organizací, a těmi, kteří do České republiky přicestovali svépomocí. Způsob, jakým se sem dostali, určuje okolnosti prvního setkání s realitou života v České republice. Lidé, kteří sem přicestovali s pomocí organizací, měli na samotném začátku větší podporu, například zajištěné bydlení ve střediscích pro uprchlíky, včetně základních potřeb a podpůrných služeb (jazykové kurzy): *Chtěli jsme využít pomoc, jednou z možností byl konvoj organizovaný Mezinárodním červeným křížem (...) ten život byl na začátku velmi zvláštní (...) výhodou ale bylo, že jsme měli zajištěné ubytování.* (R4) Další respondentka přijela do České republiky také za pomoci organizace společně s dcerou: *Do České republiky jsem přijela se svoji dcerou s konvojem vypraveným českou vládou, byli jsme ubytováni v humanitárních centrech.* (R1) Negativem, který byl spojený s využitím organizací, bylo, že tito lidé byli ubytováni v odlehlých střediscích a neměli tolik možností zapojit se do společnosti: *Jako ty základní jistoty byly fajn, ale byl jsem mladý kluk a byl jsem někde uprostřed lesa.* (R4)

Lidé, jež přicestovali do České republiky na „vlastní pěst“, výhody ve formě zajištění ubytování a základních potřeb neměli. Často jejich cesta z válečného území trvala i několik měsíců či let, jelikož během ní museli čelit mnoha problémům, které respondenti níže popisují: *Cestovali jsme sem na vlastní pěst autem. Ale situace byla taková, že jsme předtím byli ještě půl roku v Bělehradě, než jsme se dostali sem.* (R7) *...v Doboji jsem zůstal skoro pět měsíců, záhy potom začali město okupovat, takže to byl vlastně jeden velký koncentrační tábor. Až koncem září se nám podařilo dostat se na evakuační seznam.* (R2) Tento proces byl velmi nebezpečný a náročný, samotná evakuace lidí totiž probíhala pod srbskou samosprávou, která s lidmi ve skutečnosti obchodovala. Navíc evakuace lidí byla i finančně náročná, lidé museli zaplatit hodně peněz, aby se vůbec dostali na evakuační seznam. Forma příjezdu tzv. na vlastní pěst ale významně ovlivnila rychlost zapojení uprchlíků do majoritní společnosti: *Člověk tady najednou byl a musel fungovat a rychleji se zapojit do společnosti.* (R1)

Respondenti si ale uvědomovali výhody využití pomáhajících organizací, přesto se rozhodli je nevyužít: *Hodně našich známých se sem dostalo přes nějaké organizace, což bylo fajn, protože jim na začátku pomohly, dostali nějaké bydlení a trochu peněz, ale já jsem nechtěla, aby děti cítily, že se něco děje a aby byly vytrženy z normálního života. Nechtěla jsem, abychom šli do center pro uprchlíky. My jsme se vlastně nikdy neidentifikovali jako uprchlíci.*

(R5) Hlavním důvodem tohoto rozhodnutí bylo, že se chtěli co nejrychleji zapojit do společnosti a odmítli se identifikovat jako uprchlíci. Tento status vnímali jako formu vyčlenění z běžné společnosti.

Uprchlíky můžeme rozdělit na dvě skupiny podle toho, jakou cestou se do České republiky dostali. První skupina využila pomoc organizací pro uprchlíky, které jim při příchodu poskytly ubytování v humanitárních centrech a zajistily jim základní potřeby, což představovalo velkou výhodu. Na druhou stranu ale tito lidé byli více izolováni od okolní společnosti, což proces akulturace velmi omezilo. Druhou skupinu tvořili uprchlíci, kteří přijeli do České republiky tzv. na vlastní pěst. Tito lidé se museli rychleji začlenit do společnosti, jelikož si museli ubytování a základní potřeby zajistit sami.

Formu příchodu, kterou si uprchlíci zvolili, ovlivnily následující faktory: otevřenost hostitelské kultury, politická situace v cílové zemi a podpůrné instituce. Vzhledem k tomu, že se jednalo o období po pádu komunistického režimu, společenská i politická atmosféra v České republice byla velmi pozitivní a zároveň pomáhající. Vláda podporovala vznik institucí, které poskytovaly pomoc přichozím uprchlíkům, a také společnost byla k jejich přijímání velmi otevřená. Významným faktorem zde také byla osobnost a hodnoty samotných uprchlíků, které se konkrétně projevily jako odmítnutí přijetí statutu uprchlíka a s ním souvisejících výhod.

8.2 Faktory ovlivňující akulturaci

Začátky v České republice byly pro respondenty velmi náročné. Situace pro ně byla nová, museli se kromě běžných věcí vypořádat s novou kulturou a jazykem. Tyto začátky ovlivnilo velké množství faktorů přímo souvisejících s konkrétní přijímající zemí (Českou republikou). Mezi hlavní faktory řadíme postoj majoritní společnosti, kulturu a jazyk přijímající země, přístup a postoj jejich institucí a sociální podpora uprchlíků v dané zemi.

Již z teoretické části víme na základě výzkumu Otčenáška 2003, že většina lidí z bývalé Jugoslávie, kteří se usadili v České republice, se považují za akulturované a integrované. V rámci mého výzkumu jsem zjistila, že faktory ovlivňující akulturaci jsou zároveň i faktory, které napomohly k jejich integraci do české společnosti.

8.2.1 Otevřenost hostitelské kultury

Postoje společnosti velmi ovlivňují, ať už negativně nebo pozitivně, samotnou akulturaci cizinců do české společnosti a jejich následnou integraci. Zajímavostí je, že se postoje společnosti na cizince během posledních let velmi změnily a jsou spíše negativní.

Během války v bývalé Jugoslávii tomu bylo jinak, lidé byli k uprchlíkům z bývalé Jugoslávie velmi otevření a empatictí, tento fakt dokazují i samotní respondenti. Během rozhovorů jsem se přímo zajímala o to, jak na bosenské uprchlíky reagovala většinová společnost po jejich příchodu do České republiky: *V té době to tu bylo docela otevřené vůči uprchlíkům z Balkánu ze zemí bývalé Jugoslávie. Lidé byli velmi přívětiví.* (R4)

Respondenti se shodli na tom, že zde, kromě malých nedorozumění, neměli s postojem společnosti žádné problémy. Z výroků bylo zřejmé, že se k nim společnost chovala dobře a ohleduplně. Mladší respondenti, kteří v té době byli dětmi, také uvedli, že oceňovali přístup pedagogů a spolužáků. Občas se vyskytly nějaké poznámky od vrstevníků na jejich původ, ale jednalo se o ojedinělé incidenty, nikoliv o dlouhodobou diskriminaci. Dle respondentů se jednalo spíše o zvědavost a zájem se vzájemně poznávat: *Tak vrstevníky jsem zajímala a možná je to i nějak přitahovalo (...) nemůžu říct, že bych se v dětství někdy setkala s nějakým negativním postojem vůči mně.* (R8) Negativní reakce na uprchlíky se ve společnosti objevovala minimálně: *Víte, já jsem se s negativním postojem potýkal jen zřídka, občas někdo měl problém s tím, že jsem Sarajevan. Od takových těch gangů mladých kluk (...) ale tohle mě nějak moc netrápilo (...) do určité míry bych řekl, že v Čechách je určitá xenofobie, ale řekl bych, že není taková úplně aktivní.* (R6) Negativní reakce se například projevovala i v souvislosti s jazykem, konkrétně odlišným přízvukem: *Máma a její sestra se občas setkaly s tím, že mají přízvuk, s nějakou negativní reakcí na jejich původ. Oni Češi občas mají takovou xenofobní notu v sobě zabudovanou.* (R3) Ostatní uprchlíci se shodovali v tom, že se zde cítili od samotného začátku velmi dobře a pozitivně ocenili přístup společnosti: *Výborně, lidé byli velmi ochotní. Necítila jsem se vůbec jako cizinka, cítila jsem se tady velmi dobře.* (R7) Tuto skutečnost dokazuje i respondent SA: *Lidé tu byli skvělí, cítil jsem se dobře (...) měl jsem i dost kamarádů (...) přistupovali ke mně hezky.* (R4)

Pozitivní postoj společnosti si uprchlíci často vysvětlují jako důsledek historických událostí, především pád komunismu a postoj Bosny a Hercegoviny vůči uprchlíkům z České republiky: *Hlavně ten okruh lidí kolem Havla, byla obrovská empatie vůči Balkánu. Mnoho bývalých českých emigrantů si vzpomnělo na to, jak se zachovala Jugoslávie v roce 1968, kdy mnohým z nich pomohla utéct. Spousta z těch emigrantských rodin tam i zůstala.* (R2) Podobně situaci vnímal i další z respondentů: *Takový můj osobní subjektivní názor je, že po pádu komunistického systému a celkově, vzhledem k velmi divoké atmosféře 90. let, a to nejen v politické, společenské ale i ekonomické sféře, tak byli lidé více otevření k různým impulsům (...) poměrně velkou sílu měl takový ten proud Havla a jeho přívrženců, takový ten řekněme prozápadní humanismus.* (R6)

Z výpovědi respondentů vyplývá, že téměř všichni měli s postojem společnosti, až na výjimky, spíše pozitivní zkušenosti. Postoj společnosti neboli otevřenost hostitelské kultury zásadně ovlivňuje to, jak se daný uprchlík v zemi cítí. Pozitivní postoje společnosti (přívětivost, otevřenost, ochota atd.) vedou v procesu akulturace k lepší integraci, naopak negativní postoje (stereotypy, předsudky, xenofobie atd.) mohou vést k uzavření se uprchlíků do své etnické skupiny a následné separaci od většinové společnosti. Vzhledem k pozitivnímu přístupu společnosti k uprchlíkům v České republice probíhal jejich proces akulturace a následné adaptace snadněji.

8.2.2 Kulturní a jazyková blízkost

Kulturní a jazyková blízkost patří mezi faktory ovlivňující proces akulturace uprchlíků. Většina respondentů se shodla na tom, že blízkost kultur a podobná mentalita těchto národů jsou pro akulturaci a následné začleňování do společnosti velmi významné.

Kultura označuje zvyklosti, symboly, hodnoty, normy, ale i umění, náboženství, morálku či právo a politiku. Pokud jsou si tedy dvě kultury blízké, znamená to, že sdílí nebo mají velmi podobné znaky, které jsem zde uvedla. Průcha uvádí, že pokud jsou dvě kultury podobné, probíhá proces akulturace snadněji. Tento faktor však nazývá jako kulturní distance. Kulturní distance vymezuje stupeň vzdálenosti mezi hostitelskou a původní kulturou. (Průcha, 2010, s. 100) Kulturní blízkost mezi Českou republikou a Bosnou a Hercegovinou vychází zejména z geografické a jazykové blízkosti obou kultur. V obou případech se jedná o slovanské národy, které jsou zároveň součástí evropského kontinentu a mají i podobný historický vývoj.

Následně budou uvedena kulturní specifika České republiky v porovnání s Bosnou a Hercegovinou, a to z pohledu samotných uprchlíků. Kultura České republiky a Bosny a Hercegoviny jsou si velmi podobné. Tato podobnost vychází i ze skutečnosti, že se jedná o slovanské národy: *Jako ty země jsou si docela podobné. Možná i to, že všichni jsme slovanský národ. Možná jediný rozdíl, který je patrnější, že Balkán byl více ovlivněn Osmanskou říší a Česko jako střed Evropy spíše germánskými kmeny.* (R6) I samotný životní styl v těchto zemích se liší pouze minimálně: *Tak ten život je prostě podobný tady i tam (...) I zájmy, co mají lidi, to, jak se k sobě chovají, je velmi podobné.* (R7) I přesto se zde objevují drobné odlišnosti. Například v systému známkování ve vzdělávacích institucích: *Byla jsem ve škole chytrá, v Bosně mi to šlo. No a přišla jsem tady a měla jsem samé jedničky, vůbec jsem to nechápala. No a pak mi učitelka vysvětlila, že tady je to vlastně obráceně, že jednička znamená vlastně pětku.*(R5) Dalším příkladem je pojmání času v rámci české kultury v porovnání s Bosnou

a Hercegovinou: *Já mám problém jako Sarajevan s časem, naplánovat si ho, realizovat, co všechno bych chtěl udělat (...) Češi si dokážou čas lépe zorganizovat...* (R2) Bosňáci jsou na rozdíl od Čechů také více orientováni na rodinu (z pohledu uprchlíků). Tuto skutečnost potvrdila většina z respondentů: *My jsme hodně na tu rodinu, daleko víc než Češi, pro nás jsou děti všechno. To, kde se Bosňáci a Češi hodně liší, je přístup ke starším a k dětem.* (R2)

Ačkoliv tedy existují drobné odlišnosti, výzkum prokázal, že uprchlíci vnímali tyto kultury jako velmi podobné. A významným faktorem ovlivňujícím proces akulturace byla jejich vzájemná blízkost.

V návaznosti na kulturu je nutné zmínit i jazyk jako její důležitou součást. Všichni ze zmíněných respondentů se naučili český jazyk pro hovorovou komunikaci velmi rychle a neměli větší problémy s jeho každodenním používáním. Důvodem byla především podobnost těchto jazyků, které mají slovanský původ: *Ty jazyky jsou si podobné a člověk se díky tomu češtinu naučil rychleji.* (R7) Podobnost jazyků může být v jistém smyslu ale i nevýhodou: *Ty jazyky jsou si podobné, ale stejně si musíte projít učením se sloviček a gramatiky. Nejhorší je, že některá slova jsou stejná, ale mají jiný význam, takže se to potom plete.* (R2)

Na rozvoj komunikativních kompetencí (osvojování si jazyka nové země) má velký vliv věk, kdy si jedinec začal osvojovat jazyk hostitelské země. Nejlépe jsou na tom děti, ty se učí jazyk nejrychleji. (Šindelářová, J., 2008) I v mém výzkumu je respondenty potvrzené, že úroveň znalosti českého jazyka je ovlivněna věkem: *Moje dcera umí perfektně, nemá žádný přízvuk a nedělá pravopisné chyby, s tím já má problémy a přízvuk je u mě stále velmi výrazný a vždycky bude.* (Dcera byla v první třídě, když přišla do České republiky). (R1)

Jazyk je jeden z nejvýznamnějších faktorů, který ovlivňuje celý proces akulturace, jelikož znalost jazyka zároveň ovlivňuje míru zapojení se do majoritní společnosti. Nedostatečná znalost jazyka je limitem při navazování vztahů v rámci společnosti, ať už osobních nebo pracovních. Z čehož vyplývá, že podobnost jazyka je pozitivním faktorem usnadňujícím akulturaci.

8.2.3 Instituce

Instituce jsou neopomenutelným bodem při procesu akulturace. Jedná se o strukturální začlenění lidí do společnosti, jehož podmínkou je rozptýlení imigrantů či členů etnických skupin do institucí. Nejdůležitějšími institucemi, díky nimž se migranti zapojí do větších veřejných skupin a organizací orientovaných na úkol, je škola a práce (vzdělávací a pracovní instituce). Jelikož samotná akulturace nastává, jen pokud je jim hostitelskou společností umožněno zapojit se do těchto institucí. Pokud strukturální začlenění skrze instituce

neproběhne, zůstanou imigranti segregovaní na neurčitou dobu. (Gordon, 1964, str. 74) Instituce tedy proces akulturace velmi významně ovlivňují. V následujícím textu proto budou prezentovány zkušenosti uprchlíků s těmito institucemi. Začlenění do institucí bylo přímo ovlivněné znalostí jazyka majority.

Pracovní instituce

Velký vliv na zapojení se do těchto institucí měl samotný přístup uprchlíků, ale také obecná migrační politika České republiky, která proces v té době usnadňovala. Jednou ze zkoumaných oblastí procesu akulturace u bývalých jugoslávských uprchlíků bylo zjistit, jaké měli při příchodu do České republiky pracovní příležitosti a jaké bylo jejich uplatnění na trhu práce.

Uprchlíci svoje pracovní začátky v souvislosti s přístupem České republiky popisují následovně: *Tehdy uprchlíci z Bosny a Hercegoviny, kteří sem díky Výboru pro lidská práva byli pozváni, nebo jim sem bylo umožněno přijet a zůstat, měli volný přístup na trh práce (...) díky tomu jsem vždy někde pracovala.* (R1) Tento fakt velmi ovlivnil samotný proces akulturace a následné adaptace uprchlíků. Většina uprchlíků ihned po příjezdu našla pracovní uplatnění. Práci nacházeli i uprchlíci, kteří pobývali v humanitárních centrech, a to s pomocí jejich pracovníků: *Práci mi našel jeden pán z organizace, takže jsem pracoval hned po příjezdu, což bylo skvělé.* (R4) Z toho je patrné, že ti, kteří do České republiky přišli skrze pomáhající organizace, měli na samotném začátku podporu a snazší nalezení pracovního místa. Naopak ti, kteří přijeli tzv. na vlastní pěst, si museli najít práci sami. U nich byla zapotřebí nutná dávka kreativity a prokázat větší míru angažovanosti. Většina z nich pracovala na začátku v textilním průmyslu například jako pouliční prodejci: *Například jsem si všiml, že Češi mají moc rádi batohy. Tak jsem si říkal, že by to mohl být dobrý byznys. Měl jsem kamarádku, která uměla šít, takže jsme to dali dohromady a fungovalo to dobře.* (R2) *V Praze jsem na začátku pracovala s textilem, a celkem mi to šlo, měla jsem na uživení rodiny.* (R5)

Nedostatečná znalost jazyka často vedla k tomu, že uprchlíci museli pracovat mimo svůj obor: *Učitelku jsem kvůli jazyku dělat nemohla. Pracovala jsem jako pomocná síla v kuchyni.* (R7) Přesto nikdo z respondentů neuvedl, že by jim práce v jiném oboru (méně kvalifikovaném) přišla podřadná. Hlavním kritériem při výběru práce bylo dostatečné finanční zajištění sebe a své rodiny v nové zemi: *Vážila jsem si té práce, peníze byly a nic nám nechybělo.* (R5)

Sami uprchlíci vnímali jazyk jako rozhodující faktor v rámci zapojení se do pracovního trhu, proto považovali za důležité se co nejrychleji tento jazyk naučit: *Ale snažila jsem se, abych se naučila základy co nejrychleji a mohla pracovat.* (R7) *Snažila jsem se naučit jazyk*

co nejrychleji, abych se v práci cítila dobře. Na začátku jsem se sama naučila základní věci, abych si mohla najít práci co nejrychleji. (R5)

Vzdělávací instituce

Stejně jako dospělí měli ihned přístup na pracovní trh, bylo i dětem umožněno se okamžitě zapojit do vzdělávacích institucí: *No tak co já si vzpomínám, tak my jsme sem přijeli v půlce srpna a já jsem hned v září nastoupil do školy. (R3)* Tento přístup velmi ocenili zejména rodiče dětí, pozitivní vliv měl i jejich aktivní přístup: *Šla jsem tehdy do školy kvůli dceři (...) a oni mi řekli, že ji nemohou vzít, kvůli jazyku (...) tak jsem rukama nohama vysvětlovala, že já pracuji od rána do večera a nemůžu nechat doma dceru samotnou (...) učitelka nakonec souhlasila a dcera mohla nastoupit. (R5)* Pozitivní na tomto přístupu bylo, že děti byly velmi rychle začleněné do společnosti, naopak neznalost jazyka a ostatní okolnosti jejich příjezdu do České republiky (válka) byly pro samotné děti zpočátku velmi náročné: *Bylo to samozřejmě náročné, protože jsem neuměl vůbec nic a nerozuměl jsem. (R3)* Proces učení jazyka popisuje následující respondent: *Takže jsem v podstatě byla hozená do třídy, kde všichni mluvili česky, takže jsem se tak nějak učila sama za pochodu. (R8)* I přesto se většina z nich shoduje, že se naučili český jazyk poměrně rychle: *...vše jsem dohnala dost rychle. (R8)* Český jazyk se učil pomaleji těm, kteří po příchodu nastoupili na střední školu: *Mně to trvalo docela dlouho, než jsem zjistil, jak dělit slova (...) já jsem studoval elektrotechniku, takže většina těch předmětů bylo internacionální, ale ta čeština, to byl problém. (R6)* Podobně situaci vnímal i respondent, jenž nastoupil na vysokou školu: *Učil jsem se jazyk hned od začátku, abych mohl nastoupit hned po příjezdu na vysokou školu, bylo to náročné. Ty slova se mi pletly třeba rychlík a rohlík (smích). (R2)* Velký vliv na zapojení se do vzdělávacích institucí měl nejen přístup institucí, ale i učitelé a spolužáci.

Například R8 hovoří o učitelích velmi pozitivně: Učitelé i spolužáci byli výborní, snažili se mi co nejvíce pomoci (...) abych se i v té češtině srovnala s ostatními. Další respondent uvádí: (...) naštěstí jsem měl výbornou češtinářku, která byla zároveň zástupce ředitele a ona mě nutila. (R6) Respondent R2 uvedl, že mu ve studiu výrazně pomohl individuální plán a profesor ze Sarajeva, který mu byl velkou oporou: *No tehdy vlastně jsem měl nějaký individuální plán. Měl jsem to štěstí, že tam byl profesor ze Sarajeva a ten mi pomáhal. (R2)*

Je tedy zřejmé, že ačkoli začátky uprchlíků nebyly jednoduché, skrze zmíněné instituce se velmi rychle zapojili do společnosti. Největší vliv na jejich zapojení se do institucí měl jazyk a pozitivní přístup pracovních i vzdělávacích institucí. Nejen instituce, ale i konkrétní lidé

v daných institucích se na procesu akulturace významně podílely. Identifikovanými faktory jsou zde pracovní a vzdělávací instituce.

8.2.4 Sociální podpora

Sociální podpora je chápána jako jeden z nejdůležitějších faktorů ovlivňujících akulturaci. Sociální podporou se obecně rozumí pomoc, jež je poskytována druhými lidmi člověku, který se nachází v zátěžové situaci. Za zátěžovou situaci považujeme i samotnou migraci, zvláště jedná-li se nedobrovolnou migraci. Sociální podpora může být materiální, ale zároveň se může jednat i o emocionální podporu (poskytování rad, přátelství, povzbuzení atd.). Sociální podpora usnadňuje především sociální začlenění člověka, dále navazuje v jedinci pocit, že v případě potřeby mu bude pomoheno. (Berry a kol., 2006, s. 46) V rámci analýzy výzkumu jsem přišla na významné zdroje sociální podpory, a to: rodinu, přátele, komunitu a organizace pomoci.

Jak jsem již uvedla, mezi zdroje pomoci řadíme rodinu, komunitu a přátele v přijímající zemi. Ty uprchlíkům poskytují základní jistoty a podporu, zejména v prvních měsících života v nové zemi: *Takže určitě je to hlavně ta komunita, co nám pomohla překonat horší časy. No a samozřejmě rodina.* (R5) Respondenti se shodli, že nejvíce jim na samotném začátku pomohla hlavně rodina a blízkost krajanů (komunity). K tomu, aby se tito lidé mohli potkávat se svými krajany, využívali především organizaci Lastavica²: *Tato organizace je pro nás, lidi z Balkánu, velmi důležitá, rádi se setkáváme. Hlavně na začátku je to pro uprchlíky důležité.* (H) Tato organizace usnadňovala navazování kontaktů mezi lidmi z Balkánu: *Důležitá je pro mě od samého začátku organizace, která se jmenuje Lastavica. Dělají se tam různé přednášky, setkáváme se tam. Jsou tam různé kulturní akce a tak.* (R7)

Dále také považovali za významný zdroj přátele, které si zde našli. Ti pro ně byli na samotném začátku velkou oporou: *Obrovské štěstí bylo to, že jsme hned na začátku potkali mladý studentský pár, dodnes jsme dobří kamarádi (...) pomohli nám s jazykem i s orientací, abychom se tady necítili jako vetřelci.* (R2) Velmi významným zdrojem podpory byla také pomoc pomáhajících organizací: *Důležité pro nás na začátku byly organizace, které nám pomáhaly, jako například ADRA, a ještě jedna: Člověk v tísni. Přicházeli a ptali se, co potřebujeme a zaměstnávali lidi ve středisku (...) lidé se snažili pomáhat.* (R5)

Identifikovaným faktorem je tedy sociální podpora po příchodu do nové země, dílčími faktory jsou zde rodina, přátelé, komunita, organizace pomoci uprchlíkům.

---

² Lastavica – občasně sdružení pro lidi z Balkánu žijící v České republice <https://lastavica.org/>

8.3 Kulturní identita

Kulturní identita je významným faktorem ovlivňujícím proces akulturace, jelikož v souvislosti s ní si uprchlíci vybírají akulturační strategii. Berry (2002) udává, že proces akulturace se vyvíjí v závislosti na míře, s jakou je jedinec zapojený do života v nové společnosti a jak současně uchovává svoji původní kulturní identitu. Průcha uvádí, že imigranti, kteří mají silnější vztah ke své etnické identitě a jsou úzce vázáni k původní kultuře, se hůře zapojí do majoritní společnosti. (Průcha, 2010, s. 106) Součástí kulturní identity je také etnická identita, vazby k zemi původu a otázka návratu do původní země. Samotná kulturní identita je významným faktorem v procesu akulturace a její změna může být výsledkem akulturačního procesu. Případná změna kulturní identity je způsobena zejména volbou určité akulturační strategie. Z výsledků výzkumu vyplývá, že uprchlíci z Bosny a Hercegoviny si zvolili jako akulturační strategii integraci. Ve většině případů si tedy ponechali svou původní kulturní identitu, tradice, náboženství a jazyk, ale zároveň plně přijali pravidla hostitelské země a zapojili se plně do majoritní společnosti, naučili se jazyk a zapojili se do pracovního trhu i vzdělávacího systému atd.

Na rozdíl od předchozích kategorií, které byly zkoumány v souvislosti s dobou příchodu uprchlíků do České republiky, se zde budu soustředit na vnímání kulturní identity samotných uprchlíků z pohledu současné perspektivy.

8.3.1 Etnická identita

V Bosně a Hercegovině jsou zastoupeny tyto etnické identity: Bosňák, Chorvat, Srb, Jiná. Náboženství zpravidla korelovalo s etnickou identitou. Což v praxi například znamená, že je-li člověk Bosňák, je automaticky považován za muslima, je-li člověk Srb, hlásí se k pravoslaví a Chorvat je automaticky považován za katolíka. Etnické identity v Bosně a Hercegovině jsou určující při vzájemné interakci a ovlivnily vztahy mezi jednotlivými etniky (Eriksen 2002, s. 70-71). Existují i výjimky, jelikož velkou část tvoří ateisté, což je patrné i v rámci mého výzkumu. Není možné tedy tuto informaci v rámci výzkumu potvrdit.

Respondenti zde popisují, jak je náboženská a etnická identita ovlivňovala v jejich životě před válkou. Někteří respondenti uvedli, že vzdělaní jedinci nerozlišují negativně lidi na základě jejich náboženství či etnika. Respondenti pocházející ze smíšených rodin uváděli, že etnická a národní příslušnost pro ně neměla zvláštní význam: *Víte, bylo hodně věcí, kvůli kterým jsme se s manželem mohli rozvést, ale nikdy kvůli tomu, jaké jsme etnické nebo národní*

příslušnosti. (R5) Většina respondentů výzkumu se řadí mezi ateisty či agnostiky. Pouze jeden respondent se považuje za muslima, ačkoli jeho rodina není příliš nábožensky založená: My nejsme nějak extra nábožensky založení, a děti už vůbec ne, nicméně jsme muslimové. (R2) Na otázku ohledně jejich etnické identity většina z dotázaných odpověděla, že pro ně jejich etnická identita nemá příliš velký význam:

Nikdy jsem neřešila, že jsem z Bosny a nikdy jsem se necítila jako Češka, není pro mě důležité, odkud jsem, jsou jenom hranice, nemám nějaký nacionalistický vztah k Česku, spíš si myslím, že je to jen nějaké území ohraničené lidmi, ale pro mě je to víc o té společnosti (...) mám vlastně tři občanství (...) nejdůležitější je pro mě to české (...) kvůli tomu, že tam mám lidi, na kterých mi záleží, že mám Prahu ráda. (R8)

„Je to těžké. celá moje rodina je míšená, i děti mají za partnery cizince, takže jsme prostě mezinárodní, tak nějak té identitě nedávám velkou váhu, ale pokud bych o sobě měla říct, jestli bych si přiřadila českou nebo bosenskou identitu, tak zvolím tu bosenskou,. Měla jsem tam kořeny a narodila jsem se tam a taky žila kus mého života. (R7)“

I přesto, že v České republice žijí již více než 25 let, většina z nich se přiklání více ke své původní identitě: *„Co se týče identity, tak já jsem byl vychovávaný jako, jako Bosňák (...) takže národnostně se cítím jako Bosňan, ale z hlediska občanské identifikace jsem zároveň Čech. Ale jsem Bosňan, narodil jsem se tam.“ (R3) „Česko mám ráda, moje děti se považují za Čechy, ale já se za Čecha nepovažuji. Mám sice české občanství, ale beru to tak, že mám dvě vlasti a stejně mám ráda Česko jako Bosnu.“ (R5) „Těžko říct, je to těžké, už jsme tady dlouho (...) no jako určitě bych o sobě neřekla, že jsem Češka, i když mám k České republice krásný vztah (...) asi tak nějak přirozeně se považuju za Bosňáčku, narodila jsem se tam, a i když se tam dějí šílený věci, mám tu zemi ráda.“ (R1)*

Na vývoj etnické identity měly vliv i některé historické události i změny nálady v současné společnosti: *„Já jsem Žižkovák (smích). Možná že to není úplně dobrá věc, že člověk ztratí tu svou identitu a není automaticky součástí té společnosti kolem sebe. Asi s rozpadem Jugoslávie jsem ztratil nějakou tu identitu. Když se mě někdo zeptá, tak to vnímám tak, že jsem se v Bosně narodil, ale teď žiju na Žižkově v Praze.“ (R6) „Určitě se víc cítím Bosňákem než Čechem. Dřív to tak nebyvalo. Myslím, že můj názor změnila i dnešní politická situace a antiimigrantská vlna a islámská hysterie.“ (R2)*

Etnická identita uprchlíků z Bosny a Hercegoviny bývá zpravidla svázána s jejich náboženským vyznáním. V rámci mého výzkumu se toto propojení nepotvrdilo, důvodem bylo, že většina mých respondentů se považují za ateisty. Otázka etnické identity není pro respondenty příliš významná, většina z nich se považuje za Bosňáky. V souvislosti

s dlouhodobým pobytem v České republice a integrací do majoritní společnosti se jejich etnická identita příliš nezměnila. Nikdo z nich se necítí být pouze Čechem, několik z nich ale uvádí, že se cítí být Čechy i Bosňáky zároveň. Etnickou identitu uprchlíků ovlivnily také vnější okolnosti, historické události a změna atmosféry ve společnosti.

8.3.2 Vazby se zemí původu a mateřský jazyk

Vztahy se zemí původu významně ovlivňují akulturační proces a jsou součástí kulturní identity samotných uprchlíků. Nemusí se vždy jednat o vazby ve smyslu rodiny či přátel v zemi původu, ale i emoční postoj k samotné zemi. Uprchlíci, kteří v Bosně a Hercegovině mají rodinu či přátele, uvádějí, že se do země vrací poměrně často: „*Ano, máme tam pořád vazby, přátele, máme tam stále rodinu. Užší rodinu, máme tam stále babičku, za kterou jezdíme. Takže jak já, tak i moje dcera máme stále silný vztah k Bosně.*“ (R1) Naopak je tomu u těch, kteří v Bosně a Hercegovině v současné době už žádné příbuzenské vztahy nemají: „*Moji rodiče umřeli a manželovi také (...) tak už je to jiné, už nás to tam ani tolik netáhne, když tam nemáme žádnou rodinu.*“ (R5) Podobně situaci vnímají i další respondenti: „*Naše rodina, ti starší už jsou mrtví a ostatní členové jsou ve světě (...) všichni se tak nějak rozprchli. Takže v Bosně není nějaký ten důvod, proč se tam vracet.*“ (R6) Z výroků je patrné, že velkou motivací pro navštěvování Bosny a Hercegoviny jsou především rodinné vztahy nežli emocionální postoj k zemi původu. Tyto vazby také ovlivňuje dosud trvající napětí mezi jednotlivými etniky v Bosně a Hercegovině: „*Téměř všichni už jsou pryč (...) ti bývalí „Jugoslávci“, kteří nerozdělují lidi na Chorvaty, Srby atd. tam prostě žít nemůžou.*“ (R7)

Z rozhovorů s respondenty je patrné, že část z nich, která má v zemi původu stále rodinu či přátele, vnímají tuto vazbu se zemí původu silněji. Zároveň respondenti, kteří mají v Bosně a Hercegovině rodinu, mají větší motivaci se tam pravidelně vracet.

Vzhledem k jejich snaze o zachování své původní kultury stále používají v komunikaci s rodinou a přáteli svůj rodný jazyk: „*Doma mluvíme srbochorvatsky, je to pro nás přirozené. Nedokázala bych s rodinou doma mluvit česky.*“ (R5) Respondenti se snaží o zachování své původní kultury používáním svého mateřského jazyka. Zároveň se jí snaží předávat mladší generaci, svým dětem: „*Ano, doma mluvíme bosensky. Proč bychom naše děti měli obrátit o znalost dalšího jazyka.*“ (R2)

Všichni respondenti uvedli, že komunikují s rodinou a blízkými z rodné země pouze v srbochorvatštině. Je to pro ně velmi důležité a přirozené, vnímají to jako druh spojení se svojí zemí původu. Toto spojení se snaží zachovat i u svých dětí.

8.3.3 Návrat

Většina z dotazovaných dále uvedla, že ke své zemi původu mají stále silný vztah a pravidelně sledují dění v zemi. Zajímavostí ovšem je, že o návratu respondenti neuvažují, a to především na základě již zmíněných okolností, které vedly ke vzniku válečného konfliktu v 90. letech a částečně přetrvávají i dodnes. Skutečnost, že o návratu do rodné země neuvažovali dříve a ani dnes, se podílela na průběhu akulturačního procesu. Vzhledem k této skutečnosti byli velmi motivovaní zapojit se co nejrychleji do společnosti.

Téměř všichni z respondentů jsou si jistí, že se do Bosny a Hercegoviny vrátit nechtějí, a to především kvůli ekonomické a politické situaci v této zemi: *Zpátky do Bosny bych nešel (...) nelíbí se mi ta politická situace, která tam je.*“ (...) „*V Bosně je dost špatná ekonomická situace, která se bohužel moc nemění. Takže vrátit se nechci.*“ (R2)

„*Vrátit se určitě nechci, protože ta země je úplně zdevastovaná sociálně, ekonomicky i politicky.*“ (R3) Mimo již zmíněných důvodů, které jim brání v návratu do Bosny a Hercegoviny, respondenti také uvedli, že zde panuje obecně negativní postoj vůči těm, kteří by se chtěli do země vrátit: „*No neříkám to s radostí, ale určitě, pokud bych uvažoval o tom někam odejít pryč z Prahy, tak zpátky do Bosny bych nešel, lidé mají pořád stejné názory, z čehož vyplývá, že i jejich přístup k navrátilcům je negativní.*“ (R4)

Mezi hlavní příčiny, jež uprchlíky vedly k rozhodnutí nevracet se do země původu, převládaly politické a ekonomické problémy v zemi a celková atmosféra, která ve společnosti stále panuje.

9 Diskuze

Tato diplomová práce se zabývá akulturací a identitou první generace bývalých jugoslávských uprchlíků v České republice. Cílem práce bylo identifikovat faktory ovlivňující akulturaci první generace jugoslávských uprchlíků žijících v České republice. Ke zpracování výzkumné části jsem využila kvalitativní výzkum a jako metodu pro získávání dat jsem zvolila polostrukturovaný rozhovor. Jak bylo již uvedeno výše, tato diplomová práce vznikla na základě projektu IGA, jehož část se věnovala tématu uprchlictví. Konkrétně se zaměřoval na uprchlíky z bývalé Jugoslávie, kteří v 90. letech přišli do České republiky a trvale se zde usadili. Výzkumný vzorek tedy tvořili bývalí obyvatelé Jugoslávie, kteří přišli do České republiky v důsledku válečného konfliktu. Do výzkumu bylo zapojeno celkem osm respondentů, kteří splňovali daná kritéria pro výběr výzkumného vzorku.

Hlavní výzkumná otázka zněla: Jaké faktory ovlivňovaly akulturaci první generace bývalých jugoslávských uprchlíků?

Kromě hlavní výzkumné otázky byly stanoveny tři dílčí výzkumné otázky. *První výzkumná otázka měla za cíl zjistit, jak probíhal odchod uprchlíků z Bosny a Hercegoviny a jejich příchod do České republiky?*

Odchod z Bosny a Hercegoviny byl ovlivněn válkou, špatnou ekonomickou a politickou situací v zemi a nenávistnou atmosférou mezi lidmi různých etnik (motivy pro opuštění původní kultury). Odchod ze země byl pro respondenty velmi náročný, často se jednalo o dlouhodobý proces, než se dostali z válečné oblasti do cílové země. Odchod a vnímání války bylo ovlivněno i věkem respondentů. Ti, jež byli v době války dětmi si okolnosti odchodu plně neuvědomovali. O motivech pro opuštění původní kultury píše i Berry, který na ně spíše pohlíží jako na identifikátor úrovně akulturačního stresu. (Berry, 2002, s. 367). Berry a kol. dodává, že pokud lidé odchází ze země původu kvůli špatné ekonomické situaci do země s lépe fungující ekonomikou, bude jejich akulturace probíhat snadněji. Stejně tak i politická situace v zemi ovlivňuje průběh akulturace, především to zda cizinci odchází ze své země dobrovolně či nuceně (uprchlíci). (Berry a kol., 2006)

Hlavním motivem výběru cílové země byla její bezpečnostní situace. Pro respondenty bylo nejdůležitější při výběru volit zemi, kde neprobíhá válečný konflikt. Důvody, které respondenti uvedli jako hlavní při volbě České republiky jako své cílové země, byly u většiny respondentů již existující vazby (rodina, přátelé), osobní zkušenosti a doporučení jejich známých. Část uprchlíků již měla v České republice rodinu či přátele. Tato skutečnost, že zde

měli již od samého začátku oporu v podobě svých rodinných příslušníků či přátel, velmi významně ovlivnila začátek procesu akulturace v České republice. Existence těchto vazeb ovlivnila i formu, jakou uprchlíci přišli do České republiky. Ti, kteří zde měli rodinné vazby či přátele, přicházeli většinou bez pomoci pomáhajících organizací, tzv. na vlastní pěst. Naopak ti, kteří tyto vazby neměli, služby pomáhajících organizací využili. Ačkoliv všem přichozím byl udělen status dočasného útočiště, a byli tedy považováni za uprchlíky vzhledem k motivu odchodu z jejich rodné země, ne všichni se rozhodli využít výhod plynoucích z tohoto statusu. Toto rozhodnutí ovlivnilo, jak vypadal jejich život po příchodu do České republiky. Uprchlíci, kteří se rozhodli nevyužít služeb pomáhajících organizací, popřípadě státu, byli nuceni rychleji se zapojit do společnosti a zajistit si základní potřeby sami či za pomoci rodiny a přátel. Naopak uprchlíci, kteří těchto služeb využili, byli od společnosti částečně separováni v humanitárních centrech a proces začleňování a akulturace probíhal pomaleji. Výrazný vliv na začátky procesu akulturace měl také věk respondentů, jenž ovlivnil vnímání celé situace okolo odchodu a příchodu. Ti, kteří byli, v době odchodu dětmi si situaci plně neuvědomovali a brali pobyt v České republice spíše jako prázdniny. Dospělí si naopak plně uvědomovali reálné důsledky nastalé situace a byli nuceni je okamžitě řešit. Vliv věku na průběh akulturace je v literatuře často zmiňován. Což dokládá i zjištění Berryho, že pokud akulturace začne již v mládí a to ještě před započítáním školní docházky, její průběh bývá většinou bezproblémový. (Berry, 2002, s. 366).

Druhá výzkumná otázka měla za cíl zjistit, jak vypadal život uprchlíků bezprostředně po příchodu do České republiky a jakým způsobem ovlivnil začátek proces akulturace.

Výzkum se zaměřoval na zkoumání období života uprchlíků, bezprostředně po příchodu do České republiky. Na základě výsledků výzkumu byly identifikovány následující faktory. Prvním faktorem byla otevřenost hostitelské kultury, která vyjadřuje postoj společnosti vůči přichozím uprchlíkům. Tento postoj ovlivňuje pocity uprchlíků v rámci nové kultury a zároveň ochotu majoritní společnosti tyto uprchlíky přijmout. Výzkum prokázal, že převážná většina respondentů se setkala s pozitivním postojem společnosti. Tento postoj byl ovlivněn pozitivním přístupem společnosti k uprchlíkům v České republice, díky tomu probíhal proces akulturace a následné integrace snadněji. O otevřenosti hostitelské kultury mluví stejně i Berry. Berry vnímá, že postoj jedinců z hostitelské kultury má velký vliv na samotný proces akulturace. Čím více je postoj společnosti k nově přichozím uprchlíkům pozitivnější, tím lépe se uprchlíci akulturovávají v nové zemi. (Berry, 2002, s. 369).

Druhým faktorem, která ovlivnila život uprchlíků bezprostředně po příchodu do České republiky, byla kulturní a jazyková blízkost. Tato blízkost je jednou z nejvýznamnějších faktorů celého procesu akulturace, zejména, co se týče jazykové blízkosti mezi zemí původu a přijímací zemí. Výzkum prokázal, že respondenti vnímají českou s bosenskou kulturu jako velmi podobnou, přesto byly v rámci výzkumu identifikovány drobné odlišnosti. Podobnost kultur umožnila uprchlíkům rychlejší adaptaci v rámci majoritní společnosti. Znalost jazyka je faktor, který určuje míru zapojení se do majoritní společnosti. Stejně o tom mluví Uherek (2005) ten uvádí, že pro zapojení se do majoritní společnosti je stěžejní právě znalost jazyka v dané zemi. Jazyková blízkost pak dále ovlivňuje rychlost učení se daného jazyka. Respondenti se shodli, že jazyková blízkost mezi srbochorvatštinou a češtinou jim usnadnila proces učení se českého jazyka, což jim pomohlo rychleji se zapojit do společnosti. Berry vnímá tento faktor velmi podobně, pouze používá pojem kulturní vzdálenost. Dle Berryho blízké kultury často používají stejnou nebo podobnou řeč. Pokud mají příchozí podobnou řeč jako je v hostitelské zemi, je to značná výhoda v rámci procesu akulturace. (Berry, 2002, s. 366).

Třetím identifikovanou faktorem byly instituce v hostitelské zemi a jejich přístup k samotným uprchlíkům. Tento přístup byl ovlivněn již dříve zmíněným faktorem otevřeností hostitelské kultury a zároveň kulturní a jazykovou blízkostí mezi zeměmi. Stejně jako přístup společnosti, byl i přístup jednotlivých institucí k příchozím uprchlíkům velmi pozitivní. Schopnost uprchlíků rychle se naučit jazyk, díky jazykové blízkosti, přispěl k jejich snadnějšímu zapojení se do jednotlivých institucí. Zejména se jednalo o pracovní a vzdělávací instituce. Nejedná se pouze o postoj samotných institucí, ale i konkrétních lidí v rámci těchto institucí. Podobně se o tomto faktoru zmiňuje Uherek, ten ale nahlíží na tuto problematiku z pohledu integrace. Uherek považuje instituce za významný faktor pro začleňování cizinců do společnosti, především se zabývá důležitostí vzdělávacích institucí a pracovního uplatnění pro cizince. (Uherek, 2005)

Posledním identifikovaným faktorem je sociální podpora uprchlíků po příchodu do nové země. Součástí této podpory jsou rodina, přátelé, komunita (organizace Lastavica) a pomáhající organizace (Adra, Člověk v tísni...). Sociální podpora zároveň ovlivnila i volbu cílové země u respondentů. Toto zjištění potvrzuje i Berry, ten uvádí, že sociální podpora má vliv na akulturaci jak na skupinové, tak na individuální úrovni. Berry dále uvádí souvislost mezi psychickým zdravím a sociální podporou u jedinců během akulturace. Jedná se jak o samotnou podporu jedinců v hostitelské kultuře (jednotlivci, organizace) tak o podporu komunity. (Berry, 2002 s. 369).

Poslední výzkumná otázka měla za cíl zjistit, jaký je v současné době postoj uprchlíků k jejich zemi původu a jak vnímají svoji identitu.

Etnická identita se u bosenských obyvatel často pojí s náboženstvím (viz výše). V rámci mého výzkumu se ale toto propojení nepotvrdilo. Hlavním důvodem toho mohla být i skutečnost, že většina z respondentů se považuje za ateisty. Stejně to ve svém výzkumu zmapoval i Otčenášek (2003), který zjistil, že převážná část respondentů vnímá, že se jejich náboženská identita v posledních letech oslabuje. Obecně otázku etnické identity respondenti nepovažují za příliš významnou. Zároveň uvádějí, že jejich vnímání vlastní etnické identity v souvislosti s dlouhodobým pobytem v České republice a integrací do majoritní společnosti se příliš nezměnilo. Převážná většina se stále považuje za Bosňáky, jelikož se v Bosně a Hercegovině narodila a mají tam stále rodinné a přátelské vazby. Několik respondentů uvedlo, že pro ně není důležité preferovat pouze jednu identitu a uvádějí, že se cítí Čechy i Bosňáky zároveň. Nikdo z nich se necítí být pouze Čechem. Zároveň ale většina z nich uvedla, že pocítují vůči České republice vděčnost za možnosti, které jim zde byly poskytnuty. Stejně tvrzení se potvrdilo i v rámci Otčenáškovy výzkumu, většina respondentů se považovala za ne-Čechy a stále se cítí být více Chorvaty, Srby nebo Bosňáky. (Otčenášek, 2003, s. 14-18) Etnickou identitu respondentů ovlivnily také další okolnosti, a to například historické události a změny atmosféry v české společnosti. Otázku kulturní identity dále významně ovlivňují vazby, které respondenti mají k zemi původu. Z rozhovorů s respondenty vyplynulo, že ti, kteří mají v zemi původu rodinné příslušníky, vnímají svoji emocionální vazbu k zemi původu silněji a mají větší motivaci se do Bosny a Hercegoviny pravidelně vracet. Naopak respondenti, kteří zde blízkou rodinu již nemají, Bosnu a Hercegoviny téměř nenavštěvují. Výzkum dále prokázal, že všichni respondenti komunikují s rodinou a blízkými z rodné země pouze v srbochorvatštině. Je pro ně velmi důležité a přirozené si srbochorvatský jazyk udržovat a předávat ho svým dětem jakožto formu zachování si své původní kultury a její předávání dalším generacím. Na otázku budoucnosti a možného návratu do své rodné země reagovali všichni respondenti podobně. Ačkoliv většina z nich má stále silný vztah k zemi původu, o návratu neuvažují. Jako hlavní příčiny uvedli dlouhodobě špatnou politickou a ekonomickou situací v Bosně a Hercegovině a celkovou negativní atmosféru, která v zemi stále panuje.

V České republice nenajdeme mnoho výzkumných prací a publikací, které by se přímo zabývaly uprchlíky z Jugoslávie v České republice, kteří jsou respondenti mého výzkumu. Zmínky o uprchlících z Jugoslávie najdeme například v publikaci Dušana Drbohlava *Migrace a imigranti v Česku*, ve které se zabývá procesem integrace migrantů z bývalé Jugoslávie, kteří

dostali dočasnou ochranu v Česku v 90. letech. Drbohlav, 2010) Dále se zde zabývá i vlivem této migrace na Českou republiku. Tématem migrace z bývalé Jugoslávie do České republiky se zabývali i mnozí etnologové a balkanisté, jako například Jaroslav Otčenášek. Ten ve svých publikacích popsal migraci obyvatel z bývalé Jugoslávie do České republiky. Autor se ve svém výzkumu zabýval asimilací a akulturací těchto jedinců v české společnosti. Zajímal se především o jejich kulturní zvyky a chování. Výsledky z tohoto výzkumu jsem využila i pro zpracování teoretické části mé práce. (Otčenášek, 2003) Dalším autorem zabývajícím se tímto tématem je Filip Tesař. Tento autor se soustředil především na akulturaci a asimilaci obyvatel z bývalé Jugoslávie v České republice. (Tesař, 2001) Velmi zajímavé dílo je také kniha Bigbít nebo turbofolk Ondřeje Daniela. Zde autor zachycuje, jak vnímají migranti z bývalé Jugoslávie svůj život v západní Evropě (včetně České republiky) a popisuje zde jejich zvyky a tradice. (Daniel, 2013)

Pro srovnání zjištěných výsledků jsem si zvolila diplomovou práci Magdy Pěnkové na téma *Adaptace barmských imigrantů na českou kulturu*. Ačkoliv se autorka zabývá problematikou adaptace, zvolila jsem si tuto práci na základě podobností mezi zaměřeními obou výzkumů. Autorka měla za cíl popsat proces adaptace barmských uprchlíků na českou kulturu a faktory, které ho ovlivňují. V rámci dílčích otázek se autorka soustředila na překážky představující pro barmskou menšinu největší problém při adaptaci na českou kulturu a na to, jak jejich adaptační proces probíhá. Autorka zde zmiňuje, že proces adaptace barmských uprchlíků na českou kulturu byl velice obtížný, jelikož příchod do České republiky nebyl jejich vlastní volbou a žádný z respondentů nevěděl, co ho v České republice čeká a jaký život zde bude žít. Ačkoliv se také jednalo o uprchlíky stejně jako v mé práci, výsledky mého výzkumu jsou rozdílné, což je dle mého názoru způsobeno zejména rozdílnou zemí původu uprchlíků a okolnostmi jejich příchodu. V rámci mého výzkumu si uprchlíci zvolili Českou republiku jako svou cílovou zemi, vědomě a na základě vlastních preferencí. Toto rozhodnutí vnímám jako velmi důležité v návaznosti na proces akulturace a následné adaptace na nové prostředí. Pěnková dále uvádí, že v adaptačním procesu barmských uprchlíků se značně projevují příznaky kulturního šoku. Naopak v mém výzkumu se kulturní šok ani jeho příznaky neobjevily. Domnívám se, že důvodem je kulturní blízkost České republiky s Bosnou a Hercegovinou. Obě práce se shodují v tom, že akulturace a adaptace se liší v závislosti na věku, v kterém uprchlíci do nové země přišli. U starších jedinců akulturace probíhá náročněji, mladší jedinci se lépe adaptují do nového prostředí. Příčinnou může být i fakt, že na rozdíl od dospělých, nemají tak silnou vazbu na původní kulturu a učí se rychleji daný jazyk. Autorka uvádí, že největší překážkou byl pro barmské uprchlíky český jazyk. V mém

výzkumu byl jazyk také definován jako jeden z nejdůležitějších prvků akulturace a následné integrace do české kultury, ale vzhledem k podobnosti českého jazyka s jazykem srbochorvatských se respondenti naučili jazyk poměrně rychle a zapojili se tak do společnosti snadněji.

Pěnková se dále věnovala faktorům usnadňujícím a ztěžujícím adaptační proces barmských imigrantů v České republice. S autorkou se shoduji v tom, že adaptační proces každého uprchlíka je ovlivňován mnoha faktory, které na něho působí. Výsledky obou výzkumů potvrzují, že významnými faktory, které pozitivně ovlivňují akulturační proces jsou pro uprchlíky přítomnost rodiny v hostitelské kultuře, instituce, které slouží k lepšímu zapojení uprchlíků do společnosti (škola, práce), dále pomáhající neziskové organizace a podpora komunity. Pěnková dále uvádí, že za ztěžující faktory uprchlíci považují předsudky české společnosti, ztráta blízkých a nedostatek přátelských vztahů s Čechy. V mém výzkumu jsem tyto faktory neidentifikovala, postoj společnosti byl naopak hodnocen mými respondenty převážně kladně. Nutno, ale říct, že tento pozitivní přístup společnosti v rámci mého výzkumu se odehrával před více jak 25 lety, což mohlo značně ovlivnit zjištěné výsledky. Na závěr autorka popsala, jaké jsou typické situace nedorozumění, ke kterým mezi imigranty a hostitelskou kulturou dochází. Vzhledem k tomu, že byl v rámci mého výzkumu identifikován faktor kulturní a jazykové blízkosti, nebylo výrazně zaznamenáno, že by docházelo k nedorozumění mezi imigranty a hostitelskou kulturou.

Jak jsem již zmínila výše, výzkum se zaměřoval na dobu před více než 25 lety, součástí projektu byly ale i názory tehdejších uprchlíků na dnešní atmosféru ve společnosti. Realizovaný výzkum byl součástí grantového projektu IGA a byl realizován v roce 2017, tedy v době eskalace migrační krize, kdy se obyvatelé České republiky se velmi obávali příchodu většího počtu uprchlíků do České republiky. Tyto obavy byly jednou z příčin vzniku tohoto projektu, který měl za cíl zjistit, jak se vyrovnala Česká republika s přijetím většího počtu uprchlíků v 90. letech. Toto je důvod proč jsem se v rámci své diplomové práce věnovala pouze začátkům procesu akulturace a tedy situaci, která nastala bezprostředně po příchodu jugoslávských uprchlíků do České republiky. Součástí projektu byly i názory bývalých uprchlíků na současnou atmosféru ve společnosti v souvislosti s probíhající migrační krizí. Názory lidí, kteří si prošli migrační zkušeností, tedy museli svůj domov opustit kvůli válečnému konfliktu, jsou velmi autentické a přinášejí jiný úhel pohledu na danou situaci.

Myslím, že lidi, kteří nikdy nezažili takovou situaci si neumí přestavit jaké to je. Oni si myslí, ano ti cizinci to mají těžké, tak ať se naučí jazyk a ať se adaptují a zvyknou si. Ale

neuvědomují si, že vedle těchto věcí ti lidé žijí i svůj normální život, svůj dennodenní boj, který je mnohem těžší s tou situací, která nastala. (R8)

Tyto názory mohou posloužit sociálním pracovníkům i samotné společnosti k lepšímu porozumění migrační problematice i migrantům samotným. Respondenti mého výzkumu vnímají současnou situaci velmi negativně a převažují mezi nimi pocity zklamání z postoje dnešní české společnosti. Všichni respondenti se shodli na tom, že situace v době jejich příchodu do České republiky byla velmi odlišná. Atmosféra ve společnosti byla velmi pomáhající a otevřená, a převažovaly zde hodnoty solidarity a lidských práv, včetně práva na ochranu. Tyto hodnoty se, ale dle názorů respondentů ze současné společnosti vytratily a převládá zde strach a panika vyvolané politickými představiteli a manipulativními médii (fake-news). Následkem tohoto strachu je i nastavení současné migrační politiky a složitost migračního procesu u nově přijímaných uprchlíků. Zajímavostí je, že většina tehdejších uprchlíků z bývalé Jugoslávie byli muslimové, čemuž ale tehdejší společnost nepřikládala význam na rozdíl od současnosti, kdy je tato skutečnost vnímána velmi negativně. Tento fakt dokládá následující citace jednoho z respondentů. *Někteří mají odlišné názory než předtím. Prostě tehdy to nebylo důležité, prostě se chtělo jen pomoci, ale teď se lidé bojí, aniž by věděli, o jaké lidi se jedná. Jedině tehdy když se se s nimi seznámíš a poznáš jaký je daný člověk tak si můžeš vytvořit nějaký názor. (R4)* I přes to, respondenti věří, že by je česká společnost i dnes přijala stejně otevřeně jako v 90-tých letech. Také vyzdvihují nutnost diskuze o problematice migrace v rámci společnosti společně s lidmi, jež mají osobní migrační zkušenost. Jelikož osobní kontakt s těmito lidmi může přispět k vytvoření vlastního objektivního názoru na danou problematiku.

Myslím, že by bylo zajímavé uskutečnit výzkum, který bude zaměřen na druhou generaci jugoslávských uprchlíků žijících v České republice a vnímání jejich etnické identity.

Slabinou tohoto výzkumu je především náročnost daného tématu. Termín akulturace je pojený především se studiem antropologie, proto pro mě bylo těžké tento pojem dostatečně vysvětlit tak, aby byl pro čtenáře snadno uchopitelný. Dále pro mě byla náročná nejasnost terminologie a to především rozdíly v definici a významu samotné akulturace související se složitostí tohoto tématu (nejednotné pojmání termínu akulturace). Za slabou stránku výzkumu považuji nedostatek odborné literatury související s obdobím, kterému se ve výzkumu věnuji. Dále se jednalo o velký časový odstup od zkoumaných událostí, což mohlo zkreslit dané výsledky výzkumu. Jako poslední slabou stránku této práce považuji velké množství získaných dat v rámci projektu a náročné rozčlenění do konkrétních kategorií a témat.

10 Závěr

Cílem této práce bylo identifikovat faktory ovlivňující akulturaci první generace bývalých jugoslávských uprchlíků. Hlavní výzkumná otázka zněla „*Jaké faktory ovlivňovaly akulturaci první generace jugoslávských uprchlíků?*“

Konceptuální část práce měla za cíl objasnit jednotlivé pojmy související s cílem práce. Jako první jsem objasnila pojem akulturace, dále jsem se věnovala akulturačním strategiím a následně jsem popsala jednotlivé faktory ovlivňující proces akulturace. Dále jsem se věnovala pojetí identity v návaznosti na etnickou identitu. V rámci třetí kapitoly jsem se věnovala migraci v kontextu sociální práce, kde jsem definovala pojem migrace, imigrant a uprchlík v kontextu sociální práce s cizinci. Poté jsem popsala okolnosti války v bývalé Jugoslávii, její příčiny, průběh a následky. Cílem této kapitoly bylo uvést okolnosti odchodu bývalých jugoslávských uprchlíků ze země původu.

Poslední kapitola konceptuální části měla za cíl představit národ Bosňáků, popsat reakci České republiky na válku v Bosně a Hercegovině, včetně legislativy České republiky v 90. letech. Závěr kapitoly byl věnován životu uprchlíků z Bosny a Hercegoviny v České republice. Informace, jež jsem získala pro tvorbu konceptuální části práce, jsem dále využila pro tvorbu dílčích výzkumných otázek.

Druhou část práce tvořil empirický výzkum, s cílem zjistit odpověď na hlavní výzkumnou otázku. Vzhledem k charakteru výzkumu jsem zvolila metodu kvalitativního výzkumu s využitím polostrukturovaného rozhovoru. Na základě daných kritérií jsem získala osm respondentů do mého výzkumu a realizovala s nimi rozhovory. Informace získané prostřednictvím rozhovorů jsem dané analyzovala metodou tematické analýzy. Tato data mi poté umožnila odpovědět na hlavní výzkumnou otázku.

Odchod uprchlíků ze země původu nejvíce ovlivnil faktor *motiv pro opuštění původní kultury*. Hlavním motivem odchodu respondentů ze své rodné země (Bosny a Hercegoviny) byla probíhající válka, dále špatná ekonomická a politická situace v zemi související s nenávisťou mezi lidmi z různých etnik. Průběh odchodu ze země byl vnímán jako velmi nebezpečný proces, často se pojil s nutností se rychle rozhodnout a utéct ze země pouze s nejnütnějšími věcmi. Tento faktor následně ovlivnil proces akulturace především v tom, že respondenti vnímali Českou republiku jako bezpečnou zemi, kde je lepší ekonomická a politická situace, což je vedlo k rozhodnutí zvolit si Českou republiku jako svou cílovou zemi. Identifikovaným faktorem je zde *motiv výběru cílové země (rodina, přátelé, osobní zkušenost...)* Jak již bylo zmíněno, výběr cílové země byl stanoven na základě bezpečnostní

situace v hostitelské zemi. Další důvody výběru České republiky jako své cílové země byly především existující rodinné či přátelské vazby, osobní zkušenosti a doporučení známých. Tato skutečnost ovlivnila začátek procesu akulturace v České republice, v tom, že zde měli již od samého začátku oporu v podobě svých rodinných příslušníků či přátel.

Dalším identifikovaným faktorem byla *forma příchodu do hostitelské kultury*. Jedinci, jež využili k příchodu do České republiky pomáhající organizace byli od společnosti částečně separováni v humanitárních centrech a proces začleňování a proces akulturace probíhal pomaleji. Na druhou stranu jim organizace zajistily základní jistoty například v podobě bydlení. Ti, kteří nevyužili služeb pomáhajících organizací a do České republiky přijeli sami (tzv. na vlastní pěst), se museli rychleji zapojit do společnosti a zajistit si základní potřeby sami či za pomoci rodiny a přátel. Výrazný vliv na začátek procesu akulturace měl také *věk* respondentů v době, příchodu do České republiky. Věk v rámci této práce nebyl identifikován jako samostatný faktor, ale je součástí více identifikovaných faktorů.

Život uprchlíků bezprostředně po příchodu byl ovlivněn mnoha okolnostmi, jednou z nich byl postoj společnosti. Identifikovaným faktorem zde byla *otevřenost hostitelské kultury*. Postoj společnosti měl pozitivní vliv, jak na samotné uprchlíky po příchodu do české společnosti, tak na ochotu majoritní společnosti tyto uprchlíky přijmout. Postoj společnosti byl převážně hodnocen pozitivně, z toho důvodu probíhal proces akulturace pro uprchlíky snadněji. Dále byl život uprchlíků v počátcích ovlivněn, především znalostí jazyka hostitelské země a podobností kultur. Identifikovaným faktorem je tedy *kulturní a jazyková blízkost*. Podobnost české a bosenské kultury, zejména podobnost jazyků výrazně ovlivnila akulturaci a přispěla ke snadnější integraci. Významný vliv na život uprchlíků po příchodu do České republiky mělo také jejich zapojení do společnosti skrze jednotlivé instituce. Faktorem jsou zde *instituce* a to především pracovní a vzdělávací. Výzkum prokázal, že uprchlíci od samého začátku měli otevřený přístup k institucím, a i samotný přístup institucí byl k přichozím uprchlíkům velmi kladný. Tato skutečnost uprchlíkům umožnila se rychleji zapojit do společnosti a tím výrazně ovlivnila proces akulturace. V samotných počátcích nejvíce uprchlíkům pomohla podpora rodiny, přátel, komunity a pomáhajících organizací. Významným faktorem je tedy *sociální podpora*.

Součástí výzkumu bylo také zkoumání etnické identity těchto respondentů. Z výzkumu vyplynulo, že vnímání vlastní etnické identity u respondentů, se s dlouhodobým pobytem v České republice příliš nezměnilo. Převážná většina z nich se stále považuje za Bosňáky. Jiní uvedli, že nepreferují pouze jednu z identit, ale považují se zároveň za Čechy i Bosňáky. Nikdo z respondentů se, ale necítí být pouze Čechem. Zároveň, ale většina z nich uvedla, že

pocitují vůči České republice vděčnost za možnosti, které jim zde byly poskytnuty. Postoj respondentů k zemi původu je ovlivněn jejich vazbami k Bosně a Hercegovině a názorem na jejich návrat do země původu. Vazby se zemí původu jsou pro většinu respondentů velmi důležité. Respondenti, jež mají v zemi původu rodinné příslušníky, vnímají svůj vztah k zemi původu silněji a mají větší motivaci se do Bosny a Hercegoviny pravidelně vracet. Ti, jež tyto vazby nemají, ztrácejí motivaci se pravidelně do rodné země vracet. Všichni respondenti se snaží stále zachovávat svoji původní kulturu a to především tím, že mezi sebou komunikují ve svém rodném jazyce. I přes silné vazby k zemi původu o návratu do Bosny a Hercegoviny nikdo z nich neuvažuje. Hlavním důvodem je přetrvávající špatná ekonomická a politická situace v zemi.

Tato diplomová práce může sloužit studentům sociální práce, ale i sociálním pracovníkům pracujícím s cizinci jako přehled o tom, co daní cizinci po příchodu do nové země řeší a jaké faktory ovlivňují jejich akulturaci na samotném začátku. Sociální práce má za cíl směřovat jedince k začlenění do společnosti. Proto si myslím, že informace získané prostřednictvím výzkumu mohou být využity při samotné práci s cizinci a jejich začleňováním do české společnosti. Dalším přínosem této diplomové práce jsou životní příběhy respondentů, které mohou ovlivnit dnešní negativní postoj společnosti vůči tématu uprchlictví. Samotní respondenti považují za důležité, aby se vedla diskuze o problematice migrace a uprchlictví v rámci společnosti a to společně s lidmi, jež mají osobní migrační zkušenost. Sociální pracovník může zde může být činitelem, který bude diskuzi mezi uprchlíky a společností zprostředkovávat. V publicistice k časopisu Sociální práce/Sociálna práca byl vydán rozhovor s Lídou Bobysudovou, která pracuje v Organizaci na pomoc uprchlíkům (OPU). Bobysudová uvádí, že hlavním problémem je, že společnost vnímá samotný pojem uprchlík a problematiku uprchlictví velmi negativně. Zde uvádí, že hlavním účinným nástrojem jak pracovat s veřejností, je právě možnost osobního setkání s uprchlíky a seznámení se s jejich životní příběhy. (Baláž, 2017)

Největším přínosem této práce pro mě byla možnost setkat se s lidmi, jež si prošli migrační zkušeností a poznat jejich životní příběhy i názory na současnou situaci. Tato zkušenost pro mě byla velmi obohacující jak profesně tak i osobně.

Seznam literatury

Bibliografické zdroje:

BAAR, Vladimír. 2002. *Národy na prahu 21. století: emancipace nebo nacionalismus?* Šenov u Ostravy: Tilia. ISBN:80-86101-66-5

BAČOVÁ, Viera. 1996. *Spoločenská a kultúrna podmienenosť osobnej identity*. [online]. Košice, Slovensko: Spoločenskovedný Ústav SAV [cit. 2020-01-05] Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/309124347_Spolocenska_a_kulturalna_podmienenosť_osobnej_identity

BAČOVÁ, Viera. 2008. *Identita v sociální psychologii*. In: VÝROST, Josef a Ivan, SLAMĚNÍK. 2008. *Sociální psychologie*. Praha: Grada, Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-1428-8.

BAJER, Pavel. 2007. Sociální pracovník se má zaměřit na podporu klientů-žadatelů o azyl. *Sociální práce/ Sociální práce*, č. 2, s. 19-22. ISSN 1213-6204

BALÁŽ, Roman a Libor MUSIL 2016. Faktory bránící dosahování oborových zájmů sociální práce. *Sociální práce/Sociální práce*, č. 5, s. 52 – 71. ISSN 1213-6204

BALÁŽ, Roman. 2017. Sociální práce s uprchlíky je lidsky i profesně velmi zajímavá. *Sociální práce/Sociální práce*. Publicistika k číslu 2.

BARŠA, Pavel a Andrea BARŠOVÁ. 2005. *Přistěhovalectví a liberální stát: Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropy a Česka*. Brno: Masarykova Univerzita. ISBN 8021038756

BARTH, F. 1996. *Ethnic Groups and Boundaries*. In Hutchinson, Smith A.D. (eds): *Ethnicity*. 1.vyd. New York: Oxford University Press, 1996. s. 75-83. ISBN. 0-19289274-6.

BERRY, John. W. 1990. Psychology of acculturation. In Berman, John J. (Ed), *Nebraska Symposium on Motivation, 1989: Cross-cultural perspectives, Current theory and research in motivation*, 37 (pp. 201-234). Lincoln: University of Nebraska Press.

BERRY, John. W. 2002. *Cross-cultural psychology: research and applications* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press

BERRY, John. W. (2005). Acculturation: Living successfully in two cultures. *International Journal of Intercultural Relations*, 29, 697–712.

BERRY, John. W. PHINEY, Jean. S., SAM, David. L., & VEDDER, P. (2006). Immigrant youth: Acculturation, identity and adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 55, 303–332.

BITTNEROVÁ, Dana a Mirjam MORAVCOVÁ. 2005. *Kdo jsem a kam patřím? Identita národnostních menšin a etnických 124 komunit na území České republiky*. Vyd. 1. Praha: SOFIS, PASTELKA. ISBN 80-902785-8-2

BRAUN, Virginia a Victoria CLARKE. 2006. *Using thematic analysis in psychology. Qualitative Research in Psychology*. ISSN 1478-0887

BOSSWICK, Wolfgang a kol. 2006. *Integration of Migrants: Contribution of Local Regional Authorities*.

DANIEL, Ondřej. 2013. *Bigbít nebo turbo folk: Představy migrantů z bývalé Jugoslávie*. AntropoWeb, Praha. ISBN: 9788090509849

DIAMANT, Jiří. 1995. *Psychologické problémy emigrace*. Olomouc : Matice cyrilometodějské

DISMAN, Miroslav. 2011. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. Praha: Karolinum. ISBN: 9788024601397

DRBOHLAV, Dušan. 2010. *Migrace a (i)migranti v Česku: kdo jsme, odkud přicházíme, kam jdeme*. Vyd. 1 Praha: Sociologické nakladatelství SLON. ISBN 978-80-7419-039-1

ERIKSEN HYLLAND, Thomas. 2002. *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*. 2. Vyd. London: Pluto Press. ISBN 0 7453 1888 6

FŇUKAL, M., ŠRUBAŘ, M., TOUŠEK, V. 2007. Dopady migrací ze zemí bývalé Jugoslávie do ostatních evropských zemí, Výzkumný projekt. Univerzita Palackého v Olomouci. GLENNY, Misha. 2003. *Balkán: 1804-1999: nacionalismus, válka a velmoci*. Praha: BB art. ISBN: 80-7257-976-2

GORDON, Milton. 1964. *Assimilation in American life: The Role of Race, Religion and National Origins*. New York: Oxford University Press. ISBN 9780195365474

- HUBENÁ, Barbora. 2015. Vztah osobnostních charakteristik, hodnotových orientací, rodové příslušnosti a akulturace českých Vietnamců. (bakalářská práce). Brno: MASARIKOVA UNIVERZITA V BRNĚ. Filozofická fakulta.
- HENDL, Jan. 2008. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-485-4.
- HLADKÝ, Ladislav. 1996. *Bosna a Hercegovina. Historie nešťastné země*. Brno: Nakladatelství Doplněk. ISBN 80-85765-61-6
- HOLLOWAY, Wendy a TONY JEFFERSON. 2012. *Doing Qualitative Research Differently: A Psychosocial Approach 2*. Vyd., London: SAGE Publication. ISBN 978-1446254929
- HORSKÝ, Jan a Markéta PRAŽÁKOVÁ SELIGOVÁ. 1997. *Rodina našich předků*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. ISBN 80-7106-195-6
- JENKINS, Richard. 1997. *Rethinking Ethnicity: Arguments and Explorations*. London: SAGE Publication. ISBN 0 8039 7677 1
- KELLER, Jan. 2004. *Úvod do sociologie*. 5. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství. Studijní texty. ISBN 978-80-86429-39-7
- KUNEŠOVÁ, Hana. 2006. *Světová ekonomika: nové jevy a perspektivy*. Praha: C.H. Beck, Beckovy ekonomické učebnice. ISBN 80-7179-455-4.
- MACEK, Petr. 2003. *Identita jako proces: vývojový přístup a styly sebe definování*. In ČERMÁK, I., HŘEBÍČKOVÁ, M., MACEK, P. (eds). 2003 *Agrese, identita, osobnost*. Brno: Psychologický ústav Akademie věd ČR. ISBN 80-86620-06-9.
- MATOUŠEK, O., KODYMOVÁ, P., KOLÁČKOVÁ, J. 2010. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 2. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-818-0.
- MIOVSKÝ, Michal. 2006. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, Psyché (Grada). ISBN 8024713624.
- NAKONEČNÝ, Milan. 2009. *Sociální psychologie*. Vyd. 2. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-1679-9.

PASTRŇÁK, René. 2008. *Sociální práce s menšinami a migranty*. (studijní texty pro kombinované studium Veřejná správa a regionální politika) Opava: Optys. ISBN 978-80-85819-69-4

PELIKÁN, Jan a Miroslav TEJCHMAN. 1994. *Dějiny Jugoslávie (1918-1991)*. Praha: Karolinum ISBN:80-7066-939-X

PĚNKAVOVÁ, Magda. 2015. *Adaptace barmských imigrantů na českou kulturu*. BRNO. Mendelova univerzita v Brně. Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií.

LINHART, Jiří., PETRUSEK, M., MAŘÍKOVÁ, H., VODÁKOVÁ, A. 1996. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum. ISBN 80-7184-310-5

PHINNEY, J. S., HORENCZYK, G., LIEBKIND, K., VEDDER, P. 2001. 'Ethnic identity, immigration, and well-being: An interactional perspective.', *Journal of Social Issues*, č 57/3, s. 493-510. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/0022-4537.00225>

PRŮCHA, Jan. 2010. *Intekturní komunikace*. Praha: Grada Publishing ISBN 978-80-247-3069-1

KING Russell. *Atlas lidské migrace*. 1. vyd. Praha, 2008. ISBN 978-80-204-1706-0

RÁKOCZYOVÁ, Miroslava a Robert TRBOLA (eds.). 2012. *Sociální integrace přistěhovalců*

ROUBALOVÁ, Věra a Tereza GÜNTEROVÁ. 2005. *Příchozí*. Praha: G plus G. ISBN 80-86103-82-x

STEFANENKO, Tatana. G. 2009. *Etnopsychologija*. Moskva. Vysoká škola psychologie ruské akademie věd. ISBN 978-5-7567-0414-3.

STRAUSS, Anselm L. a Juliet M. CORBIN. 1999. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert. ISBN 808583460X.

SURYNEK, Alois. 2001. *Základy sociologického výzkumu*. Praha: Management Press. ISBN 8072610384.

ŠIŠKOVÁ, Tatjana (eds.). 2001. *Menšiny a migranti v České republice: my a oni v multikulturní společnosti 21. století*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-648-9

ŠMÍD, Tomáš (ed.) a Vladimír VAĐURA (ed.). 2007. *Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK) Politologická řada; č. 24. ISBN 978-80-7325-126-0

ŠVARŤÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. 2007. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-313-0

TAJFEL, Henri and John C., TURNER. 1986. *The Social Identity Theory of Intergroup Behavior*. In: WORCHEL, Stephen and William G., AUSTIN (ed.). 1986. *Psychology of Intergroup Relation*. Chicago: Hall Publishers

TESAŘ, Filip. *Bosňáci*. In: ŠIŠKOVÁ, Tatjana. 2001. *Menšiny a migranti v České republice. My a oni v multikulturní společnosti 21. století*. Praha: Portál. ISBN: 80-7178-648-9

TESAŘOVÁ, Lucie. 2005. *Češi v Americe (USA)*. Ostrava (diplomová práce). Ostravská Univerzita v Ostravě, Filozofická Fakulta, Katedra Filozofie

UHEREK, Zdeněk. 2005. Migrace a formy soužití v cílových prostorech. In: JAKOUBEK, Marek a Tomáš HIRT (eds). 2004. *Romové: kulturologické etudy: (etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk. ISBN 80-86473-83-x. *v České republice*. Praha: SLON. ISBN 978-80-7419-077-3

WARD, C., Leong, C. H., & Low, M. (2004). Personality and sojourner adjustment: An exploration of the Big Five and the cultural fit proposition. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 35(2), 137-151.

WŁODARCZYK, Zuzana. 2013. *Migranti z Balkánu v Česku*. Brno (Magisterská práce). Masarykova Univerzita, Filozofická fakulta, Ústav slavistiky, Balkanistika.

Internetové zdroje:

ARTSLEXIKON [online]. 2012. [cit. 2020-03-24] Dostupné z: <http://www.artslexikon.cz/>

BROUČEK, Stanislav a kol. 1991. Základní pojmy etnické teorie. *Český Lid*, č. 78/4, s. 237–257. Dostupné z: www.jstor.org/stable/42701038.

ENCYKLOPEDIIE MIGRACE [online]. 2017-2020. [cit. 2020-01-10] Dostupné z: <https://www.encyclopediaofmigration.org/>

HECKMAN, Fridrich. Integration of Migrants: Contribution of Local and Regional Authorities [online] 2006 [cit. 2020-02-11]. Dostupné z:

https://www.researchgate.net/publication/297802930_Integration_of_Migrants_Contribution_of_Local_and_Regional_Authorities

HECHTER, Michael. 2017. *Internal Colonialism: The Celtic Fringe In British National Development*. [online]. London: Routledge. Dostupné z:

<https://biblioteca.sagrado.edu/eds/detail?db=edsebk&an=1550975&isbn=9781351511926>

CHIRKOV, Valery. 2009. Critical psychology of acculturation: What do we study and how do we study it, when we investigate acculturation. *International Journal of Intercultural Relations*, 33(2) Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2008.12.004>

INTERNATIONAL MIGRATION LAW: Glossary on Migration. [online]. 2019. [cit. 2020-01-03]. Dostupné z: https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_34_glossary.pdf

JASINSKAJA-LAHTI, I., LIEBKIND, K., HORENCZYK, G., SCHMITZ, P. 2003. The interactive nature of acculturation: Perceived discrimination, acculturation attitudes and stress among young ethnic repatriates in Finland, Israel and Germany. *International Journal of Intercultural Relations*, č. 27/1 (1), s. 79-97 Dostupné z: [https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/S0147-1767\(02\)00061-5](https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/S0147-1767(02)00061-5)

MIGRACE ONLINE. [online]. 2017 [cit. 2020-03-01]. Dostupné z: <https://migraceonline.cz/>

MINISTERSTVO VNITRA ČESKÁ REPUBLIKA. Program MEDEVAC. Mvcr.cz [online]. 2012 (aktualizace 2012-04-02) [cit. 2019-11-25] Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/programmedevac.aspx>

MINISTERSTVO ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ. Humanitární a rozvojová spolupráce. Projekty zahraniční a rozvojové spolupráce Bosna a Hercegovina 1996-1998. Mvcr.cz [online] 2012 [cit. 2020-03-22]. Dostupné z

<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/azyl/spoluprace/projekty/bosna/index.html>

NEŠPOR, Zdeněk R. (eds.). 2017. *Sociologická encyklopedie* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR. ISBN 978-80-7330-308-2 Dostupné z:

https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Sociologick%C3%A1_encyklopedie:Sociologick%C3%A1_encyklopedie

OTČENÁŠEK, Jaroslav. Imigranti z vybraných zemí bývalé Jugoslávie (po roce 1991) - Chorvaté, Srbové, Muslimové a Makedonci. [online]. 2003 [cit. 2020-01-18] Dostupné z: <http://migraceonline.cz/cz/eknihovna/imigranti-z-vybranych-zemi-byvale-jugoslavie-po-roce-1991-chorvate-srbovemuslimove-a-makedonci>

PHINNEY, J. S. 2003. *Ethic identity and acculturation*. In CHUN, K. M., BALLS ORGANISTA, P., MARÍN, G. (eds.). *Acculturation: Advances in theory, measurement, and applied research*. [online]. 2003. American Psychological Association. [cit. 2020-02-03] Dostupné z: <https://psycnet.apa.org/record/2002-18425-006>

PHINNEY, Jean S. 1990. Ethnic Identity in Adolescents and Adults: Review of Research. *Psychological Bulletin*. č.108/3, s. 499-514. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/20886312_Ethnic_Identity_in_Adolescents_and_Adults_Review_of_Research

PRTINA, Srdjan. Uprchlíká otázka Bosny a Hercegoviny. In: *Středoevropské politické studie* [online]. 2006, roč. 8, č. 2–3, [cit. 2019-12-05]. Dostupné z: www.cepsr.com

THOMPSON, Joel E. 1989. An Alternative Control Model For Event Studies. *Journal of Business Finance & Accounting* Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1468-5957.1989.tb00033.x>

TROUSIL, Michal. 2007. Úloha a úskalí sociální práce s imigranty. *Sociální práce/ Sociální práca*, č. 2, s. 103-114. ISSN 1213-6204

UNHCR. Update of UNHCR's Position on Categories of Persons from Bosnia and Herzegovina in Need of International Protection. [Unhcr.org](http://www.unhcr.org) [online]. 2000 [cit. 2019-11-25] Dostupné z: <https://www.unhcr.org/news/updates/2000/8/3c3abad04/update-unhcrs-position-categories-persons-bosnia-herzegovina-need-international.html?query=bosnia>

UNPROFOR. Ozbrojené ochranné jednotky OSN působící v letech 1992–1995 v Jugoslávii. Mise byla ustanovena rozhodnutím rady bezpečnosti. [Mise.army.cz](http://www.mise.army.cz) [online]. 2019 [cit. 2019-12-02] Dostupné z: <http://www.mise.army.cz/historie-misi/unprofor---mirova-mise--1992---1995--zeme-byvale-jugoslavie--2250-prislusniku-3690/>

Seznam obrázků, grafů a tabulek

Obrázek 1: Interkulturní strategie imigrantů v hostitelské společnosti

Graf 1: Oblasti

Tabulka 1: Skupiny migrantů

Tabulka 2: Respondenti